

ШУМЕНСКИ УНИВЕРСИТЕТ
„ЕПИСКОП КОНСТАНТИН ПРЕСЛАВСКИ“

ПЕДАГОГИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ

СБОРНИК

НАУЧНИ ТРУДОВЕ
НА СТУДЕНТИ И ДОКТОРАНТИ
ОТ ПЕДАГОГИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ

2024 г.

**ШУМЕНСКИ УНИВЕРСИТЕТ
„ЕПИСКОП КОНСТАНТИН ПРЕСЛАВСКИ“
ПЕДАГОГИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ**

СБОРНИК

НАУЧНИ ТРУДОВЕ

НА СТУДЕНТИ И ДОКТОРАНТИ ОТ

ПЕДАГОГИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ

2024 г.

Съставител

доц. д-р Чавдар Николаев Стойчев

Редакционна колегия

доц. д-р Росица Петрова Михайлова

проф. д.н. Снежанка Добрева Георгиева

проф. д-р Теодора Николаева Симеонова

проф. д-р Пенка Петкова Кожухарова

проф. д-р Снежана Христова Николова

проф. д-р Чавдар Георгиев Сотиров

проф. д-р Янна Павлова Рускова

доц. д-р Камен Мариус Теофилов

доц. д-р Наташа Любомирова Иванова

Коректор:

проф. д-р Веселина Николаева Илиева

ISSN 2367-5764

© Университетско издателство „Епископ Константин Преславски“

Шумен, 2024

СЪДЪРЖАНИЕ

Багрян К. Йорданов

ЕВОЛЮЦИЯ И УПРАВЛЕНИЕ НА ИКТ В ОБРАЗОВАНИЕТО стр. 6

Bagryan K. Yordanov

APPROACH EVOLUTION AND MANAGEMENT OF ICT IN EDUCATION p. 6

Валентин Х. Венков, Калоян Т. Димитров

ДИНАМИКА НА ДВИГАТЕЛНИТЕ СПОСОБНОСТИ НА

УЧЕНИЦИ ОТ 4. И 5. КЛАС СЪС СРЕДСТВАТА НА ФУТБОЛНАТА ИГРА стр. 12

Valentin H. Venkov, Kaloyan T. Dimitrov

DYNAMICS OF THE MOTOR SKILLS OF 4TH AND 5TH CLASS STUDENTS WITH THE TOOLS OF THE FOOTBALL GAME..... p. 12

Валери Г. Тошев

ОПИСАНИЕ НА УПРАВЛЕНИЕ НА СЛУЧАЙ - ИНСТРУМЕНТ ЗА ВЪВЕЖДАНЕ НА ИНДИВИДУАЛНИЯ ПОДХОД В УПРАВЛЕНИЕ НА УСЛУГАТА стр. 22

Valeri G. Toshev

CASE MANAGEMENT DESCRIPTION - A TOOL FOR INTRODUCING THE INDIVIDUAL APPROACH IN SERVICE MANAGEMENT p. 22

Валери Г. Тошев

УПРАВЛЕНИЕ НА СЛУЧАЙ - ЕДИН ВЪЗМОЖЕН ПОДХОД КЪМ ПРОЕКТИРАНЕ ДИЗАЙНА НА СОЦИАЛНИ УСЛУГИ..... стр. 30

Valeri G. Toshev

WORK ON AN INDIVIDUAL CASE - A SINGLE APPROACH TO DESIGNING FOR SOCIAL SERVICES IS POSSIBLE p. 30

Виолина Д. Тончева

ЗАПОЗНАВАНЕ НА ДЕЦАТА С ИЗКУСТВОТО НА КЕРАМИКАТА ОТ ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ стр. 37

Violina D. Toncheva

INTRODUCTION OF CHILDREN TO THE ART OF CERAMICS FROM VELIKI PRES LAV p. 37

Деница К. Аргиропулос

КЛАСИЧЕСКО И СЪВРЕМЕНО ИЗКУСТВО (ДЕКОРАТИВНО - ПРИЛОЖНИ ИЗКУСТВА) стр. 42

Denitsa K. Argyropoulos

CLASSICAL AND CONTEMPORARY ART (DECORATIVE - APPLIED ARTS) p. 42

Маринка Ч. Иванова

СЪВРЕМЕННИ ОБРАЗОВАТЕЛНИ ТЕХНОЛОГИИ В ДЕТСКАТА ГРАДИНА . стр. 50

Marinka Ch. Ivanova

MODERN EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN THE KINDERGARTEN p. 50

Милена А. Томова

ИНТЕРДИСЦИПЛИНАРЕН ПРЕГЛЕД НА КОНЦЕПЦИЯТА ЗА АДАПТАЦИЯстр. 55

Milena A. Tomova

AN INTERDISCIPLINARY REVIEW OF THE CONCEPT OF ADAPTATION p. 55

Милена А. Томова

СОЦИАЛНА АДАПТАЦИЯ И ПСИХОДРАМА стр. 61

Milena A. Tomova

SOCIAL ADAPTATION AND PSYCHODRAMA p. 61

Михаил П. Иванов

ПРИМЕРНО ТЕМАТИЧНО РАЗПРЕДЕЛЕНИЕ ПО ФИЗИЧЕСКО ВЪЗПИТАНИЕ И СПОРТ - ИЗБИРАЕМА ОБЛАСТ „БОЙНИ СПОРТОВЕ" (БОКС) ЗА ДЕВЕТИ КЛАС стр. 67

Mikhail P. Ivanov

SAMPLE THEMATIC DISTRIBUTION IN PHYSICAL EDUCATION AND SPORTS - ELECTIVE AREA "COMBAT SPORTS" (BOXING) FOR NINTH GRADE p. 67

Михаил П. Иванов

ПРИМЕРНО ТЕМАТИЧНО РАЗПРЕДЕЛЕНИЕ ПО ФИЗИЧЕСКО ВЪЗПИТАНИЕ И СПОРТ-ИЗБИРАЕМА ОБЛАСТ „БОЙНИ СПОРТОВЕ" (БОКС) ЗА ДЕСЕТИ КЛАС стр. 71

Mikhail P. Ivanov

SAMPLE THEMATIC DISTRIBUTION IN PHYSICAL EDUCATION AND SPORTS - ELECTIVE AREA "COMBAT SPORTS" (BOXING) FOR TENTH GRADE p. 71

Назиф Н. Расимов

РЕЛИГИОЗНИТЕ ИНСТИТУЦИИ В ПЕДАГОГИЧЕСКО ПРОСТРАНСТВО стр. 76

Nazif N. Rasimov

RELIGIOUS INSTITUTIONS IN A PEDAGOGICAL SPACE p. 76

Назиф Н. Расимов

СОЦИАЛНАТА ДЕЙНОСТ НА МЮСЮЛМАНСКОТО ИЗПОВЕДАНИЕ В РЕГИОНА НА РАЙОННО МЮФТИЙСТВО - ГР.ТЪРГОВИЩЕ стр. 81

Nazif N. Rasimov

THE SOCIAL ACTIVITY OF THE MUSLIM CONFESSION IN THE REGION OF THE DISTRICT MUFTISM - TARGOVISHTE p. 81

Росен Д. Иванов, Янко В. Янков

МНЕНИЕ НА ТРЕНЬОРИ НА СТУДЕНТСКИ ОТБОРИ ОТНОСНО ТАКТИКАТА НА ИГРАТА БАСКЕТБОЛ стр. 86

Rosen D. Ivanov, Yanko V. Yankov

OPINION OF COACHES OF STUDENT TEAMS REGARDING BASKETBALL GAME TACTICS p. 86

Светослав С. Маджаров, Янко В. Янков

АНАЛИЗ НА СЪСТЕЗАТЕЛНАТА ЕФЕКТИВНОСТ НА БАСКЕТБОЛЕН КЛУБ „ШУМЕН" - СЕЗОН 2023/2024 ГОДИНА - НАЦИОНАЛНА БАСКЕТБОЛНА ЛИГА - МЪЖЕ стр. 95

Svetoslav S. Madjarov Yanko V. Yankov

ANALYSIS OF THE COMPETITIVE EFFICIENCY OF "SHOUMEN" BASKETBALL CLUB - SEASON 2023/2024 - NATIONAL BASKETBALL LEAGUE - MEN p. 95

Симона П. Маркова

**ПРИМЕРЕН КОМПЛЕКС УПРАЖНЕНИЯ ПО ГИМНАСТИКА С УРЕДИ ПОД
МУЗИКАЛЕН СЪПРОВОД ЗА ТРЕТИ КЛАС.....** стр. 99

Simona P. Markova

**EXAMPLE COMPLEX OF GYMNASTICS EXERCISES WITH APPARATUS UNDER
MUSICAL ACCOMPANIMENT FOR THIRD GRADE.** p. 99

ЕВОЛЮЦИЯ И УПРАВЛЕНИЕ НА ИКТ В ОБРАЗОВАНИЕТО

Багрян К. Йорданов

EVOLUTION AND MANAGEMENT OF ICT IN EDUCATION

Bagryan K. Yordanov

Abstract: *The proper management of ICT leads to quality innovative and e-learning in schools and universities.*

Keywords: *ICT, learning models, electronic textbooks, electronic methodological units, electronic platforms, educational websites.*

ВЪВЕДЕНИЕ

Живеем в информационен век. Компютърът навлезе във всички сфери на общественно-икономическия живот. Обучението по информатика и информационни технологии в българското училище е недостатъчно. Реформата в средното образование е немислима без компютризацията на учебно-възпитателния процес.

Прогнозите за очакваните все по-бързи смени на производствените технологии и начин на живот в началото на ХХI век, изискват гражданите да се подготвят още от училище да живеят успешно в едно толкова бързо променящо се общество. Компютърът е безспорно най-универсалното средство за интензифициране и повишаване ефективността на разнообразни човешки дейности, включително и на процеса на обучение. В образованието персоналният компютър намира място като устройство, подпомагащо дейностите на обучаващи и на обучавани, и като устройство, представляващо обект на изучаване.

В съвременния етап на развитие на човешкото общество, основно изискване към училището е да се развият оптимално заложените на всеки младеж, с оглед на подготовка на здрави и издръжливи физически и психически граждани, с високи интелектуални и творчески качества, владеещи съвременните научни познавателни методи, способни да променят целесъобразно заобикалящия ги свят. За да се постигнат тези високи цели на образованието и възпитанието на учениците, може да се използват изключителните възможности на компютрите.

Поради техническите си данни, компютърът е в състояние да оптимизира редица дейности, например да поднася точна, навременна информация при поискване, при това в нагледен вид, да моделира изучаваните обекти, да позволява провеждане на самостоятелна работа с осигурена обратна връзка и контрол, да дава възможност да се провежда изследователска и експериментална дейност и пр.

Следователно в обучението по различните учебни предмети, са налице петте основни функции на компютъра: *информационна, моделираща, обучаваща, контролираща и развиваща*. Между тези функции съществува тясна връзка. Когато ученикът изисква данни от компютъра и ползва дадени модели, той се обучава, но същевременно и информира. Когато решава конструктивни задачи, напр. съставяне на модел за опитна постановка, той моделира и респективно развива способностите си и т. н. [1],[2].

Целта на настоящият доклад е да покаже еволюцията и управлението на ИКТ в образованието.

Изпълнението на тази цел е структурирано с въведение, две глави и Приложение от СИБ.

1. ГЛАВА

Дидактически модел за приложение на ИКТ в образованието. Електронните уроци като дидактическо средство.

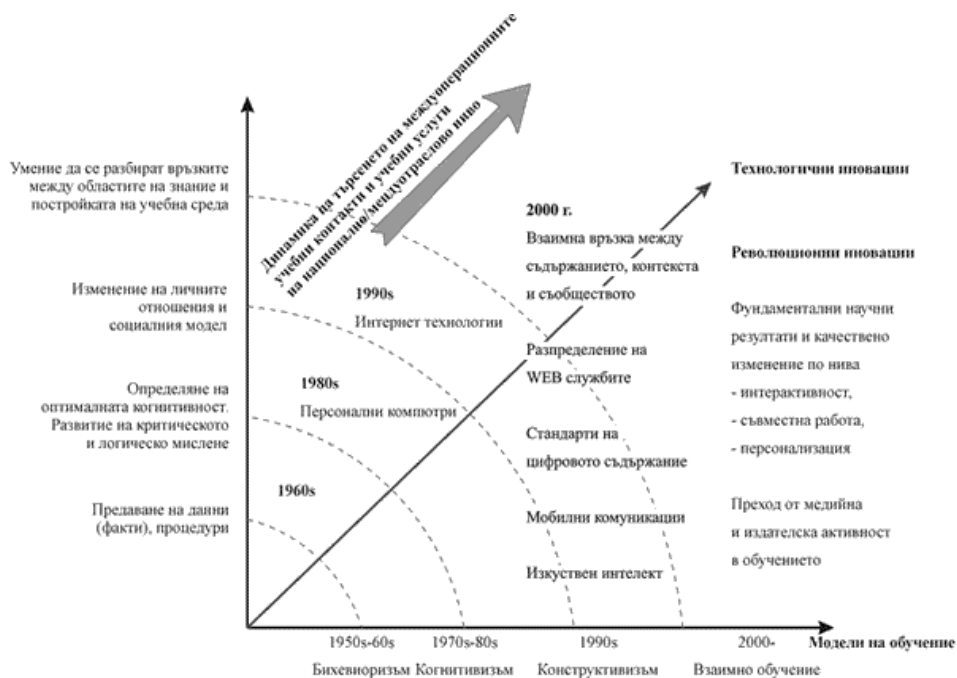
Глобализацията на света и бързото развитие на информационните и комуникационни технологии поставя образователната система пред предизвикателството своевременно да търси и прилага подходящи методи за приложението им в обучението.

1. ГЛАВА представя обобщен дидактически модел за прилагане на информационни и комуникационни технологии в образованието. Основните структурни елементи на модела са разгледани в технологичен, педагогически и организационен аспект. Бързоразвиващите се информационни и комуникационни технологии поставят пред образованието множество проблеми, свързани с психолого-педагогическите и организационни аспекти на приложението им.

Актуалността на разглеждания проблем произтича от обществените потребности и очаквания към образованието в условията на широкото навлизане на информационните и комуникационни технологии /ИКТ/ в живота. Целта на настоящата глава е да се очертае в теоретико-приложен аспект развитието на информационните и комуникационни технологии в образованието и на базата на съществуващите концепции да се предложи дидактически модел за приложението им [4].

1.1. Развитие на ИКТ и моделите за обучение

Проследявайки развитието на ИКТ и съответните методи на обучение може да се отделят схематично на пет етапа. Отделянето на етапите е направено на базата на развитието на иновациите, които са повлияли и на развитието на образованието. (Фигура 1)

Фиг.1. Развитие на образователните технологии.

1.2. Модели за интегриране на ИКТ в обучението

В тази част ще се спрем на два характерни модела за интегриране на информационните и комуникационни технологии в обучението.

Модел за интеграция на ИКТ в учебно-възпитателния процес (Захарова, 2008) [3].

В основата на модела стои разбирането, че интеграцията на ИКТ в УВП протича поетапно с отчитане особеностите в организацията на обучението по всяка отделна дисциплина. Всеки елемент на системата се характеризира обобщено със следните аспекти.

Иницизиране – изучаване на проблемите и възможностите за решаването им; предварителна оценка на ситуацията.

Анализ и оценка – определяне на целите; анализ на входа, оценка на състоянието на системата за обучение; определяне на направленията на внедряване.

Избор на ИКТ – търсене или създаване на множество възможни решения, оценка на решенията в съответствие с целите, избор на ИКТ и способ за приложение.

Проектиране на интеграцията – планиране на учебната дейност, проектиране на контрола на обучението, обезпечаване с ресурси, предварително тестване на ИКТ.

Реализация на проекта – подготовка на необходимите материали и документи, подготовка на преподавателя, програмно осигуряване.

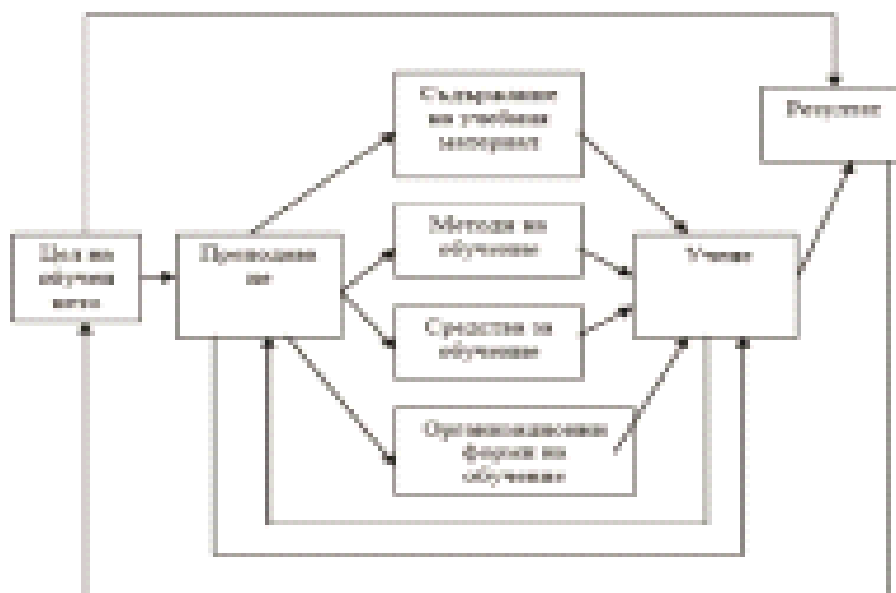
Мониторинг и адаптация – непрекъсната интегративна оценка; адаптация на ИКТ и другите елементи от системата на обучение.

Оценка на реализацията - изготвяне на формална и неформална оценка.

Модел на Полат

Друг мултимедийен модел на обучение е моделът на Полат, (Полат, 2004)[5].

• Преподавателите могат да работят както индивидуално така и с малки групи от ученици. Учениците могат да бъдат асистенти на преподавателите и да помагат на своите съученици да се запознаят с новите софтуерни средства или при разрешаването на някои конкретни проблеми.

фигура 2. Мултимедийен модел на обучение на Полат

Училището и университета са отворени за света - задачите и проблемите, които се решават са от реалния живот и често са дефинирани от самите ученици. Проблемите се решават колективно с помощта на преподавателите(Полат, 2004).

Обобщен дидактически модел за приложение на информационните и комуникационни технологии в образованието [4].

В тази част представяме обобщен дидактичен модел за приложение на ИКТ в обучението в иновативен аспект. Основните структурни елементи на модела са в три направления - технологични, организационни и педагогически иновации. Обединяващите структурни звена са Креативни методи за учене и преподаване; Подобряване на индивидуалните постижения; Мрежи и изграждане на общност; Институционална подкрепа; Приобщаващи възможности за учене през целия живот в обществото /фигура 3./.

Технологични иновации	Организационни иновации	Педагогически иновации
<i>Иновативни и творчески учебни подходи</i>		
Нови мултимедийни инструменти, стимулиращи креативността	Учене чрез участие и подходи на преподаване	Нови учебни парадигми, методи на преподаване, умения
<i>Индивидуални постижения, стимулирани от</i>		
Насочване към различни сензорни канали, преподаване в подходящия момент	Подкрепа от съученици, рефлексирани организации	Повишаване на мотивацията, авторството и рефлексията
<i>Създаването на мрежи и изграждането на общността допринасят за</i>		
Изграждане на нова идентичност	Общности за учене без граници, сътрудничество между учители и служители	Ново сътрудничество и споделяне на знания
<i>Институциите могат да подкрепят и да предоставят разнообразие чрез</i>		
Сближаване на отдалечени позиции и различия между учениците	Интер-институционално сътрудничество	Персонализиране, чувство за притежание
<i>Включващи възможности за учене през целия живот в обществото с</i>		
Множество канали за достъп и участие	Отваряне на ресурси, насърчаване на прозрачност	Внедряване на житейски опит в институционалното

Фигура 3. Обобщен дидактически модел за приложение на ИКТ в обучението

Иновативните и креативни пътища за обучение са свързани с нови мултимедийни инструменти, подкрепящи творчеството; с приложението на съвременни методи на преподаване и формиране на умения [6], [7].

1.3. Начини за провеждане на електронни уроци в българското училище:

1.3.1. Използване на електронни учебници

1.3.2. Използване на електронни методични единици, създадени от ученици и учители. В българското училище учители и ученици могат да създават електронни методични единици по всички учебни предмети чрез компютърни презентации (Power Point), видео уроци и др.

1.3.3. Използване на образователни уебсайтове

1.3.4. Използване на електронни платформи. В българските училища широко се използва електронната платформа MOODLE. Напоследък изключително актуални са електронните платформи с видео уроци (Сайтът ucha.se, Програмата Stellarium-за звезди, Планети, Космос и пр.), електронни платформи за ОРЕС (Обучение от разстояние в електронна среда).

2. ГЛАВА

Анализ и изводи

За качествено прилагане на ИКТ (е-обучение) в българските училища е необходимо:

1. Национален институт за обучение на директори (НИОД-Банкя).

Осъществяване обучение на новоназначени директори, осъвременяване и повишаване управленските, организационните и финансовите им компетентности, обучение за използване на ИКТ в управлението, за разработване и управление на проекти, извършване на мониторинг на средата и оценка на кадрите.

2. Създадена е структура за квалификация и преквалификация на педагогическите кадри. Осъществяване въвеждаща, поддържаща и надграждаща квалификация, чуждоезиково обучение, подготовка за използване на ИКТ в обучението, за интерактивни методи на преподаване, за разработване и участие в управление на проекти, обмяна на добри практики.

3. Ръководителят на компютърен кабинет (РКК или РНИКТ) трябва да има специалност информатика и ИТ. Най-важната му функция е да ръководи и подпомага учителите при провеждането на компютърни-мултимедийни уроци по всички учебни предмети.

4. Подобряване и актуализиране на компютърната база в училищата. Всеки ученик трябва да има ЛАПТОП, с WINDOWS 11.

5. Снабдяване на училищата с актуален лицензиран софтуер (WINDOWS 11 и образователен софтуер- "електронни учебници" – за учебно съдържание, за компютърни тестове за входно, текущо и изходно ниво, НВО и ДЗИ). Електронните учебници трябва да се създават от РГПСН към Бъдещия ЦЕО към МОН (В момента от Дирекция "ИКТ" към МОН).

6. Използване и прилагане на "е – учебници", образователни уебсайтове.

7. Съгласуваност на действията на директор, всички учители и РНИКТ, във връзка с прилагането на е-обучение в конкретно училище.

8. Изграждане и обзавеждане на мултимедийни кабинети по всички учебни предмети.

9. Финансиране на училищата от различни институции, свързано с прилагането на е-обучение (ИКТ в образованието): Общините, МОН-договори с Microsoft, Европейски фондове, Училищни настоятелства, Бизнесмени (Родители на ученици от конкретно училище), Физически лица, Юридически лица с нестопанска цел, собствени приходи, дарения и др.

10. За да успее компютъризацията на учебно-възпитателния процес в българското училище, е необходима съгласуваност на действията на специалистите - информатици от следните образователни институции: МОН, ЦЕО към МОН и НИО, университети, ДИУУ-София, ДИПКУ-Стара Загора и Варна, РУО към МОН, "Работните групи" програмисти по стратегии и направления (РГПСН), училища.

Нещо повече. На национално ниво – в бъдещия ЦЕО (и/или в Дирекция "ИКТ" към МОН), или в НИО може да се определя степента на качеството по прилагане на ЕО в БУ, използвайки „Математически метод на Багрян Йорданов“. По този начин за БУ, където "НЕУСПЕШНО СЕ ПЕО", ще се вземат съответните мерки на национално, регионално и местно ниво!

Литература:

1. Йорданов, Б. Компютърът в българското училище - Образование и квалификация, С.,1999, № 4.
2. Национална стратегия за въвеждане на информационните и комуникационни технологии в българските училища, 2004г., С., www.minedu.government.bg.
3. Захарова, И.Г. (2008). Информационные технологии в образовании. ИЦ Академия.
4. Манакo Ал. & Воронкин. А. (2014) ИКТ в образовании: эволюция, конвергенция и инновации. Образовательные технологии и общество. Выпуск № 1/ том 17.

5. Полат, Е. (2004). Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. Москва.
6. Скинър Б.Ф. (1968). Наука обучении и искусство обучения // Программированное обучение за рубежом: Сб. статей [Под ред. И.И.Тихонова]. – М.: Высшая школа. – С.32–46.
7. Тупаров, Г.&Дурева, Д. (2008). Електронно обучение; Технологии и модели. УИ “Н. Рилски”, Благоевград.

*Багрян Кръстев Йорданов, докторант,
Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“,
Педагогически факултет,
катедра „Педагогика и управление на образованието“,
докторска програма: Управление на образованието,
e-mail: bagryanyordanov@abv.bg*

ДИНАМИКА НА ДВИГАТЕЛНИТЕ СПОСОБНОСТИ НА УЧЕНИЦИ ОТ 4. И 5. КЛАС СЪС СРЕДСТВАТА НА ФУТБОЛНАТА ИГРА

Валентин Х. Венков, Калоян Т. Димитров

DYNAMICS OF THE MOTOR SKILLS OF 4TH AND 5TH CLASS STUDENTS WITH THE TOOLS OF THE FOOTBALL GAME

Valentin H. Venkov, Kaloyan T. Dimitrov

Abstract: *As a result of a pedagogical experiment and pedagogical observation in the process of football training in the physical education lesson, the motor activity of fourth and fifth grade students is diagnosed. An experimental methodology for physical education lessons with content specific to the game of football has been developed.*

Keywords: *football, motor activity, physical education.*

ВЪВЕДЕНИЕ

Редица научни изследвания и наблюдения показват твърде благоприятното влияние на системните спортни занимания върху физическото, функционалното и личностното развитие на учениците. Физическото възпитание и спортните занимания предизвикват съществени преобразования и изменения в цялостния организъм, психиката и съзнанието на учениците - усъвършенстват се биохимичните и биомеханичните свойства на опорно-двигателния апарат. Настъпват положителни изменения в дейността на сърдечно-съдовата система, на дихателната и нервната система. Очевидно е, че значително нараства ролята на физическото възпитание и спорта при изграждането на биологичните и личностно-психичните и духовно-нравствените и естетическите компоненти на подрастващото училищно младо поколение. Днес, ежедневните физкултурни и спортни занимания се превръщат в истински уникален социален феномен, който има неизчерпаеми потенциални възможности за цялостното и многостранното хармонично развитие на личността, годна да живее и работи в условията на XXI век.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Всеки спорт е по своему интересен и привлекателен. Това се отнася и за футбола, който се радва на голяма популярност. Във всеки училищен двор, на всяка площадка, на всяка поляна или игрище, навсякъде се играе футбол. Играят го малки и големи. Кое предизвиква този интерес към футбола? Първо, това е естественият и непринуден характер на изпълняваните двигателни действия и движения определящи в голяма степен достъпността им за практикуване от децата в този спорт и футболната игра. Второ, огромното разнообразие и неповторимостта на действията и постоянно сменящите се игрови ситуации. А децата обичат най-вече разнообразието и нестандартността в игрите въобще и във футбола. Трето, наличието на единоборство с противника в сложни условия, както и колективния характер на действията, насочени към постигане на успеха. Естествено е желанието на всяко дете да е по-добро, да е първо в играта, да печели в не Футболът е събрал като във фокус стремителните скоростни предвиждания, виртуозността на мисълта и съобразителността, мобилизацията на силите и волята за победа, зрелищността и изкуството.

Според К. Минев (2017) със своя динамичен характер и постоянно променящи се игрови ситуации, изискващи ориентиране и бърза двигателна реакция, творческо извършване и организиране на индивидуални и колективни действия заниманията с

футбол, повишават личностното самочувствие на играчите и противодействие при агресивно поведение.

Футболната игра протича при висока емоционалност и създава неповторими чувства и преживявания в зависимост от играта и движението на резултата. А. Шишков (1992) счита, че съгласуването на индивидуалните и колективните действия изисква бърза и точна ориентация на играчите, способства за усъвършенстване на мисловните им процеси, повишава силата и подвижността на нервните процеси и бързината на двигателната реакция.

Във връзка с влизането на новия „Закон за предучилищното и училищното образование“ започна разработването и въвеждане на нови учебни програми по всички предмети, изучавани в българските детски градини и училища. Законът за физическото възпитание и спорта съществено повлиява в положителна посока за разработването на прогресивни и методически оправдани концепции и педагогически технологии за решаването като цяло на наболелите проблеми. Основните цели и задачи са с насоченост към съзнателната двигателна активност и спортна дейност на учащите, формиране на умения за превръщането им в неотделима част от здравословния начин на живот [1,2].

Футболът като компонента на задължителна област „Спортни игри“ в учебните програми на Средното училище заема основно място сред голямото разнообразие от средствата за физическо възпитание, използвани за развитие на подрастващите. В учебните програми за общообразователна подготовка по предмета *физическо възпитание и спорт*, въведени и актуализирани в периода 2016 – 2023 г. спортът *Футбол* се въвежда в трети клас и присъства в учебното съдържание до дванадесети клас [4].

МЕТОДИКА

Целта на изследването е да се проучат някои страни на влиянието на урочните занимания по физическо възпитание, чрез използване средствата на футболната игра за развиване на двигателните способности на учениците.

Задачи на изследването

1. Разработване на моделно съдържание на урочната работа по физическо възпитание за ученици от 4. и 5. клас за развиване на двигателните им способности;
3. Експериментално апробиране на методика на урочната работа по физическо възпитание с ученици от 4. и 5. клас за развиване на двигателните им способности;
4. Оформяне на научно-теоретични обобщения, изводи и препоръки за подобряване дейността при обучението по физическо възпитание за развиване на двигателните способности на учениците.

Методика на изследването

За решаване на поставената цел и задачи бяха използвани следните методи:

1. Анализ на литературни източници, както следва:

Специалната педагогическа и методическа литература, издадена у нас и в чужбина послужи за създаване на оптимизирана методика по футбол в учебния процес по физическо възпитание;

Проучени са редица решения във връзка с футбола в България, както и учебната и нормативната документация на МОН.

2. Педагогическо наблюдение

То се проведе системно и целенасочено преди и по време на педагогическия експеримент. Обект на наблюдение бяха моделното съдържание на методическата разработка на уроците по футбол, овладяването на основните упражнения от техниката на футболната игра, активността на учениците в урочната работа, организацията и мястото на провеждане на уроците по футбол, периодът на провеждане, в каква степен учебният процес допринася футболната игра да намери място в извънурочни форми на занимания и др.

3. Педагогически експеримент

Проведе се с разработено моделно съдържание на уроци по футбол в продължение на 30 урочни занимания с ученици от 4. и 5. клас - експериментални и контролни групи.

4. Тестиране

При подбора на тестовете са поставени изисквания, които да задоволяват в определена степен спецификата на двигателната дейност от футболната игра. От друга страна сме направили опит да разкрием в определена степен комплексността между нивото на развитие на определено двигателно качество като фактор при изпълнение на определена техника на упражнението.

За установяване влиянието на урочната работа по физическо възпитание със средствата на футбола за развиване на двигателните способности използваме следните тестове:

- Бягане от висок старт на разстояние 20 м;
- Бягане от висок старт на разстояние 60 м;
- Учениците пробягват разстоянието от 60 м по двойки като едновременно се измерва и постижението на 20 м с точност до 0,1 сек.
- Бягане с дриблиране на топката на разстояние от 20 м. По време на бягането изследваният трябва да направи не по-малко от 3 докосвания до топката. Измерва се времето от стартирането с удар по неподвижна топка, поставена на стартовата линия, до преминаване на тялото зад финалната линия;
- Удар по неподвижна топка с десен крак от място на далечина;
- Удар по неподвижна топка с ляв крак от място на далечина. Отчита се разстоянието на летеж от началната точка до точката на падане на земята с точност до 1 см.
- Кълбо напред ставане с удар по неподвижна топка поставена на 3 м от стартовата линия. След сигнал ученикът изпълнява кълбо напред, бързо се изправя и нанася удар по топката. Засича се времето от сигнала до момента на удара по топката с точност до 0,1 сек.;
- На същото разстояние от седеж с гръб към топката, изправяне, обръщане, бързо придвижване и удар по топката. Измерва се времето от сигнала до удара по топката с точност до 0,1 сек.;
- Жонглиране с крак. Ученикът държи топката с ръце, подхвърля я на единия крак и започва да жонглира. Отчита се максималния брой направени крачета;
- Жонглиране с глава. Включва подхвърляне на топката над главата и стремеж да се изпълнят максимален брой удари без топката да пада на земята. Отчита се броя на ударите;
- Комплексно упражнение. Включва подхвърляне на топката над главата, удар с главата по топката напред, достигане на топката и водене между четири стойки стоящи на 1 м една от друга, като първата е поставена на 20 м от старта. Цялото упражнение се изпълнява на разстояние 30 м. Отчита се времето от сигнала на старта до спиране на топката зад финала.

В изследването бяха обхванати ученици от 4. и 5. клас на ОБУ "Пенчо Петков Славейков", с. Марково, област Шумен.

АНАЛИЗ

Анализ на резултатите от педагогическото наблюдение

Наличието на богата спортна-материална база в училището предоставя много добри условия за провеждане на уроците по футбол.

Всеки ученик разполага с футболна топка. Тази надпревара, кой пръв ще дойде да избере "най-хубавата" топка (а те всички бяха нови) се засилва с всеки изминат час. В първите часове момчета проявяваха своето пренебрежително отношение към отделните технически елементи от рода на "-а, воденето ли? Знам го", "-подаването ли? Знам си го, "-Да играем футбол", но в последствие осъзнаха важността на отделните елементи от футболната игра.

Най-приятно и леснодостъпно се оказва воденето на топката. Почти всички усвоиха правилното водене с ляв и десен крак благодарение на това, че този елемент намираще място във всеки част от обучението. С удоволствие учениците изпълняват играта "хаос" (водене в кръг или квадрат без да докоснат топката или тялото на другите).

Сравнително лесно е усвоено от всичко спирането на търкаляща се топка със стъпалото и с вътрешната част на ходилото, но само със силния крак, докато със слабия крак болшинството от учениците подхождаха неуверено и не можаха да го усвоят както трябва.

Правилно бе усвоено изпълняването на странично хвърляне. Това е един елемент, на който не се обръща особено внимание и затова много често се допускат грешки, но на този етап той бе усвоен почти от всички.

Постигнати са много добри резултати при усвояването на удар с глава от място. Една малка част от учениците не успява правилно да усвои ударът с глава, защото не подхождат правилно към топката. Нанасят удар с горната част на главата и не могат да определят летежа на топката.

Болшинството от момчетата усвоиха подаването с вътрешната част на ходилото, докато подаването с горната част ги затрудни значително. Затрудни ги работата със слабия крак, в който чувстваха по-малка увереност и концентрация на движението.

Малка успеваемост бе постигната в обучението на спиране на ниско летяща топка със стъпалото и с вътрешната част на ходилото след подаване на топката с крак, докато след хвърляне на топката с ръце процентът на успеваемост бе много по-добър.

По време на обучението се наблюдава активност у всички ученици. считат, че футболната игра е тяхна привилегия.

От педагогическото наблюдение може да се приеме, че със средствата на футболната игра се подобряват координационно-двигателните способности на учениците.

Анализ на резултатите от педагогическия експеримент

За регистриране количествените изменения на постиженията на учениците по наблюдаваните от нас признаци получихме данни за състоянието им в началото и в края на експеримента. Събраният фактически материал анализирахме по отношение настъпилите изменения във величините, на разликите между стойностите на постиженията по класове в експерименталната и контролна група. Тази информация е дадена в Таблица 1 за 4. клас и Таблица 2 за 5. клас.

Таблица 1
Резултати от педагогическия експеримент
4 клас

20 м. гладко бягане	I изследване	II изследване	Прираст	% на прираста	t	P(t)
Експериментална	4,30	3,98	-0,33	-7,55	2,09	93,34
Контролна	4,12	4,38	0,27	6,50	4,18	99,85
50 м. гл. б	I изследване	II изследване	Прираст	% на прираста	t	P(t)

Експериментална	10,66	10,36	-0,30	-2,78	1,86	90,35
Контролна	10,69	10,92	0,23	2,13	1,31	78,41
Дрибъл 20 м.	I изследване	II изследване	Прираст	% на прираста	t	P(t)
Експериментална	5,58	5,11	-0,47	-9,17	6,86	99,99
Контролна	5,19	5,53	0,34	6,14	2,30	95,77
Сила на удара с десен крак	I изследване	II изследване	Прираст	% на прираста	t	P(t)
Експериментална	8,67	13,85	5,18	37,42	38,51	100,00
Контролна	9,65	9,51	-0,14	-1,51	0,56	41,35
Сила на удара с ляв крак	I изследване	II изследване	Прираст	% на прираста	t	P(t)
Експериментална	6,46	9,17	2,72	29,60	15,04	100,00
Контролна	7,29	7,02	-0,27	-3,90	0,63	45,58
Удар след изпълнение на кълбо	I изследване	II изследване	Прираст	% на прираста	t	P(t)
Експериментална	2,71	2,49	-0,22	-8,80	2,09	93,43
Контролна	2,60	2,72	0,12	4,53	0,87	59,72
Удар след седеж	I изследване	II изследване	Прираст	% на прираста	t	P(t)
Експериментална	2,34	2,06	-0,27	-13,23	5,73	99,97
Контролна	2,48	2,49	0,01	0,50	0,39	29,81
Жонглиране с крак	I изследване	II изследване	Прираст	% на прираста	t	P(t)
Експериментална	3,50	7,60	4,10	53,95	8,13	100,00
Контролна	3,67	3,50	-0,17	-4,76	0,62	44,95
Жонглиране с глава	I изследване	II изследване	Прираст	% на прираста	t	P(t)
Експериментална	2,40	5,40	3,00	55,56	11,62	100,00
Контролна	2,33	2,50	0,17	6,67	0,62	44,95
Слалом поединично	I изследване	II изследване	Прираст	% на прираста	t	P(t)
Експериментална	17,07	13,87	-3,20	-18,73	13,39	100,00
Контролна	16,89	17,13	0,24	1,45	1,73	88,89

Данните на момчетата от 4. клас експериментална група в началото са по-ниски в сравнение с контролната група. Величините на средните стойности на контролната група са по-високи в тестовете: 20 м гладко бягане, Дрибъл 20 м, сила на удара с десен крак, сила на удара с ляв крак, удар след изпълнение на кълбо, жонглиране с крак и слаломно поединично (Таблица 1). След проведеният експеримент картината се променя. При момчетата от експериментална група величината на постиженията по теста бягане 20 м намалява, което говори за настъпило подобрение (0,3 сек.) в резултат на заниманията по футбол.

Анализът на теста дрибъл 20 м разкрива две страни от възможностите на учениците. На първо място той ни показва скоростните възможности на придвижване на учениците и на второ място техническото умение да се борави бързо с топката.

Сравнителният анализ на данните при момчетата от експерименталната група показва, че наред с подобряване на бягането на 20 м се е подобрило и умението в дрибъл, което е довело до увеличаване на разликата след експеримента ($P_{(t)}=99,99\%$).

Този резултат съвсем убедително разкрива, че овладяването на умението във воденето на топката в резултат на обучението по футбол довежда до подобряване на постижението в дрибъла. Липсата на подобно обучение, не позволява на контролната група да постигне положителни резултати.

Данните от измерванията постигнати при теста: сила на удара с десен крак от място по неподвижна топка също разкриват две страни: техническо умение за правилно нанасяне на прав удар по топката и скоростно силови възможности на долния крайник. Двете измервания показват, че са настъпили изменения при учениците от експерименталната група като средния резултат се е подобрил. Подобриенето в този тест е статистически достоверно и е подкрепено с много висока гаранционна вероятност ($P_{(t)}>99,99\%$).

В контролната група резултатът се е влошил леко, което подсказва, че за краткото време на обучение подобряването на постижението е в по-голяма степен резултат на овладяна техника, отколкото на развитие на скоростно силовите възможности на долните крайници.

Данните от измерванията постигнати при теста удар по топката след изпълнение на кълбо разкриват сложни координационни и двигателни способности у учениците.

В резултат на проведенният експеримент момчетата от експерименталната група подобряват постиженията си в края с 0,2 сек., докато в контролната група се наблюдава тенденция към влошаване на резултата. Получените данни от теста удар по топката след седеж красноречиво показват, че резултата се е подобрил значително след приложената от нас методика, като той е статистически достоверен и подкрепен с висока гаранционна вероятност ($P_{(t)}=99,97\%$).

Докато при контролната група постижението се е влошило с гаранционна вероятност 29,81%

В този случай можем да твърдим, че подобрената бързина на реакция в тази възраст се дължи на факта, че учениците се намират в сензитивен период, когато качеството бързина е най-податливо.

Жонглирането с топка се обуславя от възможността за проявление на овладяна техника с координация на движението. В резултат на приложената от нас методика учениците от експерименталната група убедително повишават резултатите си като прираста е 4,1 бр.

Подобриенето е статистически достоверно и е подкрепено с много висока гаранционна вероятност ($P_{(t)}>99,99\%$).

При контролната група се наблюдава запазване на резултата с тенденция към влошаване. Гаранционната му вероятност е 44,95%.

Данните от теста жонглиране с глава ни показват повишаване на резултатите както при експерименталната, така и при контролната група. При първата група прираста е 3 бр. и подобриенето е статистически достоверно ($P_{(t)}>99,99\%$).

Докато при контролната прираста е 0,17 бр. Гаранционната вероятност е 44,95% (Таблица 1).

Изпълнението на теста слалом по единично разкрива характерните черти на футболната игра умение за владееене на топката около наредени стойки на 1 м разстояние. Експерименталната група отново показва високи резултати като прираста е с цели 3 сек. ($P_{(t)}>99,99\%$).

Контролната група също отчита леко повишаване на прираста (0,24 сек.), но гаранционната вероятност $P(t)$ е по-малка от критичната стойност $P_{(t)}=95\%$ (Таблица 1).

Повишаването на резултата при експерименталната група го отдаваме единствено на обучението по футбол.

Данните от констативния експеримент, показват положителни изменения в постиженията на учениците от IV клас експериментална група. Определено можем да считаме, че тези промени настъпват благодарение на приложената от нас методика.

Таблица 2
Резултати от педагогическия експеримент
5 клас

20 м. гладко бягане	I изследване	II изследване	Прираст	%на прираста	t	P(t)
Експериментална	4,13	3,86	-0,27	-6,46	2,11	94,37
Контролна	4,00	4,32	0,33	8,18	4,39	99,91
60 м. гл. б	I изследване	II изследване	Прираст	% на прираста	t	P(t)
Експериментална	10,56	10,15	-0,41	-3,84	3,22	99,27
Контролна	10,46	10,67	0,21	2,04	1,75	89,47
Дрибъл 20 м.	I изследване	II изследване	Прираст	%на прираста	t	P(t)
Експериментална	4,94	4,56	-0,38	-8,38	4,80	99,96
Контролна	4,82	5,34	0,52	9,70	5,45	99,99
Сила на удара с десен крак	I изследване	II изследване	Прираст	%на прираста	t	P(t)
Експериментална	14,38	18,62	4,25	22,80	9,32	100,00
Контролна	12,42	12,42	0,00	0,01	0,01	0,40
Сила на удара с ляв крак	I изследване	II изследване	Прираст	%на прираста	t	P(t)
Експериментална	8,73	11,90	3,16	26,57	21,83	100,00
Контролна	9,35	9,34	-0,01	-0,13	0,16	12,68
Удар след изпълнение на кълбо	I изследване	II изследване	Прираст	% на прираста	t	P(t)
Експериментална	2,55	2,13	-0,42	-19,62	3,51	99,57
Контролна	2,51	2,61	0,10	3,66	1,27	77,23
Удар след седеж	I изследване	II изследване	Прираст	%на прираста	t	P(t)
Експериментална	2,49	2,14	-0,35	-16,59	5,47	99,99
Контролна	2,20	2,41	-0,21	8,66	3,23	99,28
Жонглиране с крак	I изследване	II изследване	Прираст	% на прираста	t	P(t)
Експериментална	3,77	8,92	5,15	57,76	8,63	100,00
Контролна	3,46	3,23	-0,23	-7,14	0,90	61,30
Жонглиране с глава	I изследване	II изследване	Прираст	% на прираста	t	P(t)
Експериментална	2,46	4,85	2,38	49,21	8,95	100,00
Контролна	2,15	3,08	0,92	30,00	3,86	99,77
Слалом поединчно	I изследване	II изследване	Прираст	% на прираста	t	P(t)
Експериментална	16,83	13,59	-3,23	-19,22	15,73	100,00
Контролна	16,64	16,73	0,09	0,53	1,25	76,64

Анализът на резултатите в началото на експеримента на учениците от 5. клас, показва превъзходство на контролната група по 7 показателя, срещу 3 от тези на експерименталната (Таблица 2).

Данните от първия тест 20 м гладко бягане ни показват повишаване на резултата при експерименталната група, като прираста е близо 3 сек. Докато при контролната група резултата се влошава

Аналогична е картината и на резултатите от теста 60 м гладко бягане, където експерименталната група чувствително подобрява постиженията си с 0,4 сек., като гаранционната вероятност е ($P_{(t)}=99,27\%$). Контролната група отново показва тенденция към увеличаване времетраенето на своя резултат (0,2 сек.).

Анализирайки резултатите от теста Дрибъл 20 м, който ни дава представа за скоростните и технически възможности на учениците, ние констатираме превъзходство на учениците от експерименталната група в развитието, както на бързината, така и на усвоената техника на водене на топката, постигнати в обучението по футбол. Считаме, че техниката играе съществена роля за изменение на резултата с близо 0,4 сек., като това се потвърждава от високия процент на достоверност ($P_{(t)}=99,96\%$) (Таблица2).

При контролната група се наблюдава понижение на резултата, като постижението им се е увеличило с близо 0,1 сек.

Данните от измерванията постигнати при теста сила на удара с десен крак от място по неподвижна топка още веднъж показват положителният ефект от приложената методика. Настъпили са значителни изменения в резултатите на учениците от експерименталната група, като при второто изследване постижението им се е увеличило (4 м).

Подобрението е статистически достоверно и е подкрепено с висока гаранционна вероятност ($P_{(t)}>99,99\%$).

Контролната група запазва резултата от първото си изследване и това още веднъж ни подсказва, че подобряването на постиженията при експерименталната група се дължи в голяма степен на придобитите технико-тактически умения отколкото на фактора биологическо развитие.

Същата картина се наблюдава и при изпълнение на теста сила на удара с ляв крак.

Резултатите при експерименталната група са се подобрили значително и са подкрепени с висока гаранционна вероятност ($P_{(t)}>99,99\%$), докато при контролната се наблюдава лек спад на резултата с 1 м.

Данните от измерванията постигнати при теста удар по топка след изпълнение на кълбо ни показва повишаване на резултата при експерименталната група, като подобрението е статистически достоверно и е с висока гаранционна вероятност ($P_{(t)}=99,57\%$).

Резултата при контролната група се запазва почти същият като се наблюдава повишаване (0,10 сек.) .

Получените данни от теста удар по топката след седеж показват, че експерименталната група отново е постигнала по-добър резултат, който е подкрепен с висока гаранционна вероятност ($P_{(t)}=99,99\%$), за разлика от контролната, която влошава постижението .Това според нас се дължи на приложената методика по футбол.

След обучението по футбол настъпва значително подобрене на резултатите от експерименталната група за теста жонглиране с крак. С 5,15 бр. се увеличава постижението, което е статистически достоверно ($P_{(t)}>99,99\%$).

Същото може да се каже и за теста жонглиране с глава, но за разлика от теста жонглиране с крак тук наблюдаваме повишаване на резултатите и при двете групи , което според нас се дължи на подобрените технически способности на момчетата, които освен в часовете жонглират и в свободното си време.

Много показателна е промяната на данните при експерименталната група за десети тест - слалом по единично. Постигнатото по-добро време (3,23 сек.) е много показателно за ефективността на обучението по футбол и преди всичко от подобрената игра с топка постигната в часовете по физическо възпитание.

Контролната група бележи слабо подобрение (0,09 сек.), което се дължи на случайни фактори.

Учениците от експерименталната група на 5. клас показват най-високи постижения от всички групи обхванати в експеримента. Това се дължи на повишения интерес на момчетата към футболната игра, както и на предварително изградения мотив за активно участие в часовете по физическо възпитание със съдържание по футбол.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Поставените цел и задачи на изследването и резултатите от тях, ни дават основание да направим следните изводи и препоръки:

- ☞ В резултат на педагогическото наблюдение в процеса на обучение по футбол в урока по физическо възпитание се установи повишена двигателна активност на учениците от 4. и 5. клас, намаляване броя на отсъстващите; желание за увеличаване продължителността на урока; подобрена дисциплина и други.
- ☞ Момчетата от 4. и 5. клас показват подчертан интерес към занимания по футбол в училище и извън него. Това показва, че е изграден траен и съзнателен мотив за повишена двигателна активност в уроците по физическо възпитание със съдържание от футболната игра.
- ☞ В резултат на проведените педагогически експеримент се установиха достоверни изменения във стойностите на постиженията по тестовете за бързина (-7,00%), бързина на реакцията (-19,62%), дрибъл (-8,38%), жонглиране (57,76%), т.е. подобрени са резултатите, разкриващи двигателните способности и техническите умения на учениците от 4. и 5. клас.
- ☞ Разработената експериментална методика на урочни занимания по физическо възпитание със съдържание от футбол показва положително комплексно въздействие върху овладяване на основните технико-тактически умения и навици, и развитие на специфичните двигателни качества, характерни за футболната игра при ученици.
- ☞ Проведеният педагогически експеримент и получените от него резултати разкрива големи възможности на футболната игра за повишаване интереса към урочната работа по физическо възпитание, за по-комплексно развиващо въздействие както върху двигателните способности на учениците, така и върху общата им двигателна култура;
- ☞ Включването на футболната игра в учебната програма по физическо възпитание е напълно педагогически целесъобразно и се приема от учениците с повишен интерес.
- ☞ 7. Всичко това ни дава основание, да приемем, че игровата дейност, в нашият случай футболната, като средство, форма и метод на обучение, възпитание и развитие има голямо значение за оптимизиране на учебно-възпитателния процес в училище и специално за развитието на двигателните способности на учениците.

Литература:

1. Закон за предучилищното и училищното образование, <http://dv.parliament.bg/DVWeb/showMaterialDV.jsp?idMat=97877> - ДВ, брой: 79

2. Закон за степента на образование, общообразователния минимум и учебния план /ДВ, бр.67, 1999, бр.95,2002/.
3. Минев, К. (2017). Проблемът за агресивността на състезателите по футбол. Годишник на ШУ том XXI D, ISSN 1314-6769, Шумен с. 374-379.
4. МОН, [Учебни програми по физическо възпитание и спорт \(общообразователна подготовка\)](#), утвърдени със Заповед № РД09-2242/ 05.09.2023 г. на министъра на образованието и науката.
5. Шишков, А.(1992) "Футбол", НСА, София.

Валентин Христов Венков
Учител в ОБУ "Пенчо Петков Славейков", с. Марково, област Шумен
e-mail: v.venkov@abv.bg

асистент Калоян Тодоров Димитров
Шуменски университет „Епископ Константин Преславски”,
Педагогически факултет
Катедра „ТМФВ и спорт“
e-mail: k.dimitrov@shu.bg

ОПИСАНИЕ НА УПРАВЛЕНИЕ НА СЛУЧАЙ – ИНСТРУМЕНТ ЗА ВЪВЕЖДАНЕ НА ИНДИВИДУАЛНИЯ ПОДХОД В УПРАВЛЕНИЕ НА УСЛУГАТА

Валери Г. Тосhev

CASE MANAGEMENT DESCRIPTION – A TOOL FOR INTRODUCING THE INDIVIDUAL APPROACH IN SERVICE MANAGEMENT

Valeri G. Toshev

Abstract: *The article is based on legal norms in Bulgarian legislation, theoretical principles and technological developments in case management and on the author's research on the possibilities of using case management when constructing the design of a social service and optimizing the efficiency of social service management. It presents a structure with a description of the individual needs of a user, which could be used as a tool when introducing the individual approach to the user in service management. The structure takes into account the dynamics in psychosomatics, behaviors and their possible motivation, the resource, deficits and capacity for change in the development, autonomy and socialization of the user. It contains identification of problem areas and goals, tasks are set, activities for their implementation are determined, expected results from the activities, indicators of compliance between expected and achieved, risks, possible direction, impact assessment, tools and expected future results in the development of work on the case.*

Keywords: *consumer, individual needs, case management, social service.*

За работата по индивидуален случай в България се заговори в края на деветдесетте години на миналия век, а въвеждането на първите практики стана 1995 – 1998 г. по инициатива на фондация „Стария дъб“. Въведените през Милениума на новите закони за Социално подпомагане, Закрила на детето и Закона за интеграция на хората с увреждания, нямаха подобни практики – работа по индивидуален случай се ползваше приоритетно в неправителствения сектор. Едва в първата декада на новия век в институционалната среда по предоставяне на социални услуги за деца и лица се появиха първите подобни практики и методики. В сферата на социалните услуги бе въведена изцяло в процеса по деинституционализация в периода 2010 – 2015 г. В актуалната правна норма в областта на социалните услуги, Управление на случай при ползване на социална услуга се разглежда чл. 84 от ЗСУ. В Правилника за прилагане на закона и в Наредба за качество на социалните услуги, както и в приложенията на стандартите към нея тези практики са задължително изискуеми, като част от социалната работа.

Въпреки това във фактическата социална реалност, съществуват безкрайно разнообразие от форми на управление на случай, всяка с различна степен на ефективност при управлението на социалната услуга в посока индивидуална работа и подобряване на качеството на предоставяната услуга.

Статията се базира на правни норми в българското законодателство, теоретичните принципи и технологични разработки по управление на случай и на авторско изследване на възможностите за използване на управлението на случай при конструиране дизайна на социална услуга и оптимизиране на ефективността при управление на социалните услуги.

Обект на настоящата публикацията е възможен модел за събиране и предоставяне на референтна информация, под формата на структуриран сравнителен

анализ на индивидуалните потребности на ползвателите на дадена социална услуга, който е адресиран към услугата в посока на нейното управление..

Предмет на публикацията е представяне на структура с описание на индивидуалните потребности на потребител, която би могъл да се използва като инструмент при въвеждане на индивидуалния подход към потребителя в управление на услугата.

Фокус на настоящата публикация – представената структура отчита динамиката в психо соматиката, поведенията и тяхната възможна мотивация, ресурса, дефицитите и капацитета за промяна в развитието, автономността и социализацията на потребителя. Съдържа идентифициране на проблемните области и целите, поставят се задачите, определят се дейностите за изпълнението им, очакваните от дейностите резултати, индикатори за съответствие между очаквано и постигнато, рискове, възможната посока, оценка на въздействието, инструменти и очаквани бъдещи резултати в развитие от работа по случая.

Актуалността на статията. Съществуващите практики на управление на случай при предоставяне на социални услуги, възпроизвеждат формално остарели институционални модели, които поради ниската си ефективност не са в полза при управление на качеството на предоставяната услуга. Настоящата публикация представя структурно описание на управление по случай, който дава конкретни насоки в идентифициране на проблемите, целеполагането, планиране на дейности и управление на ресурсите и рисковете в посока на очаквани резултати при предоставяне на социална услуга.

Хипотезата ни е, че между Управление на случай и управлението на социална услуга има измерими и съотносими променливи. Между тях би могло да се направи корелация, като в центъра на работата по предоставяне на социалната услуга се поставят критериите: дефицит, ресурси и капацитета за промяна. На базата на тази корелация е възможно да се направи структуриран сравнителен анализ на индивидуалните потребности на ползвателите на дадена социална услуга, предоставящ оперативна информация по същите критерии, във връзка с управление на социалната услуга.

Описанието е резултат от четири годишно наблюдение и взаимодействие на потребителя; участието му в индивидуални сесии и групови дейности; споделени впечатления от персонала на резидентната услуга, семейството му и други специалисти, имащи отношение към неговия индивидуален случай. При актуализации на индивидуалните оценка и план е отчетена динамиката в психо соматиката, поведенията и тяхната възможна мотивация, ресурса и дефицитите и капацитета за развитие. Съдържа идентифициране на проблемните области и целите, поставят се задачите, определят се дейностите за изпълнението им, очакваните от дейностите резултати, индикатори за съответствие между очаквано и постигнато, рискове, възможната посока, оценка на въздействието, инструменти и очаквани бъдещи резултати в развитие от работа по случая.

Поради специфики на потребителя, от различно функционално естество, включително в употребата на речта, трудности при информационния обмен, както и други бариери на взаимодействие, основният метод при оценяването е чрез анализ на симптомите да се стигне мотивацията, която „произвежда“ дадено състояние или поведение. Под симптом тук се има предвид видима, повтаряща се в значима честота непряка реакция по повод, който няма видима корелация с нея. В качеството си на непряка реакция (несиметрична с повода), симптома е мотивиран от несъзната причина. Разкриването на причината е цел на оценяването, за да се изясни статута на симптома и да се планират дейности за въздействие върху него в посока на неговото рационализиране. Под мотивация се разбира водеща несъзната причина за случващото

се (изтласкана като водещо фантазно), изразено в използвани ресурси и препятстващи дефицити. Използвани количествени статистически методи за идентифициране, верифициране и измерване честота на симптоми, позволяващи достъп до информация, необходима за изготвяне на оценката (мотивацията на дадено поведение, статута на разглеждания феномен (позитивен – стимулиращ или негативен – санкциониращ) и психо соматичната динамика при потребителя).

История: Потребителя е девойка, родена през 1999 г. в семейна среда. Множество увреждания, някои от които са установени пренатално – малформативен синдром. Едва три годишна е заведена на отчет с диагноза Тежка умствена изостаналост. Проходила е късно и не е използвала реч. Не е посещавала училище. В отглеждането ѝ активно участвала баба ѝ. През юни 2017 е поставена под запрещение, а органа по попечителство определя баща ѝ за настойник. След смъртта на бащата, майката е била затруднена с отглеждането и грижата за нея, което е причина за настаняването ѝ в резидентна социална услуга през октомври 2017 г. Към момента майка ѝ я посещава два – три пъти месечно и я взима за няколко дена в големи празници.

Актуално състояние: Девойката е незряща. В добро общо състояние. Ползва постоянна терапия за епилепсията и поддържа ремисия. Ходи с неуверена, паретична походка. Може да се ориентира се в позната среда, но предпочита да бъде водена за ръка. Може да слиза и да изкачва самостоятелно стълби. Храни се самостоятелно с неправилен захват на лъжица и слаба координация на движенията. Задържа и ползва тоалетна с придружаване, но рядко съобщава нуждите си. През нощта е с памперс. Зависима е от подкрепа при къпане, тоалет, преобличане и избор на дрехи. Има отложени възприятия и реакции. Ползва механично фрази с ясна дикция, които рядко са адекватни към ситуацията и не обслужват речеви акт - рядко отговаря на въпроси, не задава такива и не съобщава желаниа и нужди. Не реагира на състояния на дискомфорт. Налични стереотипни и автостимулиращи действия. Няма неприемливи и самонараняващи поведения. Пасивна в по – голяма част от времето. Инициира контакт, основно чрез докосване с ръце. Няма изявени интереси. Общуването чрез игрова форма задвижва активности. Влия е се от ритъм и музика. В група стои изолирана.

Проблемни области:

1. Здравословно състояние.

Потребност: Здравна превенция. Придружаване при нужда при ползване на специализирани медицински грижи. Умения за компенсирание на зрителните дефицити.

Симптоматика: Стъпалото на десния крак е с пръстите навътре при вървеж. Два – три пъти годишно има пристъпи на епилепсия, съпроводени с припадък. Пасивна употреба на ръцете за ориентация. Липса на сръчност и умения, както и на мотивация да развива такива. Използва неправилен захват на лъжицата, въпреки че може да я хваща правилно. Често има нощни напикавания с (видима редукция в тенденцията) и рядко през деня, което отбелязва прогрес в развитието по случая.

Ресурс (може): Добро общо здравословно състояние. Нормални за възрастта ръст и тегло, двигателни умения и сетивност (като се изключи зрителния дефицит). Епилепсията е в ремисия. През деня задържа тазови резервоари и ползва тоалетна при периодично съпровождане.

Дефицити (не може): спастична квадрипареза, тежка умствена изостаналост. Липсата на зрение е проблем при ориентация, автономно придвижване, комуникация и взаимодействие със средата и хора в непосредствено обкръжение. Слабо развита фина моторика и координация. Средно два пъти в годината има епилептични припадъци.

Капацитет за развитие (възможности за промяна): при наличие на мотивация може ефективно да компенсира зрителните дефицити и да развие значителна

автономност в ориентация и придвижване, практически умения за самообслужване и общуване.

Цел (промяна): Намалване на зависимостта от подкрепа в ежедневието.

Задачи (потребност от подкрепа): Осигуряване на здравна грижа в среда близка до семейната. Стимулиране на самостоятелност.

Дейности. Проследяване на здравния статус. Прием на терапия под контрол на медицинска сестра. Провеждане на индивидуални сесии и ЛФК за стимулиране на психо соматична активност.

Очаквани резултати: Избягване на инфекциозни, вирусни заболявания. Поддържане на епилепсията в ремисия. Развитие на компенсаторни умения за преодоляване на зрителните дефицити.

Рискове: от падане при самостоятелно придвижване.

2. Автономност и осигуряване на безопасност.

Потребност: Възможност да задоволява самостоятелно потребностите си. Възможност за избор и взимане на решения в свой интерес и полза в посока подобряване на качеството си на живот. Възможност за контрол и управление на факторите от обкръжаващата среда. Възможност за управление на рисковете.

Симптоматика: Девојката се е „дистанцирала“ от всички активности и отговорности и ги е делегирала на обгрижващото лице. Възприема персонала като автономна част от тялото си, подобно на въздействието на гравитацията - безусловното наличие или отсъствие на условия за живот. Няма заявка и реакция при състояния на дискомфорт (студ, горещина, болка и т.н.). Не заявява нужди и желания. Не търси помощ. Епизоди на активност в самостоятелно придвижване. Опозиционно поведение като симптом на потребност от общуване, автономност и контрол. Автостимулациите като симптом на потребността от преживяване на интровертна събитийност и самодостатъчност на непосредствено случващото се в границите на аутистичния спектър.

Ресурс (може): Може да става от седнало или легнало положение и се придвижва самостоятелно в избрана от нея посока (вкл. по стълби), като се ориентира и придържа по парапетите. Ориентира се и се ръководи по звук или вербална стимулация (покана, заявка, указание). Храни се самостоятелно и показва предпочитание към храни и течности (в това число и чрез вербални заявки).

Дефицити (не може): Липсва на битови умения и сръчности. Зависима е от придружаване и подкрепа. Приема този факт като даденост „по подразбиране“. Опозиционното поведение няма статута на стремеж към автономност - по - скоро е заявка за физически контакт. Подкрепата е в отношение на обратна пропорционалност към автономността (повече грижа/по - малко автономност). Тази зависимост е мотивирана не само от зрителните дефицити. Фактори са също тежката умствена изостаналост, психически фиксации, установени привички и фактори от другите проблемни зони. Не отчита и не избягва рискове, не се предпазва непосредствени опасности и вредни условия. Индиферентна към състояния на дискомфорт.

Капацитет за развитие (възможности за промяна): Девојката има капацитет за значителна автономност в ежедневието - в ориентиране и придвижване; хранене; тоалет, общуване и занимания по интереси. Предпочита да не развива тези си ресурси. Минимизиране на подкрепата и стимулиране за активност би могло да повиши степента ѝ на автономност в грижата за себе си и развитието на качества и умения за водене на самостоятелен живот.

Цел (промяна): оптимална самостоятелност в ежедневието и развитие на битови умения за самообслужване - придвижване, хранене, лична хигиена, ангажираност в занимания.

Задачи (Потребност от подкрепа): Минимизиране на подкрепата при придвижване, хранене и личен тоалет. Вербална, сетивна и двигателна симулация на автономност при задоволяване на базовите потребности и ангажиране в дейности.

Дейности. Индивидуални сесии „Интензивно общуване“. Ориентиране при придвижване с вербални указания. Вербални указания, търсене на обратна връзка чрез въпроси и стимулиране на мотивация за отговор.

Очаквани резултати: Развитие на битовите умения и сръчности. Създаване на мотивация за обмен на информация относно нуждите, желанията и потребностите си. Развитие на относителна автономност в ежедневието.

Индикатори за изпълнение: Самостоятелно миене и обличане, подобряване на координацията на движения и фината моторика. Участие в адекватни към актуалната ситуация речеви актове. Самостоятелно ориентиране и придвижване; хранене; тоалет, общуване и занимания по интереси.

Рискове: пълно социално изключване и психо соматична регресия.

3. Комуникация и употреба на речта.

Потребност: Възможност за автономност, социално включване и споделеност на жизнения свят. Обмен на информация. Ползване на речта като инструмент на мислене. Възможност за излагане на позиция, аргументиране, водене на преговори и защита на интереси.

Симптоматика: Повтаря механично чути фрази или довършва започнат познат текст, с правилна фонетична и морфологична употреба. Не са ясни възможностите за употреба на синтаксис, поради не участието на девойката в речеви актове, предполагащи ползване на изречения. Не задава въпроси. Обратната връзка е проблематична. Съпровожда дейности с броене.

Ресурс (може): Девойката възпроизвежда фонетично и морфологично правилно думи, фрази, текстове на песни или стихчета. Рядко, но все пак съобщава потребности, нужди или желания. Рядко и отложено, но все пак може да отговаря на запитвания и насрещни вербални послания. Мотивация за партниране чрез физическия контакт и сетивната стимулация (невербален заместител на общуване). Влияе се емоционално и партнира в ритъм и мелодия. Изразява предпочитания към определени хора в процеси на продължително взаимодействие с тях.

Дефицити (не може): С малки изключения, употребата на речта е лишена от комуникативни функции. Обикновено прекарва времето си в мълчание (липса на мотивация за диалог и споделяне) или неадресирани реплики (монолози). Липсата на участие в речеви актове, не позволява да се разбере до колко е достъпен синтаксиса за девойката (допустимо е, че по – скоро има сериозни затруднения с него). Отложени възприятия и неадекватни реакции при употребата на речта. Не задава въпроси.

Капацитет за развитие (възможности за промяна): Честотната употреба на речта, ще автономност в ежедневието – в ориентиране и придвижване; хранене; тоалет, общуване и занимания по интереси.

Цел: Наличие на мотивация, умения и активно участие в речеви акт.

Задачи (потребност от подкрепа): Стимулиране на участие в речеви актове. Въвличане в рационална употреба на езика – заявяване на нужди и желания, защита на позиция, мнение, избор и решение, излагане на аргументи, споделяне на преживявания.

Дейности. Индивидуални сесии за създаване на мотивация за целенасочена употреба на речта – пеене и рецитиране; броене на предмети; „Интензивно общуване“. Съпровождане с вербални указания и обяснения на всички дейности от ежедневието, в които девойката участва. Търсене на обратна връзка чрез въпроси и отговори.

Очаквани резултати: Подобрени комуникативни умения, мотивация за общуване. Повишена автономност в ежедневието, общуване и занимания по интереси. Повишаване на мотивацията и когнитивните умения.

Индикатори за изпълнение: Участие в диалог чрез въпроси и отговори. Заявка на желания, избор и решения. Добиване на нови знания и развитие на мисленето.

Рискове: Социална изолация

4. Психосоматична пасивност.

Потребност: Рационална и ефективна употреба на тялото, оптимизиране на психосоматичния тонус.

Симптоматика: Не проявява интерес към играчки или предмети – не се заиграва, не ги изучава (в това число и чрез другите сетивните анализатори), не ги ползва по предназначение (не изгражда умения и сърчности). След кратко задържане ги хвърля – би могло да е симптом за потребност от споделена игра на подаване, но може и да е свързано като симптоматика на опозиционното поведение.

Ресурс (може): На „бягащата пътека“ се движи продължително и с много бързо, без признаци на умора – съоръжението е подходящ стимулатор. Инцидентно става и прави няколко крачки без определена посока. Има индикатори, че познава и се ориентира в средата на услугата. Експресивни епизоди.

Дефицити (не може): Зрителния дефицит създава бариери на самостоятелно взаимодействие със средата и зависимост от подкрепа. Движи с паретична походка. Не показва наличие на фина моторика. Липса на мотивация за физическа активност – обикновено седи без да се премества от мястото, на което е оставена в очакване да бъде водена за ръка. Това може да се мотивира от страх, по силата на установена привичка или като патологична (извратена) форма на общуване, при което инициативата и ролята на водещ, „е в ръцете“ на подкрепящото лице.

Капацитет за развитие: Инициира деятелност, макар и рядко (без да е ясен статута на мотивацията за активност – защо го прави). Компенсира липсващата динамика с автостимулации, които могат да бъдат заменени с полезни умения за контрол върху факторите на средата. Пасивността на девойката не може да бъде обяснена само със слепотата – наред с нея са фактори от други проблемни области, които са преодолими или могат да бъдат ограничени с подходяща стимулация и рехабилитация.

Цел: Мотивиране на активност при взаимодействие със средата.

Задачи: Стимулиране автономност чрез мотивирано включване със съдействие в грижата.

Дейности. Минимизиране на физически контакт в подкрепата; въвеждане на ориентири по обичайни маршрути в услугата; прогресираща употреба на вербални указания в подкрепата. ЛФК и ползване на спортни уреди.

Очаквани резултати: Подобрен мускулен тонус. Психическа активност.

Индикатори за изпълнение: Подобрени умения за ориентация. Самостоятелно придвижване. Намаляване на автостимулациите. Прояви на фина моторика и умения за битово самообслужване.

Рискове: Процеси на психосоматична ентропия. Риск от падане.

5. Сетивност и експресия; взаимодействие; автостимулации и опозиционно поведение.

Потребност: Сетивен и емоционален изразителност и обмен на информация при контакт с обкръжаващата среда. Динамика и разнообразие от преживявания и общуване.

Ресурс (може): Физическият контакт с ръце е условие и стимул за психическа активност. Компенсира слепотата с тактилни усещания при придвижване, общуване, обслужване, ориентиране. Слуха също компенсира дефицита на зрение – през него възприема голяма част от входящата информация. Девојката има чувство за ритъм, влияе се от музика и партнира в пеене. Придружава дейности с броене. Епизодите на емоционална възбуда и автостимулиращи движения са от малкото прояви на „автономна употреба на тялото“ и показват мотивация за активност.

Дефицити (не може): Липса на мотивация за непосредствена активност - зависима е от стимули за такава. Зрителният дефицит определя специфики на възприятията и реакциите на девојката. Компенсира слепотата чрез тактилни у слухови сетива. При липсата на контакт с ръце, девојката е обичайно пасивна (изградила е зависимост). Не изразява и не споделя вътрешни преживявания. Не търси и не дава обратна връзка (не задава въпроси, не дава отговори). Автостимулиращото и опозиционно поведение са паразитни заместители на незадоволена потребност от общуване, без да имат такъв статут - не са адресирани към други хора, а обслужва интровертно преживяване и се отразява задържащо върху възможностите за развитие и автономността, създава бариери при взаимодействие с хората и средата. Честите прояви на опозиционно поведение, не са мотивирани от негативно или друг вид отношение към другите, а заемат мястото на потребност от общуване – физически контакт го замества по патологичен начин (едновременно като условие и зависимост за активност). Като възпрепятства обгрижването, девојката удължава физическия контакт, който в „изкривените“ ѝ представи добива статут на желаното внимание, общуване и контрол върху средата.

Капацитет за развитие: Капацитета на компенсиращите зрителния дефицит сетивни възприятия – тактилни и слухови, не е използван рационално за развитие на автономност и умения за битово и комуникативно самообслужване (девојката не е посещавала училище и специализирано обучение за незрящи). При подходяща сетивна стимулация и обучения в ползването на помощни средства, те могат да бъдат ефективни инструменти за развитие на прагматични умения при обмена на информация, емоционален баланс и взаимодействие със средата. Автостимулациите и опозиционното поведение, могат да бъдат редуцирани, преодолени и заменени с реална активност и общуване след развитие на необходимите за това умения.

Цели на подкрепа:

1. Предоставяне на безопасна среда в резидентната услуга с подходящи условия за живот и съобразена с индивидуалните потребности на девојката.
2. Осигуряване на достъп до медицински, социални и други публични услуги.
3. Повишаване на автономността в ежедневието.
4. Повишаване на комуникативността и мотивацията за активно взаимодействие със средата; изразяване на емоции и желания; участие в дейности и следване на желана цел.

Потребности от подкрепа: Осигуряване на комплексна и съобразена със специфичните потребности резидентна социална услуга и съпътстващи услуги с възможност от работа с психолог, рехабилитатор и специалист ангажиращи терапии. Среда, подкрепяща дефицитите и стимулираща физическа и емоционална активност, автономност при самообслужване, според наличния ресурс и развитие на елементарни социални умения.

Препоръчителни задачи:

1. Поддържане на добро здраве и поддържане на епилепсията и другите хронични заболявания в ремисия.

2. Стимулиране на активност в моториката, сетивните възприятия и изразителността.
3. Стимулиране на автономност в грижата за себе си.
4. Активна и адекватна употреба на речта като инструмент за информационен обмен и общуване – ограничаване на интровертността чрез взаимодействие със средата - правене на избор, невербалното му изразяване, взимане на решения и привеждането им в действия.

Препоръчителни дейности на подкрепа:

1. Следване на предписаната терапия, постоянно наблюдение, и периодични прегледи при лекар специалист.
2. Стимулиране на автономност чрез индивидуален подход при взаимодействията:
 - минимизиране на подкрепата, вербално ориентиране и невербално стимулиране на самостоятелно придвижване (ползване на парапетите, други ориентирани във вече познатото пространство и помощни средства);
 - подкрепа на самостоятелно хранене (ориентация и координация на движенията, изразяване на предпочитания към храната, заявки на желание, начало и край на храненето);
 - минимизиране на подкрепата при къпане и тоалет, обличане, лягане и ставане от сън и др. дейности в ежедневието (поетапно намаляване на подкрепата за сметка на стимулиране (в това число и вербално) на мотивация за активност на принципа „стъпка по стъпка“ – разширяване границите на познати действия и създаване на навици при упражняването им.
3. Индивидуални сесии по метода „Интензивно общуване“ за подкрепа и стимулиране на автономност в комуникацията, поведението и активно взаимодействие със средата.
4. Използване на речта в ежедневните дейности като инструмент за информационен обмен – даване на насоки и указания, задаване на въпроси с очаквана обратна връзка.
5. Индивидуални сесии с работа с психолог, рехабилитатор и специалист ангажиращи терапии.

Литература:

1. Закон за социалните услуги, обн. ДВ, БР. 24 от 22 март 2019 г.
2. Правилник на закона за прилагане на социалните услуги, приет с ПМС № 306 от 9. 11.2020 г, обн. ДВ, БР. 98 от 17.11.2020 г.
3. Наредба за качество на социалните услуги, приет с ПМС № 135 от 22.6.2022 г., обн. ДВ, БР. 48 от 22.06.2022 г.
4. Наредба за планирането на социалните услуги, приет с ПМС № 133 от 6.4.2021 г, обн. ДВ, БР. 29 от 9.4.2021 г.

Валери Георгиев Тошев
 Докторант в ДП „Организация и управление извън сферата на материалното
 производство (Социални дейности)“
 Педагогически факултет,
 ШУ „Епископ Константин Преславски“
 Катедра „Социални дейности“
 e-mail: valeritoshev2@gmail.com

УПРАВЛЕНИЕ НА СЛУЧАЙ – ЕДИН ВЪЗМОЖЕН ПОДХОД КЪМ ПРОЕКТИРАНЕ ДИЗАЙНА НА СОЦИАЛНИ УСЛУГИ

Валери Г. Томев

WORK ON AN INDIVIDUAL CASE – A SINGLE APPROACH TO DESIGNING FOR SOCIAL SERVICES IS POSSIBLE

Valeri G. Toshev

Abstract: Articles based on theoretical principles and technological developments on Valery Lukov; on theory for communicative action on Jurgen Habermas; concept for Bulgarian culture in social science politics on T. Tomov; as well as on the author's research on the possibility of using it for management in case of constructing a design for a social service. Differentiate between three types of approaches to social design. Rules se commentary on social services in the Law for Social Services. They will present some reasons for introducing innovations through a new design on social media and clarify the criteria for providing them. Izgrazhda se hypotheses, what in the context of such naming is a project approach, between Management in case of polzvana for social services according to the member. 84 from the ZSU and the management of social services that are measurable and comparable. Between you, it could have directed the correlation when designing to design for social services. There are two possible paradigms (for case management and for social service management), containing general considerations, which provide grounds for adopting case management, which is a possible function for social design and approach for designing social services.

Keywords: consumer, individual needs, case management, social service.

Интересът към социалния дизайн се засилва в 50-те години на 20 век в страните с бързо развиваща се пазарна икономика. Прилагането на проектния подход в търговската сфера, бързо показва своята ефективност в условията на нарастваща конкуренция между производителите на стоки и услуги. В социалната сфера проектите се осъществяват в известна дистанция между теория от практика. Това е разбираемо предвид факта, че като успех при бизнес проектите основен показател за икономическа ефективност, а този подход е малко полезен в социална дейност. В книгата си „Българският път в социалната политика Татяна Томова защитава тезата, че прехода „отваря прозорец на възможностите“ – скъсването с институционалната традиция на миналото става възможно. Веднъж обаче въведен, първоначалния модел очертава път, който ограничава следващите реформи в рамката на възприетата логика. „Алтернативната теза, че социалната политика е инструмент в ръцете на публичната власт, който може да води до икономически предимства – не присъства в съвременния български дебат“ (2).

Статията се базира на теоретичните принципи и технологични разработки на Валерий Луков в учебното му пособие „Социален дизайн“; на теорията за комуникативното действие на Юрген Хабермас; концепцията за български път в социалната политика на Т. Томова; съществуващи разработки на тема дете – центриран; клиент центриран и други модели на социален дизайн в актуалния социален дискурс, както и на авторско изследване на възможностите за използване на управлението на случай при конструиране дизайна на социална услуга.

Концепциите за социален дизайн се развиват в тясна връзка с редица социологически теории и подходи, сред които социалното инженерство – „дейност по проектиране, конструиране, създаване и промяна на организационни структури и социални институции, както и комплекс от приложни методи на социологията и други социални дисциплини, влизащи в инструментариума на такива дейности (1).

В качеството си на инструмент за социална промяна, социалният дизайн основан на естествената за човека способност да конструира ментално реалността, да създава и манипулира интерсубективни представи за нея, чрез които да се социализира в опитите си да я променя или адаптира към нея. Социално конструиранията реалност е понятие, разработено от социолозите Питер Бергер и Томас Лукман, което представлява резултата от „своеобразно измисляне, изобретяване, преструктуриране на света около нас“. Механизмите на социалното конструирание на реалността са в основата на социалния дизайн.

В книгата си „Социален дизайн“, Валерий Луков използва най-общо определение за социален дизайн е целенасочено действието по проектиране, насочено към постигане на социално значима цел и локализирано на място, време и ресурси. Най – общо целта му е изграждането на желани бъдещи състояния на своя обекта.

Концепцията за социален дизайн може да бъде поставена в различни концептуални контексти. Според избора от В. Луков контекстът на общите понятия е: иновация, социална субективност, жизнени концепции, ценности, норми, нагласи, идеал.

Промени в публичността (по Хабермас) предпоставят появата на „нов морал на дизайна и нова технология на проектиране при разработването на целите на проекта: те трябва да бъдат установени след изучаване на последиците от иновациите за ценностния свят, в който проектът ще бъде реализиран“ (1). В посока на оптимизиране на социалния дизайн, В. Луков разграничава:

1. **Обектно-ориентиран подход.** Дейност, същността на която е научно обосновано определяне на параметрите за формиране на бъдещи социални обекти или процеси. Предимствата на подхода се виждат в локализирането на задачите на дейностите по социално проектиране и разработването на регулаторни аспекти на дизайна на социални обекти. Научната валидност на планирания обект е доказуема само в най-общи линии и е спорна по отношение на конкретно управленско решение.

2. **Проблемно-ориентиран подход.** Проблемно-ориентираният подход се характеризира с: 1) разглеждане на обективните и субективните фактори на общественото възпроизводство в качеството им на равноправни; 2) разбиране на дизайна като органичен и последен етап от социално-диагностичната работа; 3) акцент върху обратната връзка между диагностичния и конструктивния етап на процеса на вземане на решение. Тези характеристики ни позволяват да видим спецификата на разглеждания подход в неговата проблемна (целева, прогнозна) ориентираност. Концепцията има ясно изразена ориентация, към развитието на проблемите на социалната инфраструктура във връзка със задачите на социалния дизайн и разгръща и най-важния принцип на съвременната социална проектна дейност - принципът на участие на всички заинтересовани субекти във вземането на решения.

3. **Субектно-ориентиран (тезаурусен) подход.** Субектно - ориентираният подход, ни позволява да обобщим теоретично разнообразния опит на социалния дизайн. Тезаурусът (по Луков) е пълна систематизирана информация (знания) и нагласи в определена област от живота, което позволява на човек да се ориентира в нея. Този подход отразява йерархията на субективните представи за света и може да се разглежда като част от реалността, овладяна от субекта. „Свой или чужд“ или „свое или чуждо“ е най-определеното ценностно отношение, което изпълнява функцията на социална ориентация. Върху това се изграждат „картини на света“, които постепенно, докато хората се социализират и придобиват социална идентичност, се формират в съзнанието им. Уникалността на житейските светове и тяхната свързаност, която се различава на различни нива на социална организация, включително имащи специални форми и методи на изпълнение на нивото на всекидневния живот, са свойства както на социалната среда на дизайна, така и на обекта на дизайна. Тук няма симетрия на

участие: първо, съзателят на проекта не съществува извън социалната среда, той отразява нейните свойства, но в същото време творчески ги преструктурира, което дава тласък на проекта. Средата стимулира дизайна с неудовлетворена потребност, но самият проект е акт на творчество не на средата, а на субекта на дизайна, който по този начин се превръща в централна фигура на социалната проектна дейност. Субектно-ориентираният подход към социалния дизайн не елиминира причинно-следствената връзка, напротив, дава възможност да се обоснове разнообразието и многостепенния характер на дейностите на социалните проекти, да се разберат причините за несъответствието между плановете и изпълнението, провала на „силните“ и успеха на „слабите“ проекти.

В съвременните условия субективната насоченост на дизайна отразява и нови характеристики, които са били по-малко характерни за социалната структура в миналото. Луков приема, че три характеристики на съвременната социална организация от европейски тип са най-важните за дейностите на социалния проект: 1) трансформация на традицията и нейната регулаторна роля, 2) фрагментарност на възприемания свят, 3) висока скорост и слаба предвидимост на социалните промени.

Тези три характеристики кореспондират с положенията, изложени от Хабермас, че съзнанието за морална и политическа автономия расте в обществото. Човек създава „напълно индивидуален жизнен свят“, за да отстои себе си в променящата се реалност. При тези условия „индивидите, обединени в обществото, остават само с възможността за рисковано самоуправление чрез силно абстрактна идентичност на Аза“. Развивайки идеята за новите социални рискове, Хабермас показва значението на признаването на „другия“ като основа на съвременната политика. Той подчертава „Частната автономия на равните граждани може да бъде осигурена само синхронно с активирането на техните гражданска автономия“ (5).

Неясната етимология на относително новия конструкт „социални услуги“, произтича от широкия спектър от значения в употребата на съставните му „социално“ и „услуги“ в различни сфери на науката, практиката и непосредственото общуване на различни нива в публичната комуникация.

Най – общо услугите се отнася към сферата на нематериалното производство - тип подкрепа, при която едно физическо (индивид или група) или юридическо лице оказва под формата на услуга (пряко или непряко възмездна или безвъзмездна) някаква подкрепа на друго лице (физическо или юридическо), което само не може, затруднява се или е възпрепятствано по някаква причина да задоволи конкретна своя потребност.

Услугите могат да бъдат класифицирани, диференцирани и категоризирани по различни принципи: в зависимост от характеристиките и взаимоотношенията между обекта на въздействие и субекта на услугата – от частен или публичен характер, физически или юридически лица, индивидуалните потребности и ресурси на лицата; според проблемната област и в зависимост от характера на услугата – здравна, образователна, социална или друг вид подкрепа (услуга), с оглед на изисквания или липса на такива към субекта за компетенция и оторизация (да има професионален и правен статут, който да му позволява да извършва дадената дейност), а самата услуга да не или да е регламентирана като ползване и предоставяне от закон или друг нормативен акт.

Тези принципи на диференциране на услугите са условни и се ползват по отделно или интегрирано (комплексно).

Когато става дума за социална услуга, в смисъла на Закона за социални услуги, преди всичко трябва да се разбира, че това е публична услуга. В дефиницията си, закона ги определя като дейности за подкрепа с направления на три хипотези, които ги характеризира, но са валидни и за друг тип публични услуги. Отграничава я от услугите по смисъла на Търговския закон, без да я отграничава изрично от друг клас

услуги със социален характер – например образователните или медицинските. В чл. 3 (2) се уточнява, че те се основават на социална работа, индивидуален подход и индивидуална оценка на потребностите, но това също не внася пълнота в дефиницията. Подобна непълнота, пораждаща многозначност и в края на краищата неяснота, може да се дължи на неясните междусекторни граници в контекста на общото понятие за социално, както и на традиционното им преминаване в практиката по отношение на типа потребности и проблемни сфери между образователна, медицинска и социална подкрепа. Традиционна трудност са и някои съвпадения в целевите групи на споменатите публични услуги по отношение на различна интерпретация при прочита на симптомите за дадени дефицити. Непълнотата при дефиниране на термина в закона, е предпоставка за битуването в обществените представи и профанизирани дискурси в публичното говорене за социалните услуги като за „Домове“, с присъщите за тези анахронични институции негативни характеристики, възпроизвеждащи неефективни модели на подкрепа.

В чл. 4, определяйки характера на социалната работа, като съдържащо се понятие в понятието „социални услуги“, както и при профилирането на социалните услуги в глава втора на закона, а също и в други негови текстове, се очертават контурите на типа услуга - нейните функции, целевата група и основните дейности, средата на предоставяне, както и възможността за мобилното предоставяне на някои социални услуги в интегрирана среда на други публични услуги.

В този контекст, както и предвид необходимостта от преодоляване на съществуващите асиметрии в практики по отменени правни актове и привеждането им в съответствие със заявките, изискванията и стандартите предписани от актуалното законодателството, на дневен ред стои въпроса за създаване на добри практики, въвеждане на иновации и създаване в крайна сметка на нов дизайн на социалните услуги.

Основания за търсене на иновации чрез нов дизайн на социалните услуги и ясни критерии при предоставянето им, откриваме в заявките и изискванията на Закона за социалните услуги:

1) В чл. 3 (2), касаещи индивидуалния подход при дефиниране на социалната работа и чл. 5 от ЗСУ, които описва индивидуалния подход като „професионални действия за подкрепа и придружаване на лицето, при които неговите конкретни потребности, способности и възможности се поставят в центъра на работата“.

2) Друга необходимост за търсене на иновации и оптимален подход на дизайн на социалните услуги е свързана с годишното им планиране и финансиране, разработване и актуализиране на Национална карта на услугите, регламентирано в глава четвърта на ЗСУ, която цели осигуряване на равен достъп до социални услуги на територията на цялата страна.

3) Трето предизвикателство за търсене и проектиране на нов социален дизайн, е свързано със самото предоставяне на социалните услуги и институционалния капацитет при насочване, планиране и управление, контрол и методическа подкрепа, както и отчитане на дейността по предоставяне на социални услуги на всички нива от цялостния цикъл на управление.

4) Не на последно място конструирането на нов дизайн на социалните услуги е мотивиран от нововъведението на ЗСУ – задължителни стандарти за качество, както изискванията като цяло на глава седма на ЗСУ.

Като ресурс в търсенето на подход за конструиране на оптимален социален дизайн, отговарящ на настоящата необходимост на инфраструктурата от социалните услуги – в цялост или частно за конкретна социална услуга, могат да бъдат ползвани принципи от различни подходи на социалния дизайн, както и наличните изследвания, публикации и публични дискусии на тема клиент центрирани подход.

Обект на настоящата публикацията е прилагане на социалния дизайн като възможен инструмент за повишаване на ефективността на социалните услуги, във връзка с реформите в правната рамка (предвид Закона за социалните услуги и подзаконовите актове), практиките при предоставяне на социални услуги и повишаване качеството на живот на ползвателите на социални услуги.

Предмет на публикацията – управлението на случай, като възможна функция на социалния дизайн и подход при проектиране на социалните услуги.

Фокус на настоящата публикация - паралелът между работа по индивидуален случай и проектиране на социалната услуга в границите на парадигмата на социалния дизайн.

Актуалността на статията – въпреки, че Закона за социалните услуги е от 2019 г. и вече не би трябвало да се разглежда като нов закон, редица фактори забавят пълното му прилагане (което не е предмет на тази статия). Съществуващите практики на предоставяне на социални услуги, възпроизвеждат институционални модели, преодоляването на които изискват нови подходи на организацията им, отговарящи на заявките, изискванията и стандартите на законодателството.

Хипотезата ни е, че в контекста на така наречения проектен подход, между Управление на случай при ползване на социална услуга по чл. 84 от ЗСУ и управлението на социална услуга има измерими и съотносими променливи. Между тях би могло да се направи корелация при конструиране на дизайн на социална услуга, като в центъра на работата се поставят като **критерии: дефицитите, ресурсите и капацитета за промяна** (в посока подобряване на качеството на живот) на отделния ползвател, **анализ** по същите критерии на цялата група ползваща конкретна социална услуга или целевата група като цяло, ползваща възможностите, дадени от Закона за социалните услуги. От своя страна социалните услуги (в частност или като цяло) биха могли да използват анализа на същите критерии при конструиране на своя социален дизайн и ефективно управление на социалните услуги в цялостния им цикъл на управление, с лице обърнато към необходимостите от оптимална подкрепа за всеки свой отделен потребител.

Един възможен подход в тази посока е ползването на парадигма на проектно базирания подход в управлението на случай при ползване на социална услуга, анализ на резултатите и прилагането им в същата парадигма при конструиране дизайна на социалната услуга.

В процеса на провеждане от мен изследване (което ще бъде предмет на друга публикация), в продължение на четири години са описани работата по случай на 14 потребители на една и съща социална услуга, като в текущия им анализ бе изведена една от възможните парадигми, съдържаща общи за изследваните потребители променливи. В най – общ за всички потребители тя изглежда така:

1. **Идентифициране на проблема** (проблемните области). Социален проблем може да се нарече противоречие, открито на всяко ниво на социалния живот между това, което е и това, което трябва или е желано (1). Управлението на случай започва след идентифициране на основанията за ползване на социална услуга. Затова е много важно още при предварителната оценка, извършвана от служителите на съответната Дирекция „Социално подпомагане“, орган по насочване, да бъдат отразени в най – общ вид потребностите на лицето, които биха били основание за ползване на конкретна социална услуга. Тук става дума за първоначално групиране на потребителите на дадена социална услуга, с оглед създаване на организация на дейности по подкрепата, средата и ресурсите – такава, която да отговаря на потребностите на всички потребители. Съществуващите практики показват много често несъответствие при насочването между потребностите на потребителя и

ресурса за подкрепа при предоставянето на услугата. Такава асиметрия е една от задачите при проектиране дизайна на услугата.

2. **Определяне на целта** – каква е необходимата промяна, която би разрешила проблема/проблемите. Ако условно определим проблема като локация на дискомфорт, то целта би ни посочила, тази промяна в локацията, която би разрешила проблема – точката на комфорт. Целта общо казано е резултата след успешно разрешаване на проблема. Целта може да бъде поставяна по отношение на конкретни проблеми във всяка от идентифицираните проблемни области в управлението по случай.
3. **Поставяне на задачи** – как, с какви „стъпки“ ще движа към целта на разрешаване на проблема.
4. **Планиране на дейности** по поставените задачи в посока към целта (разрешаването на проблема) – определяне на срокове, необходими ресурси, оценка на рисковете
5. **Взимане на решение** – цялостен план с очакваните резултати и оценка на очакваното въздействие от дейностите върху потребителя, във връзка с постигане на целта (разрешаване на проблема).
6. **Изпълнение дейностите по плана** с текущо отчитане на постигнатите резултати.
7. **Мониторинг** – сравняване на съответствието между планирани (очаквани) и постигнати резултати (реализирани в хода на изпълнение на плана) по предварително изготвена методика и план на мониторинга.
8. Текущи в хода на реализация корекции (при нужда) на целите, задачите, дейностите и ресурсите.
9. Финализиране при постигане на целта.

В най – общ вид парадигма на проектно базирания подход при конструиране дизайна на социалната услуга би изглежда така:

1. **Идентифициране на проблеми** (проблемните области) при предоставяне на услугите, на базата на изготвен сравнителен анализ на потребностите на всички потребители на услугата. Проблем може да се открие още с насочването на даден потребител (предварителната оценка на потребностите). Предоставянето на услугата започва след идентифициране на основанията за ползването ѝ, но в повечето случаи, тя вече има своя история. Затова е много важно още с насочването от Д „СП“, да бъдат съобразени потребностите на лицето, с експертизата на социалната услуга. Експертизата за подкрепа, предоставяна от социална услуга не е нещо, което се изгражда в краткосрочен план. Тя се базира на адаптирана среда, организация на ресурси (в това число човешки ресурси), успешни практики в управлението и практики на координация на интегрирани услуги. Адаптирането на дизайна на услугата към потребностите на нов потребител, е изправено пред значителни трудности, ако той не отговаря на профила на експертизата ѝ. От своя страна услугата, към която е насочен потенциалният ползвател при първоначалната си индивидуална оценка на потребностите му е важно реалистично да прецени ресурса и експертизата си за адекватна подкрепа, с оглед на конкретните дефицитите (какво не може), ресурсите (какво може), капацитета за развитие и съвместимостта с другите потребители. В процеса на предоставяне на услугата и на базата на сравнителния анализ на потребностите на всички потребители, социалният дизайн, може да бъде адаптиран, като въвежда иновации и подобрения в предоставянето на услугата, съобразени с настъпили промени във фактическото състояние на потребителите.
2. **Определяне на целта на услугата** – какви са е необходимите промени в дизайна ѝ, която биха разрешили проблема/проблемите. Ако условно определим

проблема като локация на несъответствие между целите, ресурса и съществуващата експертиза на услугата и необходимостта от подкрепа на конкретния потребител, то целта би ни посочила, тази промяна в локацията, която би разрешила подобно несъответствие. Целта общо казано е резултата след успешно разрешаване на идентифицирания проблем. Целта може да бъде поставяна по отношение на конкретни проблеми във всяка от идентифицираните проблемни области по управлението на социалната услуга.

3. **Поставяне на задачи** – как, с какви „стъпки“ ще движа към целта на разрешаване на проблема. Какво трябва да променим и каква е иновацията, която трябва да внедрим.
4. **Планиране на дейности** по поставените задачи в посока към целта (разрешаването на проблема) – определяне на срокове, необходими ресурси, оценка на рисковете.
5. **Взимане на решение** – цялостен план с очакваните резултати и оценка на очакваното въздействие от дейностите върху организацията по управление на услугата, във връзка с постигане на целта (разрешаване на проблема).
6. **Изпълнение дейностите по плана** с текущо отчитане на постигнатите резултати.
7. **Мониторинг** – сравняване на съответствието между планирани (очаквани) и постигнати резултати (реализирани в хода на изпълнение на плана) по предварително изготвена методика и план на мониторинга.
8. **Текущи в хода на реализация корекции** (при нужда) на целите, задачите, дейностите и ресурсите.
9. **Финализиране** при постигане на целта.

Смятам, че ползването на представения или подобен паралел между работа по индивидуален случай и проектиране дизайна на социалната услуга в границите на в сходство на парадигмите им на проектно базирания подход, дава основания за възприемане на управлението на случай, като възможна функция на социалния дизайн и подход при проектиране на социалните услуги.

Литература:

1. Луков, В. А., Социално проектирование, Издательство Московской гуманитарно-социальной академии Издательство «Флинта», Москва, 2003.
2. Томова, Т. Българския път в социалната политика, София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2021 г.
3. Хабермас, Ю., Едно ново структурно изменение на публичността и делиберативната политика, Издателство Критика и хуманизъм, София 2023.
4. Хабермас, Ю., Колективния разум, Издателство Критика и хуманизъм, София 2021.
5. Хабермас Ю. Вовлечение другото: Очерки полит. теории, СПб: Наука, 2001, с. 415.
6. Закон за социалните услуги, обн. ДВ, БР. 24 от 22 март 2019 г.
7. Правилник на закона за прилагане на социалните услуги, приет с ПМС № 306 от 9. 11. 2020 г, обн. ДВ, БР. 98 от 17.11. 2020 г.
8. Наредба за качество на социалните услуги, приет с ПМС № 135 от 22. 6. 2022 г, обн. ДВ, БР. 48 от 22.06. 2022 г.
9. Наредба за планирането на социалните услуги, приет с ПМС № 133 от 6. 4. 2021 г, обн. ДВ, БР. 29 от 9.4. 2021 г.

Валери Георгиев Тошев
Докторант в ДП „Организация и управление извън сферата на материалното производство
(Социални дейности)“

Педагогически факултет,
ШУ „Епископ Константин Преславски“
Катедра „Социални дейности“
e-mail: valeritoshev2@gmail.com

ЗАПОЗНАВАНЕ НА ДЕЦАТА С ИЗКУСТВОТО НА КЕРАМИКАТА ОТ ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ

Виолина Д. Тончева

INTRODUCTION OF CHILDREN TO THE ART OF CERAMICS FROM VELIKI PRES LAV

Violina D. Toncheva

Abstract: *During preschool age, children develop visual skills through cognitive, artistic and creative activities. Their introduction to applied decorative arts is also more in-depth. Introducing children to national values and traditions, historical and cultural landmarks, the magnificent ceramic icon of St. Theodore, painted ceramics and household items, aims to preserve and promote national identity.*

Keywords: *ceramics, national values.*

Някои произведения на декоративното изкуство могат да бъдат причислени и към приложното изкуство. По същност приложното изкуство е функционално, но и естетически издържано изкуство. То е едно от най-древните изкуства. Обхваща проектиране и изработване на продукти, предназначени за естетическите потребности, начина на живот и с труда на човека. Една част е насочена към практическата част (облекло, мебели, керамика), а друга придобива декоративен характер.

Приложно-декоративните изкуства притежават художествени пластични качества и същевременно са уникални образци, а продуктите на художествените занаяти като обект на серийно производство се изработват от майстори занаятчии, наследили художествен усет и професионален опит. Техните произведения носят белезите на народните традиции в конкретната област и са част от народното творчество.

Предучилищното образование полага основите за учене през целия живот. Децата усъвършенстват уменията си да пресъздават обекти и явления от действителността чрез рисуване. Изобразителната дейност обогатява естетическите чувства и преживявания на децата от най-ранна възраст.

„Образите на художествените произведения действат на чувствата на децата, формират естетическо отношение към обкръжаващата ги действителност и към света на изкуството, възпитават художествен вкус, способност да се оцени прекрасното не само в изкуството, но и в живота“ [1: 126].

Приложните изкуства и художествените занаяти у нас продължават традициите и богатото наследство на няколко култури – древногръцка, тракийска, римска и византийска, както и постиженията от времето на първата и втората българска държава и Възраждането.

Класификацията на отделните видове декоративно-приложни изкуства е зависима от няколко принципни обстоятелства: според начина и технологията на изработването и украсата им; според използвания материал; според предназначението и функцията;

Поради голямото разнообразие на този вид изобразителни изкуства най-често те се свеждат до следните основни вида:

- Керамика;
- Дърворезба;
- Текстил;

- Металопластика;
- Ювелирни изкуства;
- Силикатни форми.

Керамиката е изключително значим дял от приложно-декоративните изкуства. Тя обединява основните понятия в изящното изобразително изкуство-цвет, форма, композиция. Към това, като добавим-въздух, огън и вода, получаваме точна представа за величието на едно от най- древните изкуства и занаяти.

Керамиката е едно от най-древните изкуства, известно още от праисторическите епохи. Към керамиката се отнасят всички произведения на декоративно-приложните изкуства, изработени от изпечена глина или нейни производни. Основните материали-червена или сива глина и каолин, притежават много добри пластични формообразуващи свойства, а многообразните техники за изработване, както и начините за оцветяване и украси, увеличават художествените им изразни възможности.

В Преслав и околността се развива художествена школа, творците на която създават великолепните образи на българското декоративно-приложно изкуство – керамични плочки за художествена стенна и подова облицовка, керамични съдове и уникалните керамични икони. Рисуваната керамика, е едно от най-високите постижения на изкуството през Златния век във Велики Преслав. Тя има естествения цвет на печения каолин - бял с жълтеникав или розов оттенък. Върху нея са нарисувани разнообразни мотиви с разноцветни бои и глечи.

Рисуваната керамика била използвана предимно за украса на представителните сгради- дворци и църкви. С керамични плочки се облицовали стени и корнизи. Правели се и подови настилки, като инкрустирали плочките във варовици и мрамори. Върху керамични плочки се рисували икони, намерени са дори части от керамичен иконостас.

От рисувана керамика правели и луксозни трапезни съдове – блюда, купи, чаши и др. Произходът на белоглинената керамика е все още предмет на спорове между учените. Според някои нейното производство е пренесено в България от константинополски майстори, а според други от сирийски или палестински майстори. Действително в декоративния стил на преславските майстори личи влиянието на арабската, дошла във Византия от Арабския халифат.

При археологическите проучвания в Цариград обаче са открити плочки само с изображения на птици и икони, но не и с плътната орнаментална декорация, характерна за преславското производство. Изделията от белоглинената художествена керамика се откриват само във Велики Преслав и изключително рядко извън столицата.

Орнаментите върху керамиката имат геометрични, растителни или животински форми. А много често, което е най-любопитното – художниците рисуват библейски личности: Иисус, Богородица, ангели, архангели, пророци. Образите на християнска тематика върху глинени плочки допринасят за уникалното българско достижение из областта на изобразителното изкуство, известно с името Преславска керамична икона. За подчертаване е, че Преславската керамична икона също не следва съвременните ѝ византийски образци. Тя е поредният смел израз на предизвикателството в идеологическо отношение, което първите християнски царе на България отправят към Константинопол.

Рисунъкът на преславската художествена керамика е покриван със специална глазура, която при повторно изпичане на глинената плочка постепенно се слива с боята. Контурите неизменно са с шоколадовокафяв цвет, правени със специални, много тънки четки. Рисунките върху керамичните плочки от Преслав свидетелстват за характера и особеностите на най-ранната българска живопис. Още повече, че не са съхранени паметници на стенната живопис и иконописта за периода. Парчета керамика са

намирани по време на археологически разкопки, като често боята и глазурата им са повредени или са се изличили.

Основните находки са при църквата на Тузлалъка, при Дворцовия манастир, манастира в Патлейна и Кръглата църква в Преслав. На различните места в града майсторите се специализират в изработката на определен вид керамика, от гледна точка на формата и орнамента. Това подсказва, че за разпространението на изкуството в българската столица са полагани специални грижи.

Кои са най-известните образци на преславската художествена керамика, които българите с интереси към изобразителното изкуство следва да познават?

На първо място по популярност е керамичната икона на св. Теодор Стратилат. В началото на 20 в., при разкопки на манастира в местността Патлейна, са открити фрагменти от керамични плочки с размери 12x12 см и дебелина 0.5 см. Образът е сглобен от остатъците на 20 плочки, а по частите от букви археолозите разчели името на свети Теодор Стратилат. Тя произхожда от керамична работилница в Патлейнския манастир. Светецът е представен лицево, в бюст, отрязан на гърдите. На места плочките са с нарушена повърхност, а в десния край от изображението почти липсват, но възстановката на образа е достатъчно добра. Светецът Теодор Стратилат е облечен във военна туника, закопчавана през дясното рамо. Очите му са големи и отворени, вперени в зрителя. Устата е присвита и водоравна, носът е пресъздаден линеарно, леко извит отдолу, образът излъчва аскетизъм. Иконата представлява уникален паметник на българското изкуство, защото единствена е съставена от много плочки. Всички намерени досега керамични икони са рисувани върху една плочка. Днес шедьовърът се пази в Археологическия институт с музей при БАН.

Към Преславската художествена керамика спадат и плочки с надписи, съдържащи кирилски, глаголически и гръцки букви. Сред плочките с растителни мотиви присъстват петолистната палмета, бадемовидните листчета, така наречените „водни листа“, полупалмети и пр. Трябва да се отбележи, техниката на рисуване на българските майстори е по-опростена, линеарна и по-малко нюансирана от съвременната византийска. Специалистите отбелязват, че нашите художници се стремят с опростени средства да постигнат много. А това е характерно за византийското изразително изкуство чак през XI в., когато от трона в Константинопол слиза Македонската династия, управлявала в периода IX – XI в.

Изобразителното изкуство в Преслав на Симеон Велики се родее с източни образци. Този стил е характерен за Сирия, Египет и Персия, където се развива през II – IV в. сл. Хр. Смята се, че преславските изображения стоят в пряка връзка с иконописата от VII – IX в., запазена в някои от Синайските манастири. По времето на Симеон Велики процъфтява Преславската цивилизация, отличаваща се с оригиналност не само в книжнината, но и в изобразителното изкуство.

Изкуството на керамиката може да се разглежда като: *грънчарство, каменина, майолика, фаянс, порцелан и декоративно-монументална керамика*. Керамичните изделия могат да се разграничават и според предназначението си като: *кухненска, трапезна, стенна, подова, за специални цели и др.*

Изработването на керамичните съдове и изделия е чрез използване на грънчарско колело, ръчно или с използване на калъп. Покриват се и декорират с глазури и ангоби или се рисуват с подглазурни и надглазурни бои, след което се изпичат при определена температура в специални пещи. Глазурите представляват прозрачна или оцветена силикатно течност, която след изпичане придобива стъклен блясък. След полагането ѝ съдовете са водоустойчиви, предпазват се от наранявания и едновременно позволяват богата декоративна украса. Според състава си могат да бъдат прозрачни, цветни, матови и др. Ангобата е разредена в подходяща гъстота глина, която се нанася върху повърхността на керамичното изделие преди изпичане. Получава се както от бяла или

кремава, така и от естествено или изкуствено оцветена фина глина. Керамичните бои се изработват от течни силикатни смеси и оцветители. Използват се подглазурни и надглазурни бои, при които се извършва повторно изпичане.

Към *грънчарската керамика* спадат основно трапезни и кухненски съдове, получени предимно чрез използване на грънчарско колело. Изработват се гърнета, делви, стомни, паници, амфори, блюда, чаши и др., които запазват естествения си цвят или се украсяват ръчно с ангоби, глазури и бои. Често се прилагат и допълнителни техники като гравирание, моделиране и апликиране. В традиционното българско грънчарство течните ангоби или глазури се подреждат по сферичната повърхност на съдовете и след завъртане на колелото се получават хармонични многоцветни съчетания, придаващи необикновена колоритна раздвиженост и ритмика. Един от най-разпространените у нас трапезни видове керамика е сграфито керамиката. Върху още незасъхналия, изцяло покрит с ангоба керамичен съд, преди изпичането се гравират изображения с различни декоративни мотиви, което води до ефектни линейни и колоритни резултати от съчетанията между глазуровката и гравюрата в дълбочина.

Каменината се приготвя от бедни на топлина вещества глини с повишена механична якост и химическа устойчивост след изпичане. Подходяща е за декоративни подови и стенни покрития, съдове и паркова пластика. Най-практикувано е моногамното глазурно оцветяване, както и използването на релефните или гравирани декоративни изображения.

Изкуството на *майоликата* обхваща керамични съдове и декоративни плочки за външна и вътрешна облицовка, изработени от фина глина. Изделията се оцветяват най-често подглазурно, след което се изпичат при температура около 1000°. От майолика се изработват често скулптурни и релефни фигури, предназначени за интериорна декоративна украса, декоративни пана и малка пластика.

Фаянсът в декоративно-приложните изкуства обхваща изделия от чиста бяла изпечена глина със специални примеси и порьозна структура, покрити с прозрачна глазура. Значително по-лек от майоликата, фаянсът намира широко приложение при изработване на съдове, малки по размер фигури и статуетки, декоративни пана за стенна украса и др.

Порцеланът се изработва от бяла фина глина с прибавки от фелдшпат, кварц и креда, които му придават белота, необходима плътност и едва забележима прозрачност. Обикновено се покрива с прозрачна глазура, а декорирането се извършва подглазурно, надглазурно или комбинирано. Надглазурната декорация е с по-богата цветова палитра.

Декоративно-монументалната керамика намира приложение във вътрешното и външното архитектурно оформление в парковата и градската украса, при изграждане на чешми, фонтани и др. Запазени паметници от това изкуство по нашите земи са в Плиска, Преслав, Несебър, Търново и др. Чрез този вид керамика се изпълняват композиции от декоративни пана за външни и вътрешни пространства на зали, хотели, читалища, театри, училища и др.

Запознаването на децата в предучилищна възраст с богатото културно наследство ще развие художественото им впечатление и ще способства за художественото им впечатление. Чрез изкуството се възпитава умение да се види типичното, характерното, да се обобщят наблюдаваните явления. Произведенията на изобразителното изкуство, богати по свето съдържание и свършени по художествена форма, възпитават художествен вкус, способстват да се разбере, различи и оцени прекрасното не само в изкуството, но и в действителността.

Децата трябва да бъдат поощрявани, провокирани и стимулирани.

Литература:

1. Балкански, Д. Изобразителната дейност в детската градина. Шумен: Университетско, издателство Епископ Константин Преславски, 2015.
2. Папазов, Б. Изкуството. Теоретични аспекти. Велико Търново: Фабер, 2021.
3. Овчаров, Д. Художествена керамика по българските земи. София: Български бестселър, 2010.
4. Тотев, Т. Преславското съкровище. Шумен: Алтос, 1993.
5. Тотев, Т. Керамичната икона в средновековна България. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 2001.

*Виолина Тончева, докторант,
Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“
Педагогически факултет,
катедра „Предучилищно и начално образование“
докторска програма: Предучилищна педагогика,
e-mail: aniloiv@abv.bg*

КЛАСИЧЕСКО И СЪВРЕМЕННО ИЗКУСТВО (ДЕКОРАТИВНО - ПРИЛОЖНИ ИЗКУСТВА)

Деница К. Аргиропулос

CLASSICAL AND CONTEMPORARY ART (DECORATIVE - APPLIED ARTS)

Denitsa K. Argyropoulos

Abstract: Contemporary art reflects the dynamism and complexity of the modern world, transcending classical norms and rules. It is characterized by a variety of materials, forms and techniques, bringing together painting, sculpture, textiles, photography, video and sound. Artists express emotions, identity, social issues and cultural issues through innovative and often provocative approaches. Contemporary art is not limited by one style or period, but represents individual pursuits and interactions with society, becoming an inalienable part of the life and cultural context of today's world.

Keywords: shape, color, provocation.

Светът се променя и го прави със скоростта на светлината. Изкуството също преминава през различни трансформации и днес надхвърля граници, представи и догми от миналото. Материалите, с които работят художниците, се променят, а дигитализацията на художествени произведения, картини и фотографии напредва със значителна скорост. Това прави естетиката им все по-трудна за оценка. Въпреки че съвременното изкуство се основава на класическите норми и правила, то определено излиза извън рамките, превръщайки се в несъгласие с ординарното, въставане срещу общоприетото, „хепънинг“ или авангардно движение.

В изобразителното изкуство терминът авангардизъм¹ се използва от изкуствоведи и теоретици на съвременното изкуство по различен начин особено днес, през XXI век. За някои неговия генезис се заражда от сюрреализма или дадаизма, а за други изследователи е едно ново шокиращо течение. Истината е, че авангардът се определя като естетическо движение, поставящо под въпрос художествената традиция. Провокация, експеримент, прогрес, желание за отхвърляне, елитарност или отказа от предишен порядък - това са характеристиките на авангарда. Затова той е възможен и е съществувал във всяка една епоха от развитието на обществото ни, като носител на новото, онова, което идва, за да замени традиционното и на свой ред, след време, също да се превърне в норма. Но в момента на възникването си и дори в разцвета си, авангардът замисля, провокира и понякога дори отвращава с неочакваността или неприемливостта си.

Изкуството винаги поражда въпроси, но и чрез него стигаме до директни отговори. Изкуството цели да „въздигне“ духовното у човека. Да възпитава, обогатява, помага в еволюирането на човека.

Терминът „съвременно изкуство“ буквално означава изкуство, създадено от художници, които живеят и работят в настоящето. То обхваща творби от 60-те и 70-те години на 20 век до наши дни, а понякога дори и след това. Много хора използват фразата „модерно“ и „съвременно“ изкуство, комбинирайки художествени течения, които отразяват актуални проблеми или концепции.

¹ Авангардизъм – в изкуството. Название на различни течения в съвременната литература и изкуства, които претендират за водеща роля в съответната област на културата. Отхвърля традиционните представи и форми и се стреми към ново развитие на изразните средства и на естетическите схващания. Авангардизъм означава модните форми и течения на декадентската литература и изкуства: антиромана, абстрактната драма, абстрактното изобразително изкуство и др.

Натали Хайних (*Nathalie Heinich*), социолог, прави разграничение между модерното и съвременното изкуство, като ги описва като две отделни парадигми, които в исторически план частично се припокриват. Според нея, докато „модерното изкуство“ предизвиква традиционните представи за изобразяване, „съвременното изкуство“ поставя въпроса какво е всъщност произведение на изкуството. Тя разглежда фонтана, който Марсел Дюшан (*Marcel Duchamp*) създава през 1910-те по време на разцвета на модерното изкуство, като начална точка на съвременното изкуство, което набира сила след Втората световна война с изпълненията на Йозеф Бойс (*Joseph Heingich Beuis*), и монохромите на Ив Клайн (*Yves Klein*).

Monochrome bleu (IKB242A), 1959 Yves Klein

*„Erased de Kooning Drawing“ на Роберт Раушенберг
Снимка: Eraseddekooning.jpg*

На Ив Клайн е мисълта, че „монохромният цвят е единствената реална възможност на художника да достигне до духовния абсолют“.

Една от основните трудности, с които много хора се сблъскват при разбирането на съвременните произведения на изкуството, е неговото разнообразие – разнообразие от материали, форми, теми и дори времеви периоди. Съвременното изкуство се отличава с липсата на единен организиращ принцип, какъвто често има в други, по-познати арт периоди и движения. Като цяло, модернизмът се характеризира с изследване на модернистични принципи, където фокусът на работата е насочен към изследване на самата творба, наблюдавайки и експериментирайки със своите материали (линии, форми, цветове, текстури). Класическото изкуство, като импресионизма, например, се

занимава с нашето възприятие на даден момент чрез светлина и цвят, вместо да се стреми към отразяване на реалността такава, каквата е.

*Берта Морисо – френска художничка, представител на импресионизма
/Простиране на пране, 1875/*

Същевременно, съвременното изкуство няма единна цел или перспектива. Неговата гледна точка отразява сложността на съвременния свят. Затова то може да бъде объркващо и отворено за интерпретации. Все пак има няколко общи теми, които се срещат в съвременните произведения. Без да е изчерпателен, списъкът включва политика на идентичността, тялото, глобализацията и миграцията, технологиите, съвременното общество и култура, времето и паметта, неясното бъдеще, както и институционалната и политическа критика. Отхвърляне на традиционните норми и структури, скептицизъм към големите наративи и универсалните истини, както и с подчертаване на множествеността и относителността на значенията играят важна роля в развитието на съвременните теории за изкуството. Част от него е и пост-структурализма като критична реакция срещу структурализма, който се опитва да анализира културните явления чрез фиксирани системи от знаци и значения.

Изкуство, което е дълбоко вкоренено в своята собствена история, стъпва върху стандартите и образците от историята на изкуството, следвайки установените във времето модели и традиции. Класическото изкуство се свързва с академизма и неговите норми.

Определението „съременно“ не се отнася до конкретна исторически период. Творчеството на съвременните автори е винаги живо и динамично, символизиращо осъзнаването, че стремежът към обективност и устойчивост (включително под формата на разделяне на историческите събития, процеси или културни явления на отделни периоди или епохи) е предопределен да се провали. Затова не можем да говорим и за „край“ в пълния смисъл. В съвременното изкуство край и начало се сливат в едно; то е непостижимо, уникално събитие, което не се вписва в историческата последователност на времето, а постоянно пресъздава неговата тъкан.

Съвременното изкуство не просто представлява нова художествена ера, а нов вид изкуство, което предлага безкрайни възможности за взаимодействие с останалите сектори на социалния свят. Това отразява многообразието на културните процеси и

различни аспекти на социалния, икономическия, политическия живот в съвременните общества. Ясно е, че един холандски натюрморт от XVII век не може да адресира въпроси като права на човека, плурализъм, дискриминация. Именно разпадането на художествените практики и традиции, както и на местните и световни морално-етически качества, превръща съвременното изкуство във а неразделна част от живота на всеки човек на планетата.

Съвременните художници са майстори в съчетаването на техники и материали, които в предишни периоди са били несъвместими или несъчетаеми. Акрил и маслени бои, апликации с изрезки от вестници, плат или дантела по картината, колажи, структури от пясък и други материали за постигане на релеф – това са само част от прийомите на съвременните художници. Изкуството им е съчетание от живопис, графика, скулптура, керамика или на друг вид изкуство, или пък дейности и занаяти, които до този момент никога не са били разглеждани като изкуство. В търсене на изразителност художниците преминават граници – на жанрове, професии и създават художествени произведения, съчетаващи в себе си живопис, пластика, фотография, звук, движение, светлина. Съвременното изкуство може да се допълни с текст или музика, за да бъде засилен или допълнен неговия ефект. Синтезът на различните изкуства ясно проличава в съвременни форми на изкуството като инсталация, видео-клип, видео-арт, видео-инсталация, арт-ленд и други. При всички тях творците експериментират с предмети, форми, цвят, светлина. Използват фотография, видео и звук. Изкуството вече е приложно и включва създаване чрез разрушаване на формата или накратко казано обекта на изкуството се превръща в хибрид, губейки основното си предназначение и превръщайки се в нещо съвсем различно от първоначалното.

"What keeps you safe Nolds you Down"
(Това което ви държи в безопасност ви държи долу)

„Lost between“

“The strongest Warrior Dress is made of tin”19 december 2024

Глен Мартин Тейлър (Glen Martin Taylor) е бивш дърводелец и керамичен художник, чието творчество включва елементи на разрушение като част от творческия процес. Той прилага японската техника кинцуги² за възстановяване на ръчно изработени керамични изделия и фин порцелан, които сам разбива в състояние на емоционално или психическо освобождаване. Вместо традиционното използване на красиво злато, Глен избира по-скромни материали като метал, който е ръждясал, пирони, ножници, бодлива тел или почерняла спойка. Чрез внимателното поправяне на счупените части, за да се възстанови тяхната цялост, Глен смело показва как процесът на излекуване на личната травма често не е естетически приятен и ли носещ непременно наслада за сетивата. Неговото изкуство по-скоро стряска, провокира чрез съчетаването на красиво и грозно. Самият Тейлър казва: „Не е лесно, но се научих да получавам достъп до този поток от дълбоки емоции, когато работя. Моите емоции винаги са били част от вътрешния ми живот, но сега ги преливам в работата си. И когато

² Кинцуги (金継ぎ, „златно спояване / златни шевове“), или още кинцукурой (金繕い, „златен ремонт“) е японска техника за ремонт на счупени керамични съдове с помощта на лакове, смесени със златен или сребърен прах или платина. Името буквално означава „съединение със злато“ (kin = злато; tsugi = съединение). Техниката подчертава красотата на повредата и ремонта, вместо да ги скрива. Това философско отношение към живота и изкуството отразява концепцията за wabi-sabi – приемането на преходността и несъвършенството като част от красотата на света. Появява в края на XVI век в Япония, въпреки че се среща и в други държави на азиатския континент.

започнах да правя това, почувствах, че най-накрая съм артистът и човекът, който трябваше да бъде през цялото време.

Изследването на Аз-а, като част от пътуването към себе си на личността, са водещи при модерното изкуство.

„Cheval de bataille“ (toile ,crin de cheval) 2020
„Боев кон“ (бродерия с конски косми) 2020 г.

„Бъдеще“ 2020 година

Един от съвременните и интересни художници е Карол Фроменти (Carole Fromenty), която е професор в Националното художествено училище по Изящни Изкуства в Лион, Франция. Основно ориентирана към текстила и бродерията, тя предлага новаторски подход в изкуството. Чрез своите бродирани изображения, Фроменти цели да създаде „архив на изобретения“, който позволява на паметта да работи със свои собствени обороти, а ума да създава нови идеи, образи, сцени или ситуации върху предметите. Под видимия слой на тези произведения се крият нашите сходства, семейни преживявания и спомени, които оживяват и свързват миналото с настоящето. Тук не става въпрос за сливане на настоящето с миналото, а за трансформиране на настоящето чрез припомняне на личното ни минало.

В центъра на съвременните реформистки тенденции в текстилното изкуство, Карол Фроменти интегрира социален и културен диалог, исторически коментари и изследвания на лични въпроси за идентичността, взаимозависимостта и баланса в своите произведения. Нейните творби често представляват комбиниране на два или повече различни елемента, за да се създаде нов продукт или структура с уникални характеристики: рисунки, бродерии, фотографии, тъкани и предмети се смесват и взаимодействат чрез множество художествени препратки. Тя разглежда тъканта като динамична и парадоксална среда за изразяване, която е едновременно социална и интимна, техническа и символична. Някои от нейните бродерии са създадени с конски косми.

Друг съвременен автор, който променя възприятията за приложното декоративно изкуство, е Мирга - Тас (Malgorzata Migra - Tas). В нейното творчество текстилът и гоблените надхвърлят традиционното си предназначение и се превръщат в произведения - картини и скулптури. Мирга-Тас е полска художничка от ромски произход. Тя е скулптор, активистка, феминистка и педагог, носител на полската награда за изкуство Paszport Polityki.

Мирга-Тас се бори с антиромските настроения и работи за създаването на положителен стереотип на ромските общности. Нейните произведения изобразяват всичко, свързано с ежедневието и „малките неща“ в него. Живите текстилни колажи на Мирга-Тас са създадени от материали и тъкани, събрани от семейството и приятелите, което им придава уникален живот и автентичност. Съчетаването на завеси, бижута, ризи и чаршафи, които се зашиват заедно, за да формират така наречените „микро-носители“ на основната историята, в която се преразглеждат макро-перспективите на изображенията.

Мирга - Тас е първият ромски художник, който представя която и да е страна на 59-ото Венецианско биенале през 2022 г. Чрез своето творчество тя дава възможност ромите да бъдат видяни през погледа на непредубедения наблюдател в тяхното ежедневиe, в споделените им дейности, както и като носители на древно наследство.

Malgorzata Mirga- Tas, 'Phuta o Jakha' "2020
Мирга - Тас, "Отвори очи" 2020

Esma Redzepova / 2021.textile banner, photo Marcin Tas
Раджепова/2021текстилно панно,фотография Марсин Тас

Berlin bianale 2020

Вълнуващо и необятно, бих нарекла „Съвременното Изкуство“, динамично, дори стряскащо и плашещо. Търсейки провокация, крещейки чрез образи и предмети.

И ако в миналото художниците са запечатвали „мига“, такъв какъвто е бил, днес артистите искат да съхранят поне един момент от психологичните процеси у самите тях, чрез произведенията на изкуството си, възбуждайки окото на зрителя.

Литература:

1. <https://gallery.skener.bg/%D0%BA%D0%B0%D0%BA%D0%B2%D0%B8-%D1%81%D0%B0-%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B8%D1%82%D0%B5-%D0%B8-%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B8%D1%82%D0%B5-%D0%BC%D0%B5%D0%B6%D0%B4%D1%83-%D0%BC/>
2. <https://en.wikipedia.org/>
3. <https://glenmartintaylor.com/>
4. <https://carolefromenty.com/>
5. <https://www.berliner-kuenstlerprogramm.de/en/artist/malgorzata-mirga-tas/>

Деница Кирякос Аргиропулос
ОКС „магистър“,
маг. програма Педагогика на обучението по визуални изкуства - Живопис,
Фак. №: 2342871148
Шуменски университет „Константин Епископ Преславски“
e-mail: argyropulos@gmail.com

СЪВРЕМЕННИ ОБРАЗОВАТЕЛНИ ТЕХНОЛОГИИ В ДЕТСКАТА ГРАДИНА

Маринка Ч. Иванова

MODERN EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN THE KINDERGARTEN

Marinka Ch. Ivanova

Abstract: The concept of “modern educational technologies” is discussed where both didactic and educational tasks are being solved. Various modern educational technologies are discussed which guarantee a high degree of certainty in order to achieve the desired results.

Keywords: kids, kindergarten, independence, modern educational technologies.

След приемането на ЗПУО сме свидетели на образователни политики с различна степен на политическа и обществена подкрепа, която е от съществено значение за процеса на реформи в образованието. За постигането на тези цели е важно да се проследят образователните приоритети и тенденции както в обществото, като цяло, така спрямо всички имащи отношение и заинтересовани страни, включително родителите, като вътрешни субекти за просперитета на институцията. Ефективното управление и подходящото финансиране за всички образователни институции, съвременните качествени образователни ресурси и позитивно образователно пространство, мотивираните и компетентни преподаватели, както и ученето през целия живот са от решаващо значение за постигането на равнопоставеност, многообразие и високи постижения в образованието [1].

Технологиите навлизат в образователната сфера на всичките ѝ нива, включително и в детската градина, където се откриват нови възможности за децата и техните учители – по-висока степен на нагледност и интерактивност на програмното съдържание по образователните направления.

Основната цел на образователните технологии е да подобрят не само педагогическото взаимодействие, но и ефективността на образователната система. Терминът образователни технологии се отнася до всяка форма на учене и преподаване, която е базирана на някакъв вид технология. Онова, което обединява тези технологии е засилената интерактивност, базирана на концепциите за кооперативното учене (*cooperative learning*), колаборативното учене (*collaborative learning*), електронното учене (*e-learning*), дигиталната грамотност (*digital literacy*). Основна характеристика на тези концепции е стремежът да се постигне своеобразна автономия на детето, която е в основата на социализацията. Нещо повече – създават се условия за овладяване на компетентности залегнали в педагогическите взаимодействия.

Педагогическото взаимодействие е процес, насочен към постигането на определен очакван резултат, свързан с цялостното развитие на детето, в който основни участници са учителят и детето. Детската градина осигурява игрова дейност във всички видове организация на предучилищното образование през учебното и неучебното време [2].

Педагогическите взаимодействия са насочени към:

- създаване на интерактивна среда, която позволява свобода на избора и на изявата на всяко дете;
- развиване на умения за работа с информационни технологии и на комуникационни умения в среда на активно екипно сътрудничество;

- разширяване на възможностите за социално взаимодействие и работа в сътрудничество;
- уважение към индивидуалните различия, потребности и интереси на децата.

В Наредба № 5 от 03.06.2016 г. за предучилищното образование са посочени основната и допълнителните форми на педагогическо взаимодействие. Формите се организират според прилаганата в детската градина програмна система при зачитане на потребностите и интересите на децата. Основната форма на педагогическо взаимодействие е педагогическата ситуация, която протича предимно под формата на игра. Педагогическите ситуации се организират само в учебно време и осигуряват постигането на компетентностите, определени в Държавния образователен стандарт за предучилищно образование и са дефинирани като очаквани резултати от възпитанието, обучението и социализацията на децата за всяка възрастова група по образователни направления.

От учителят зависи как ще използва ИКТ за формиране на: компетентности в областта на българския език; умения за общуване на чужди езици; математическа компетентност и основни компетентности в природните науки и на технологиите; дигитална компетентност; умения за учене; социални и граждански компетентности; инициативност и предприемчивост; културна компетентност и умения за изразяване чрез творчество; умения за подкрепа на устойчивото развитие и за здравословен начин на живот и спорт.

Системата от компетентности поставя въпроса за необходимостта от прилагане на интерактивни методи, които ще обезпечат процеса на формирането им. От една страна те са продукт на развитието на техническия прогрес, от друга – са средство за общуване, което е необходимо условие за социалното и културно възпроизводство на човека, за формирането на неговите специфични социални потребности [3].

В съвременния образователно-възпитателен процес използването на информационните и комуникационни технологии (ИКТ) е по посока на: изготвяне на материали за игра, учене и преподаване (презентации за илюстриране на учебния материал; интерактивни презентации с различни видове упражнения; материали, обезпечавщи работата с конкретен софтуер (интерактивна дъска и др.), тестове за оценка на знанията и уменията; изготвяне на електронна книга – помагало за обучение и самоподготовка по дадена културно-образователна област; изработване на уеб-сайт на детската градина, групата, класа (училището); изготвяне на електронно портфолио с постиженията на обучаваните; работа по проекти; създаване на мултимедийни приложения; създаване на образователни софтуерни продукти в специална мултимедийна среда и др.; работа с електронен дневник и друга документация.

Съвременните информационни и комуникационни технологии дават възможност в обучението в детската градина да се използват мултимедийни продукти. Чрез тях използването предимно на звук, картина, анимация и графика, осигурява развлекателния характер на предлаганото чрез мултимедия образователно съдържание. Така децата внимават повече, вниманието им се задържа за по-дълго време, има по-голяма мотивираност в тях и взаимодействие от страна на детето. Възможността да се представят комплексни зрителни образи чрез ИКТ превръща съответната зрителна информация във визуален тип информация. Когато се комбинира със звук тя става по-пълна и въздействаща върху децата.

Освен познатите традиционни методи на обучение, при интегрирането на ИКТ се използват успешно и методи като:

- *поддържащ метод* – технологиите се използват за повишена прецизност при представяне на образователното съдържание; чрез използване на помощни програми или софтуерни продукти, каквито са разработили издателства „Изкуства“, „Просвета“,

„Клет България“ и др. и съдейства за повишаване на сигурността и самоувереността на децата;

- *метод за изследване и контрол* – технологиите подпомагат детето да проучва, изследва, експериментира и изгражда решения; софтуерните пакети от вид симулация дават възможност на децата да експериментират с виртуални среди, които представляват реалния живот в реална и дигитална среда; Издателствата предлагат софтуерен пакет колекция от дидактически компютърни игри по образователните направления Български език и литература, Математика, Околен свят, Изобразително изкуство, Конструирание и технологии;

- *ръководещ метод* – информацията е представена на децата с подходящо ниво и темпове, даващи възможност за получаване на обратна връзка за напредъка в обучението; съвременните технологии правят възможно децата да се занимават с нови форми на творчески дизайн и производство чрез комбинирание на различни средства в един продукт.

Употребата на тези методи може да стимулира и поддържа детския интерес по начини, които традиционните методи не могат, както и да се насърчава самостоятелно ориентираното обучение, в което детето заема централно място.

Децата трябва да бъдат поставени в ролята на активни потребители, а не на пасивни наблюдатели на това, което е представено на екрана. Ето защо подборът на софтуерното средство за работа е от изключителна важност. От една страна, то трябва да позволява реализирането на задачата по образователното направление, а от друга – да бъде достатъчно лесно за усвояване от децата.

Една от най-успешните форми на подготовка и представяне на образователното съдържание е създаването на **мултимедийна презентация**. Тя съчетава динамика, звук и картина, т.е. тези фактори, които най-дълго задържат вниманието на детето и предизвикват неговия интерес. Презентацията може да бъде използвана на всеки етап от педагогическата ситуация и е подходяща за всички теми от образователното съдържание по направленията. Задължително условие е тя да съдържаща кратък текст, видео, рисунки. Освен това, с помощта на презентацията могат да се използват и разнообразни форми за организация на педагогическото взаимодействие – индивидуална, фронтална, групова. Така образователното съдържание се представя чрез опорни образци, което подобрява запомнянето и усвояването на знанията на децата.

В последните 2-3 години масово учителите в детските градини започнаха да използват **електронни книги**, а именно *Book creator* – прост инструмент за създаване на страхотни цифрови книги, като електронни ресурси за представяне на образователното съдържание по направленията: Български език и литература, Математика, Околен свят, Музика. Комбинират се текст, изображения, аудио и видео, за да се създадат и: интерактивни истории, детско портфолио, албум със снимки, комикси, вградени клипове, проектни дейности.

Книгите, които учителите създават дават възможност да ги споделят с децата от групата, с които работят, както и публично споделяне за разпространение и използване от други учители.

WriteReader е уеб базиран образователен инструмент, подпомагащ изграждане на дигитални компетентности у децата чрез неговото използване. Ролята на учителя при работа с WriteReader е редакция на работата на детето, добавяне на коментари или бележка към всяка страница от книгата. Този ресурс се използва за онагледяване на тематично съдържание по Конструирание и технологии, Изобразително изкуство, както и в проектни дейности на децата.

Wakelet е приложение, с което учителите съхраняват, организират и споделят своя идея за ситуация, проект или споделени материали за децата. То работи на различни

устройства и става все по-популярно, заради интуитивния му интерфейс и огромните възможности, които предлага за организиране на програмното съдържание по образователните направления: Български език и литература, Околен свят, Математика, Изобразително изкуство, Конструирание и технологии и Музика.

В детската градина за установяване на готовност за училище се прилага и многомишковата технология *Envision*, която представлява система за обучение, при която всички деца в групата притежават мишки, свързани с единствен компютър, който е свързан с проектор. Курсорът на мишката на всяко дете се визуализира на екрана с различен цвят и образ. Показващото се на дисплея на компютъра, се прожектира на бялата интерактивна дъска, намираща се пред децата. Те изпълняват с мишките си поставени задачи и дават верния отговор на въпроси, поставени по различен начин. Резултатите на всяко дете се записват автоматично от софтуера и се класират след приключване на задачата. Задачите, поставяни на децата, не се ограничават само до отговаряне на въпроси в открит тест (въпрос с избор между няколко дадени отговора), а и в групиране на снимки на базата на асоциациите, които те създават, и по този начин се отговаря на зададен от учителя въпрос; изписване на верния отговор с виртуална клавиатура; описание на базата на прожектираното на екрана и мн. др., което прави педагогическото взаимодействие с Енвижън разнообразно и богато на възможности. Когато образователното съдържание по направленията се представя на повече сетива информацията по-лесно се запомня, а след това и да бъде възпроизведена. Предоставена информацията чрез многомишковата технология предизвиква у децата повече емоции и преживявания, които допринасят за по-доброто усвояване на дидактичните ресурси, затвърдяване на знанията и тяхната успешна готовност за училище. Тук на помощ идва и многомишковата технология Енвижън, с която игрите могат да се провеждат два пъти седмично, като трябва да се следи времетраенето на педагогическата ситуация. Това времетраене не трябва да се преувеличава, а да бъде в рамките на 15-20 минути за работа с компютърна мишка.

Мотивирането чрез използването на образователните технологии, адаптирани за педагогическите ситуации, е силно въздействащо за децата и съдейства за ефективността на обучението. Те са начин да се откликне на интересите и потребностите на децата, да се разчупи традиционния процес на обучение, като се постигне както външна, така и вътрешна мотивация за учене чрез игра у децата. Непознатите и трудни аспекти от образователното съдържание могат да бъдат интересни и занимателни за децата, но всичко това зависи от начина, по който учителите представят новото познание пред тях. Опитват ли се да бъдат новатори, прилагат ли интерактивни методи на работа, търсят ли нови алтернативи за въздействие и нетрадиционни начини на обучение, всичко това води до интерес у децата и разбира се до резултатност в работата.

Положителните емоции след всяка педагогическа ситуация с използване на съвременни образователни технологии са заряд за пълноценна по-нататъшна работа и мотив за допълнителна работа с децата за стимулиране на тяхната успешна готовност за училище.

Литература:

1. Закон за предучилищното и училищното образование, в сила от 01.08.2016 г., Обн. ДВ. бр.79 от 13 Октомври 2015г., изм. и доп. ДВ. бр.98 от 9 Декември 2016г., изм. ДВ. бр.105 от 30 Декември 2016г., изм. ДВ. бр.58 от 18 Юли 2017г., изм. и доп. ДВ. бр.99 от 12 Декември 2017г., изм. ДВ. бр.24 от 16 Март 2018г., изм. и доп. ДВ. бр.92 от 6 Ноември 2018г., изм. ДВ. бр.108 от 29 Декември 2018г., изм. ДВ. бр.24 от 22 Март 2019г., доп. ДВ. бр.42 от 28 Май 2019г., изм. ДВ. бр.100 от 20 Декември 2019г., изм.

ДВ. бр.101 от 27 Декември 2019г., изм. и доп. ДВ. бр.17 от 25 Февруари 2020г., изм. и доп. ДВ. бр.82 от 18 Септември 2020г., изм. ДВ. бр.17 от 1 Март 2022г., изм. и доп. ДВ. бр.34 от 3 Май 2022г., изм. ДВ. бр.102 от 23 Декември 2022г., изм. и доп. ДВ. бр.11 от 2 Февруари 2023г., изм. ДВ. бр.102 от 8 Декември 2023г., изм. и доп. ДВ. бр.23 от 19 Март 2024г., изм. и доп. ДВ. бр.27 от 29 Март 2024г., изм. и доп. ДВ. бр.69 от 16 Август 2024 г.

2. Гюрова, В.(2020): Приоритети на предучилищното образование – тенденции и предизвикателства. // *Сп. Педагогика*, бр. 1, 2020.
3. Кюркчийска, В. (2021): Развитие на свързаната реч. Университетско издателство „Епископ Константин Преславски“.

*Маринка Чанева Иванова, докторант,
Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“,
Педагогически факултет,
катедра „Предучилищно и начално образование“,
докторска програма: Предучилищна педагогика,
старши учител в ДГ „Конче вихрогонче“, гр. Шумен,
e-mail: m.chaneva@shu.bg*

ИНТЕРДИСЦИПЛИНАРЕН ПРЕГЛЕД НА КОНЦЕПЦИЯТА ЗА АДАПТАЦИЯ

Милена А. Томова

AN INTERDISCIPLINARY REVIEW OF THE CONCEPT OF ADAPTATION

Milena A. Tomova

Abstract: The article traces the development of the main theoretical and methodological approaches to the consideration of the concept of "adaptation" from the theory of evolutionary development to the present day. The development and enrichment of the content of the understanding of adaptation from the perspectives of philosophy, anthropology, psychology, pedagogy and technology are examined.

Keywords: adaptation, adaptation to the environment, psychological adaptation, social adaptation.

Адаптацията е основен процес в много области от живота, от биологията до технологиите. В контекста на еволюцията адаптацията се отнася до способността на живите същества да се приспособяват към средата, в която живеят, осигурявайки тяхното оцеляване и възпроизводство. В контекста на технологиите адаптацията е свързана със способността на система или устройство да се адаптира към нуждите и изискванията на потребителите.

Развитието на концепциите за адаптацията води началото си от теорията за еволюцията. Едно от първите свидетелства, които представят идеята за еволюцията на живите същества чрез адаптиране към околната среда се приписва на Анаксимандър, живял VII-VI век пр.н.е., смятан за първият древногръцки философ, който записва изследванията си и автор на първото в Гърция стихийно-материалистическо и наивно-диалектическо съчинение „За природата“. Изследователите на теорията на еволюцията правят препратки към Емпедокъл и неговата философска поема „За природата“, към Хипократ и смятаното за едно от най-значимите му произведения „За въздуха, водите и местата“, където се дискутира ефектът на околната среда като причинител на заболяванията. Влиянието на околната среда върху поведението на животните е в научните интереси и на Аристотел. В ранното средновековие аристотеловата детерминистка философия, преоткрита и преведена, се смесва с предписанията на католическата църква от Тома Аквински. През XIII век *адаптирането* се употребява в смисъл „да се прилага“ и „да се постави в съответствие с нещо“, като има и изчезнали употреби на глагола като „да се приспособи срещу някого“.

„Да се адаптира“ на латински език *adaptare* (да се приспособи към) произлиза от глагола *apere* (завързване, закрепване), като към формата му за минало време *aptus* (*apte*) се добавя локуцията *ad* (към). Познатата ни употреба на *адаптиране* се появява през XVI век, заедно с други производни значения (способност, приспособяване или придържане). „Адаптация“ като съществително име произлиза от средновековната латинска дума *adaptatio* през XIII век, преминава през френски и английски език, за да обозначи през XVI век действието на адаптиране, чувството за приспособяване, пригодност към ситуация. През XVIII век единственото определение, което се споменава е „приспособяването между два обекта“. Век по-късно, поради развитието на биологията, адаптацията включва идеята за модификация „трансформиране в нова форма“. Първите еволюционни теории се сблъскват с дотогава установената концепция, че светът е божествено творение. До Чарлз Дарвин терминът адаптация обозначава или пълната и неизменна хармония, съществуваща между организмите,

принадлежащи към даден вид, и тяхната среда, както е било съзнателно подготвено за всеки вид от върховния Създател; или форма на изучаване на организма, която може да бъде предадена на потомците, както е постулирано от Жан-Батист де Ламарк, първият велик теоретик на еволюцията.

След „Произхода на видовете“ (1859) на Дарвин, разбирането за „адаптация“ придоби еволюционно измерение. Концепцията за създаването на живия свят се развива към концепция, в която той се трансформира постоянно [3]. Това е и времето, когато понятието придобива пълното си семантично измерение чрез трансдисциплинарно приложение, особено в психологията, антропологията и социологията. Работата на учените от 20-те години на ХХ век бележи началото на обогатяване на разбирането за биологичната адаптация, а през втората половина на века принос за обогатяването на понятието „адаптация“ имат нови науки като кибернетика, информационни теории и термодинамиката на отворените системи. Първоначално дефинирана на индивидуално ниво, концепцията след това е изследвана в колективен човешки мащаб. Изследванията от 90-те години на миналия век допринасят за усъвършенстването на разбирането за „адаптация“ [4].

Понятието "адаптация" в момента се използва в много области на знанието - биология, философия, социология, социална психология, етика, педагогика и др. По същество изследването на този проблем е на кръстопътя на различни клонове на знанието и е най-важният, обещаващ подход към комплексното изследване на човека.

В широк, философски аспект, адаптацията се разбира като взаимодействие между индивида и околната среда, при което техните структури, функции и поведение взаимно се коригират. В разработките, свързани с този аспект, адаптацията се разглежда като начин за свързване на индивида и макрообществото, промяна в социалния статус на човек, придобиване на нова социална роля, т.е. адаптацията е свързана със социализацията.

Антропологията дефинира адаптацията като процес, чрез който организмите или популациите правят биологични или поведенчески корекции, които ще улеснят или осигурят тяхната репродуктивна функция и следователно оцеляване в тяхната среда. Днес откриваме концепцията за културна адаптация в социалната антропология, която включва всички поведения и придобити реакции, които засягат човешкото оцеляване. Това е вид културна и биологична адаптация, която е отговорна за развитието на човешката култура, която еволюира съвместно с човешкия мозък.

В хуманитарните науки адаптацията на личността е разгледана за първи път от немския философ и културолог Йохан Хердер, живял през втората половина на ХІХ и първата половина на ХХ век. Като адаптацията се дефинира чрез индивидуално усвояване на нормите на социокултурната среда [1].

Повлияна от биологията, концепцията за психологическа адаптация още в самото си начало се дефинира като процес на непрекъснато взаимодействие между човека и постоянно променящия се свят, в който той се развива. Ханс Селие първи въвежда концепцията за психологическа адаптация. Той също така идентифицира три етапа в развитието на процеса: тревожност, съпротива, изтощение. Ейбрахам Маслоу разбира този термин като взаимодействие между човека и околната среда, което води до духовно здраве. В случай на несъответствие между моралните ценности и ситуацията възниква конфликт, който индивидът се стреми бързо да разреши.

Процесът на адаптация се възприема като сложна динамика, която артикулира различните действия на субекта, както и различните процеси, които позволяват перспективи за промяна. Те се актуализират чрез процеса на обработка на информация и вземане на решения, действайки рекурсивно върху вътрешната организация на субекта, осигурявайки му възможност да се адаптира към нови ситуации [4].

От друга страна субектът никога не е изолиран от групите, в които функционира, които на свой ред също са участник в адаптационния процес. Тоест процесът на адаптация се разбира като процес на влизане на човек в малка група, усвояване на установени норми, отношения и заемане на определено място в структурата на отношенията между нейните членове.

Характеристиките на изследването на адаптацията са, че, първо, връзката между индивида и обществото се счита за опосредствана от малки групи, в които индивидът е член, и второ, самата малка група става една от страните, участващи във взаимодействие, формиращо нова социална среда - сферата на непосредствената среда, към която човек се адаптира.

В психологическата литература концепцията за адаптация се интерпретира с акцент върху индивидуалните, личностните качества и структурата на личността, върху спецификата на взаимодействието между индивида и социалната среда, върху реализацията на възприетите ценности и личния потенциал, върху дейността на личността. В редица източници понятието за лична адаптация се разглежда през призмата на корелацията между социализация и личностно развитие. В същото време някои автори смятат, че процесът на адаптация е постоянен, други смятат, че човек започва да извършва адаптационни процеси, когато се окаже в проблемна ситуация.

Психологическата адаптация на личността се отбелязва при всяка форма на адаптация. Тя е важен социален критерий, по който личността се оценява в сферата на взаимоотношенията, в професионалната сфера. Психологическата адаптация на човек зависи от различни променящи се фактори, като черти на характера, социална среда. Притежава и такъв аспект, като способността да се превключва от една социална роля в друга и това се случва напълно основателно и адекватно.

Процесът на адаптация не винаги е адекватен. Понякога това се влияе от някои негативни фактори и след това процесът се нарушава, започват да се формират неприемливи форми на поведение. Има два вида неприемливи форми на адаптация: девиантна и патологична. Девиантната форма на адаптивно поведение съчетава форми и методи на действие, които гарантират, че нуждите на човека се задоволяват чрез метод, който е недопустим за групата..

Характеристиките на адаптацията в девиантна форма се изразяват в два типа поведение: неконформистко и иновативно. Неконформисткият тип девиантно поведение често провокира групови конфликти. Иновативен тип девиантно поведение се изразява в създаването на нови начини за решаване на проблемни ситуации.

Патологичната форма на адаптация се осъществява чрез патологични механизми и форми на поведение, водещи до появата на психотични и невротични синдроми.

Заедно с психологическата адаптация се появява и терминът психологическа дезадаптация. Тези два антонима образуват граница, върху която индивидите непрекъснато се развиват. Дезадаптацията е свързана с усещането за несъответствие между себе си и другите и може да бъде източник на отдръпване или психични дисфункции.

Наред с понятието „адаптация“ се използва и терминът „ре-адаптация“, който се разбира като процес на реструктуриране на човек с радикални промени в условията и съдържанието на неговия живот и работа: от мирно време до военно време, от самостоятелен живот към семеен живот и т.н. Адаптацията и ре-адаптацията се различават само по степента на лично реструктуриране. Процесът на адаптация е свързан с корекция, завършване, деформация, частично реструктуриране на отделни функционални системи на психиката или на лицето като цяло. Ре-адаптацията се случва там, където ценностите, семантичните формации на личността, нейните цели и норми, сферата на мотивацията на потребностите като цяло се пренареждат (или се нуждаят от реструктуриране) в противоположното по съдържание, методите и

средствата за изпълнение или се променят в значителна степен. По време на повторната адаптация може да се наложи човек да се адаптира към предишните условия на неговия живот и дейност.

В педагогиката адаптацията се разбира като взаимно приспособяване и развитие на субектите на образователната дейност. От една страна се извършва адаптиране на обучаващите се към учебната среда, към нейните стандарти и норми, и към стила на преподаване. От друга страна, самата образователна система адаптира методиките на обучение към потребностите и стиловете на учене на обучаващите се. Адаптивното поведение се разглежда като когнитивно, афективно, конативно функциониране на субекта на образователната дейност, осигуряващо неговото развитие като индивид.

Концепцията за адаптация съществува в социологията чрез социалния аспект на адаптацията. Той предполага способността да се учи, работи, създава взаимоотношения с други хора и да се коригира линията на поведение, като се вземат предвид очакванията и изискванията на другите членове на обществото. Този процес е непрекъснат и протича от началото на съществуването на индивида до неговата биологична смърт.

За първи път в социологията терминът "адаптация" е въведен от представителите на Чикагската школа Уилям Томас и представител на хуманистичната социология Флориан Знанецки. Тези изследователи разглеждат процеса на адаптация като механизъм на влияние на група индивиди или обществото като цяло върху посоката на поведението на индивида (адаптиране към живот в общество).

Теоретичните основи на социалната адаптация са положени в трудовете на М. Вебер, Е. Дюркем, Т. Парсънс, Г. Спенсър, Р. Мъртън, Т. Шибутани и др.

По-късно други американски учени, по-специално представителят на философското направление на прагматизма Дж. Дюи и американският биолог Д. Уотсън представят своите гледни точки, относно разглеждането на моделите на човешкото поведение във взаимодействие с околната среда. Така Д. Уотсън свежда същността на социалното поведение на индивидите до типа „стимул-реакция“, което може да се счита за ангажимент към биологизацията в социологическата наука.

Английският философ и социолог Г. Спенсър пръв използва термина „социална адаптация“. Според него социалната адаптация е баланс между личните нужди на хората и заобикалящата ги социална среда. Авторът свързва адаптацията с процеса на социализация, като форма на индивидуално възприемане на необходимата информация за адаптиране към условията на обществото. В своите трудове изследователят се стреми да преодолее биологичното опростяване на изследването на представената концепция.

Е. Дюркем разглежда адаптацията като приспособяване на вътрешната организация на човека към съществуващите обществени норми и въз основа на това – осъзнаване на личната отговорност към обществото. Като мярка за това осъзнаване се възприемат мислите и действията на всеки човек [2].

Основателят на социологическата наука М. Вебер смята, че адаптацията е съотношението на рационалността на целите на субекта на адаптация към средствата за постигането им. Въз основа на резултатите от своето изследване, авторът представя модел на адаптация, идентичен с концепцията за „целенасочено рационално действие“ - шаблон, според който изглежда възможно да се интерпретира поведението на индивида според степента на отклонение от съществуващите норми в обществото.

Привърженик на структурния функционализъм в социологията, Р. Мъртън представя концепцията за социална адаптация, основана на отчитане на ролевото поведение на индивида. Според неговата теория желанието на човек да постигне цел, използвайки средствата, които са му достъпни в сложната йерархия на отношенията между норми, ценности и институционални порядки в обществото, стимулира неговия

адаптивен потенциал. За разлика от предишните автори, изследователят се фокусира върху отчитането на конкретните възможности на субекта за постигане на цели в допълнение към анализа на отношението му към нормите и ценностите на обществото.

В произведенията на Р. Мъртън адаптацията, както и при Т. Парсънс, е неразривно свързана с проблема за стабилността на социалната система, поддържайки я в състояние на равновесие. Въпреки това, за разлика от Т. Парсънс, той вярва, че обществото не е в равновесие. Това се дължи на динамичността и вътрешните противоречия на системата, както и на нейната податливост на постоянни трансформации както в периоди на стабилност, така и в периоди на конфликти.

Социологът-интеракционист Т. Шибутани в своите трудове представи социалната адаптация като набор от адаптивни реакции, които се основават на активното развитие на околната среда, нейната промяна и създаването на необходимите условия за успешна дейност. Необходимо е да се отбележи, че за автора понятията „адаптация“ и „приспособяване“ не са идентични. Според него процесът на адаптация се проявява като способността на индивида да решава проблеми, които възникват в неговия социален живот (интеграцията действа в рамките на средите) [1].

Спецификата на процеса на социална адаптация на човек се състои в това, че в хода на живота си той е изправен пред необходимостта от активна адаптация към различни елементи на социалната среда.

Социалната адаптация има общи аспекти със социалната интеграция и социализацията. Социализацията изисква индивидът да интериоризира и интегрира моделите, ценностите и символите на средата към структурата на своята личност, за да комуникира и да се развива с лекота.

Основните разлики между адаптацията и социализацията се проявяват в: различни функционални отговорности, различия в процесите по отношение на дълбочината на въздействие върху човека и тяхната продължителност във времето. Социализацията възниква поради придобиването от индивида на социалния опит на обществото като цяло, а адаптацията възниква поради усвояването на опита на определена социална общност.

В технологиите адаптацията е свързана със способността на система, софтуер или устройство да се адаптират към нуждите и предпочитанията на потребителите. Адаптивната система е способна да се учи от употреба и да се модифицира, за да отговори по-добре на изискванията на потребителите. Например, алгоритъм за препоръчване на филми може да се адаптира към предпочитанията на потребителя въз основа на техния предишен избор. Адаптирането на интерфейса е често срещана концепция в областта на дизайна на потребителския интерфейс. Състои се от способността на системата да се адаптира към предпочитанията и нуждите на потребителите, правейки взаимодействието по-интуитивно и ефективно. Адаптирането на съдържанието се отнася до персонализирането на съдържанието, представено на потребителите.

По настоящем голям брой многопосочни научни дисциплини се занимават с проблема за адаптацията от различни гледни точки: психофизиология, медицина и медицинска психология, ергономия, екстремна психология и генетична психология.

Въпреки дългогодишните научни постижения, адаптацията остава пленник на своята етимология. Терминологичната амбивалентност, отнасяща се едновременно за действие (процес) и окончателност (състояние) като резултат, произлиза както от семантичното богатство, така и от нивото на напреднала рефлексия, както се вижда от трансдисциплинарната му употреба.

Литература:

1. Воронцова, Д. (2024). Теоретико-методологични подходи към изследването на социалната адаптация. https://www-dissercat-com.translate.googleusercontent.com/content/sotsiologiya-adaptatsii-voprosy-teorii-metodologii-i-metodiki?_x_tr_sl=ru&_x_tr_tl=bg&_x_tr_hl=bg&_x_tr_pto=sc, достъпно до 31.07.2024 г.
2. Илиева, В. (2020). Социална адаптация и социализация. Годишник на ШУ 2020, Университетско издателство „Еп. К. Преславски“, Шумен. ISSN: 1314 – 6769
3. Gallino, L. (1991). Le radici del concetto di adattamento nella biologia evoluzionistica. [https://www.treccani.it/enciclopedia/adattamento_\(Enciclopedia-delle-scienze-sociali\)](https://www.treccani.it/enciclopedia/adattamento_(Enciclopedia-delle-scienze-sociali)), достъпно до 30.07.2024 г.
4. Simonet, G. (2009). Natures Sciences Sociétés, Le concept d'adaptation : polysémie interdisciplinaire et implication pour les changements climatiques. <https://www.nss-journal.org/articles/nss/abs/2009/04/nss9407/nss9407.html> достъпно до 27.07.2024 г.

Милена Анастасова Томова
Докторант в ДП „Организация и управление извън сферата на материалното
производство (Социални дейности)“
Педагогически факултет,
ШУ „Епископ Констани Преславски“,
Катедра „Социални дейности“
e-mail: m.tomova@shu.bg

СОЦИАЛНА АДАПТАЦИЯ И ПСИХОДРАМА

Милена А. Томова

SOCIAL ADAPTATION AND PSYCHODRAMA

Milena A. Tomova

Abstract: *The present article examines the possibilities given by the psychodrama method for social adaptation of individuals to the changing conditions of the environment and intensive living "here and now". The personality of J. L. Moreno – the creator of psychodrama is briefly presented. The main concepts in psychodrama – spontaneity and creativity – are examined. The contribution of role playing to improving social skills, interpersonal relations, and effective conflict resolution is highlighted.*

Keywords: *social adaptation, psychodrama, spontaneity, creativity, social roles.*

Социалната адаптация играе основна роля в съвременното общество. В един все по-глобализиран, дигитализиран, променящ се и взаимосвързан свят социалните умения и възможността за адаптиране към средата са от съществено значение за устойчивостта, личното благополучие и професионалния успех. Способността за адаптиране и общуване с хора от различни култури, произход, различно възприятие и различен жизнен опит е от решаващо значение за изграждането на пълноценни взаимоотношения. Като се адаптират към социалните норми, индивидите имат възможност да разбират, приемат и уважават различията, като допринасят за изграждането на по-егалитарно и справедливо общество. Социалната адаптация също допринася за развитието на емпатия, толерантност, психическа устойчивост и способност за конструктивно справяне с конфликти.

Социалната адаптация, като адаптация на човек към условията на социалната среда, предполага:

- адекватно възприемане на себе си и обкръжаващата реалност;
- адекватна комуникация и пълноценни взаимоотношения с другите;
- способност за работа, учене и организиране на свободното време;
- способност за удовлетворяване на личните потребности и тези на другите от обкръжението;
- пластичност на поведението в съответствие с очакванията на социалната роля.

В психологията процесът на адаптация се възприема като сложна динамика, която артикулира различните действия на субекта, както и различните процеси, които позволяват перспективи за промяна. Те се актуализират чрез процеса на обработка на информация и вземане на решения, действайки рекурсивно върху вътрешната организация на субекта, осигурявайки му възможност да се адаптира към нови ситуации [4].

От друга страна субектът никога не е изолиран от групите, в които функционира, които на свой ред също са участник в адаптационния процес. Тоест процесът на адаптация се разбира като процес на влизане на човек в малка група, усвояване на установени норми, отношения и заемане на определено място в структурата на отношенията между нейните членове.

В психологическата литература концепцията за адаптация се интерпретира с акцент върху:

- индивидуалните качества и структурата на личността;

- върху спецификата на взаимодействието между индивида и социалната среда;
- върху реализацията на личния потенциал;
- върху дейността на личността.

Различните психологически школи изследват различни аспекти на личностното развитие и човешката психика, които спомагат или пречат за социалната адаптация. Предвид целта на настоящата работа да представи възможностите на психодрама метода, ще бъдат разгледани накратко психоаналитичната школа и хуманистичната психология, тъй като психодрамата естествено се свързва с тях.

В психоанализата социалната среда се разглежда първоначално враждебна към индивида, а Зигмунд Фройд интерпретира социалната адаптация като процес на установяване на хомеостатичен баланс между индивида и изискванията на средата. Ерик Ериксън също предполага справяне с противоречие и психическа нестабилност и постигане на баланс между индивида и средата. Признавайки значението на конфликтите Хайнц Хартман разработва концепцията за адаптация, но акцентира, че не винаги процесът на адаптация е свързан с конфликт на Аз-а със средата. Съвременните психоаналитици развиват концепцията за адаптация като разграничават два вида: алопластична адаптация, която се изразява в промените в средата, които прави индивида, за да бъдат удовлетворени неговите нужди и автопластична адаптация, при която индивидът предприема личностови промени, които способстват адаптацията му към средата.

В хуманистичната психология показател за адаптация е степента на интеграция на индивида и средата. Предполага се, че адаптираната личност е постигнала духовно здраве и съответствие на личните ценности с тези на обществото. Концепциите на привържениците на това направление се основават на разбирането за здрава, самоактуализираща се личност, която развива и използва творческия си потенциал. Във връзка със социалната адаптация Ейбрахам Маслоу и Карл Роджърс разглеждат понятията конструктивни и неконструктивни поведенчески реакции. Относно неконструктивното поведение двамата психолози имат разминаване. К. Роджърс смята, че то е проява на патология, докато Е. Маслоу допуска, че то е характерно и за здравите хора. Адаптацията е налице, когато чрез конструктивно поведение индивидът постига оптимална връзка със средата.

В света, в продължение на години психодрамата се е доказала и се радва на стабилно нарастващ интерес. Широко се използва в болничната и извънболничната терапевтична работа.

Макар и все още не много позната у нас, психодрамата си извоюва място и се прилага все по-често в различни сфери извън психотерапията, включително в политика, бизнес, образование, обучение, диагностика и театър.

Психодрамата е цялостен подход, който интегрира елементи от психологията, социологията, религията и театъра.

Адам Блатнер определя психодрамата като част от едно цяло, включващо социометрията, груповата психотерапия, ролевата теория и философията на креативността и спонтанността. Този разширен смисъл съдържа и вярването на Морено, че неговият метод надхвърля акта на лекуване на болни (психиатрията) и обхваща предизвикателството да бъде лекувано цялото общество, което той нарича „социатрия“ [2].

Според Ан Анселин Шутценбергер, психодраматичната концепция дефинира човека динамично в четири измерения на неговото съществуване: обхватът от роли, които той играе в живота си, мрежата от взаимодействия на всички хора, с които е в контакт, неговият социален атом, който е неговият личен афективен свят, и неговият социометричен статус, представляващ неговата страна на любовта във всяка от групите, към които принадлежи" [5].

Психодрамата е метод, създаден от Джейкъб Леви Морено през 1921г. Той гледа на всеки човек като на огледало на Божеството в себе си. Философската система на Морено противоречи на психоаналитичната теория и самият той е явен неин критик. Вярва, че прозрението е продукт на действие. И, че креативността и спонтанността са необходимост за промяна.

Личността на Морено силно повлиява на интегрирането на неговите идеи в академичните среди в САЩ. Въпреки че първоначално той се очертава като един от най-забележителните социални учени през 30-те години на миналия век, неговата личност възпрепятства приемането на неговите подходи.

Морено публикува по-голямата част от работата си чрез собственото си издателство (Beacon House), което също допринесе за отсъствието на работата му извън общността на психодрамата.

Може би най-голямата пропусната възможност за интегриране на методите му в академичните среди идва през 1947 г., когато Морено е номиниран от водещи професори от множество университети за ръководител на новата лаборатория по социология на Харвардския университет, но отказва, защото смята, че едва ли би се вписал в академичния живот с неговите формалности и ограничения.

Етимологията на думата „психодрама“ носи значението на „психика в действие“. Дж. Л. Морено вярва, че тъй като сме наранени в отношенията и в действията, изцелението също трябва да се случи във взаимоотношенията и в действията. Той предполага, че имаме различни съзнателни и несъзнателни нагони и подтици, които ни подтикват към действие и движение и, че скритата динамика на поведението е по-добре да се види в действие, отколкото в думи, защото действието е по-близо до по-дълбоките нива на това, което е несъзнавано, отколкото е езикът. Преди словесния език, жестикулирането е нашият първи начин на комуникация и служи като връзката ум-тяло, върху която се изгражда целият последващ език. Психодрамата разчита на това, че действието помага на участниците да получат достъп до невербално (или предвербално) емоционално съдържание [3].

В психодрамата се работи с роли, които имат физически, психологически, социален, а понякога и духовен компонент. Морено твърди, че концепцията за ролята осигурява мост между психологията и социалните науки [3].

Психодрамата е предназначена да отразява реалния живот и отразява действителното поведение на участниците в житейски ситуации. Методът позволява на главния герой (протагонист) да изиграе ситуации или събития, които иначе биха били невъзможни. В психодрамата всичко се основава на принципа „*като че ли*“. Въображението се използва, за да действа така, сякаш въображаемите аспекти на драмата са реални и се случват тук и сега.

Психодрамата е начин да се промени света „*тук и сега*“, като се използват основните правила на въображението, без да се изпада в полето на илюзията, халюцинацията или заблудата. Психодрамата, тренирайки въображението, преодолява различията, които пречат на общуването между половете, между расите, поколенията, болните и здравите, между хората и животните, между хората и предметите, между живите и мъртвите [1].

Психодрамата използва драмата, за да изрази психиката или себе си. Средството, чрез което Аз-ът се изразява както в живота, така и в психодрамата, са ролите. Всяка психодрама използва роли и техники за ролева игра. Психодраматичното действие може да включва интрапсихични роли, междуличностни роли, социални роли, психодраматични или фантастични роли, духовни роли или комбинация от различни типове роли. Протагонистът избира други членове на групата, които да играят ролите (огледало и помощни Аз-ове), необходими за сцената. Отношенията между главния герой и ролите на сцената се разиграват и често се трансформират в процеса на

протагонист-центрирана игра (ПЦИ). В допълнение към ролевата динамика между ролите в психодрамата, всеки участник в роля също има ролеви взаимоотношения с протагониста, другите членове на групата, водещия, действителната роля, която играят, и ролите в техния социален атом, които са символично представени чрез психодрамата на протагониста. Има слоеве след слоеве ролева динамика, които са активно ангажирани, някои по-ясно от други, в психодраматичното преживяване. Умелият водещ на ПЦИ може да доведе до съзнанието на всеки участник тези многобройни слоеве на ролеви отношения и да ги вплете в психодраматичния процес – ефективно превръщайки всеки участник в протагонист.

Докато традиционните ролеви игри често са сценарийни или хипотетични, психодраматичните ролеви игри са спонтанни симулации от реалния живот. Много от поставените сцени са изцяло фокусирани върху подпомагането на протагониста да приеме нова роля, да се откаже от стара роля, да тренира роли за бъдещи ситуации, да се почувства по-компетентен или спонтанен в настоящите си роли и ролеви взаимоотношения (ролеви игри) или да трансформира стара роля в нещо ново (създаване на роля). Много психодраматични игри, дори имат различни сцени, които могат да бъдат свързани с трите различни фази на развитие на ролята. В края на всяка ПЦИ, участниците са „освободени“ от роля, след което от свое име споделят преживяната и почувстваната от ролята. Важността на ролите в психодрамата е ясно изобразена в това, че четири от петте основни елемента на психодрамата са роли – водещ (режисьор), протагонист, спомагателен аз и публика.

За Морено човешката природа има неограничен капацитет за творческо и спонтанно действие в категорията на момента - моментът на съществуване, живот и създаване – в среда на промяна и новост. По този начин спонтанността се отнася до нашата способност да реагираме по подходящ начин на нови ситуации и/или иновативни в лицето на стари ситуации.

Спонтанността, според Морено може да се прояви по четири начина:

- чрез драматичното качество на реакцията (когато придава новост и жизненост на чувствата, действията и словесните изрази, които не са нищо повече от повторение на това, което индивидът е преживял хиляди пъти преди);
- чрез творчество (което се проявява в създаването на нещо ново, на нови произведения на изкуството, технологични и социални изобретения и създаването на нови социални среди);
- чрез оригиналност (свободен поток на изразяване, който добавя нещо към оригиналната форма, без да променя нейната същност);
- чрез адекватността на отговора (в лицето на нова ситуация индивидът може да реагира без отговор, със стар отговор или с нов отговор, но това може да бъде адекватно и подходящо от една страна, и непостоянно и неподходящо от друга) [1].

Спонтанността е взаимосвързана с творчеството. Докато творчеството се отнася до състояние, качество на действие, присъщо на субекта, то спонтанността е актът, който е резултат от стимулирането и насочването на това състояние. Състоянието на спонтанност, в което субектът се намира в състояние на свободна воля по отношение на своите действия, генерира креативност, проявяваща се в нови отговори на стари ситуации или в отговори на нови ситуации. Ето защо в психодраматичната литература по-често се срещат тези взаимосвързани понятия: спонтанност-творчество. Срещата на тези две концепции е един от стълбовете на психодрамата, който разкрива нейната оригиналност.

Въпреки това, докато субектът се адаптира към културата, неговите отговори понякога могат да станат автоматични, стереотипни, просто възпроизвеждане на културния резерват. За Морено „културен резерват“ е матрица, в която се съхранява

творческата идея. Матрицата се отнася до двете ѝ форми на изразяване: технологичната матрица (книги, филми, работи) и човешката матрица (модели на поведение) [3]. И двете съответстват на успешна комбинация от спонтанен и творчески материал, формован в постоянна форма, с необходимата стабилност, за да предложат сигурност в лицето на промяната. Спонтанно-творческото действие обаче зависи от това как човекът включва и използва запазените знания и реакции. Създаденото и направеното е основа за нови спонтанно-творчески реакции.

В социодраматичен контекст, в който протагонист е групата, социалните теми се експонират чрез колективно участие. В този контекст използването на психодрамата е в нейния социално-образователен аспект, за разбиране на реалността, ролите, взаимоотношенията, общността и териториите, потисничеството, конфликтите и насилието.

За Морено Срещата е една от възможностите, които правят човешките същества наистина човешки. В срещата има взаимодействие със себе си и с другия, което позволява взаимен растеж, по такъв начин, че истинската интеграция на човешкото същество с други човешки същества и на човечеството със себе си може да процъфтява. За целта е необходимо да се преодолеят техническите, научните и културните стереотипи, давайки път на развитието на свободата, спонтанността и креативността.

Морено смята, че от най-примитивните цивилизации до високо развитите съществува важна мъдрост, която се състои в признаването на решаващата роля на силните страни на групата, относно структурирането на социалния живот. Той добавя, че една група може да съществува само ако поддържа отношения на "положителна реципрочност между своите членове" и, че това ще им гарантира система от здрави взаимоотношения, ще стимулира колективното търсене на решения на проблемите им и ще насърчи процеса на спонтанност-креативност [3].

Морено основава своята теория до голяма степен на една философия (той е теолог, социолог, психолог и психиатър). За него Бог е изпълнен преди всичко с качеството креативност и, следователно, най-голямото предизвикателство на човечеството е да живее креативно вместо да разчита на онова, което е било създадено в миналото. Тази философия на свой ред предполага, че психотерапията не трябва да бъде насочена единствено към справянето с проблеми, а също и да акцентира на способността на индивида да бъде гъвкав и адаптивен.

Нашето социално функциониране в голяма степен се осъществява в група. Но в нашия модерен свят на урбанизация и все по-ескалираща медийна култура възможностите за среща между хората намаляват.

Групата е важен източник за развитие, който може да се използва, дори и в области различни от психотерапията.

Психодраматичната група дава възможност хората да се срещнат, дава поле за действие и самоорганизация. В процеса на сътрудничество, в съвместното планиране се развиват уменията за социално поведение и договаряне. Чрез символично въвеждането „конфликт“, се изпробват творчески решения на проблеми, придобива се опитност, могат да се предвиждат последици.

Психодраматичният метод позволява усвояване на адекватни социални умения и навици чрез ролеви игри. Посредством ролеви игри се постига вникване в несъзнаваните проблеми, свързани със социалните взаимоотношения.

Психодраматичната игра не дава готов репертоар от реакции или модели на поведение, които да се използват механично във всякакви ситуации, а се стреми да развие гъвкавост и адекватност като се разглеждат различни алтернативи и възможности за настоящи и бъдещи събития.

Ролевата теория е използвана от много социолози, за да опишат социалните взаимодействия. Морено е уверен, че идеите трябва да бъдат въплътени в методи, така че играенето на роли в социалната сфера да може да бъде преценявано и дори предоговаряно. Или: ние можем да променяме начина, по който гледаме на нашите роли и, по който ги играем. В този смисъл, действителната адаптация до голяма степен зависи от това да бъдат реализирани подходящите промени.

Литература:

1. Блатнер, А., (2014), Драматизирайки – Аза: Практически приложения на психодраматичните методи. Изд. Център за психосоциална подкрепа, София.
2. Блатнер, А. (1998), Теоретични основи на психодрамата, <https://www.deapi.eu/2003/02/19/%D0%B4-%D1%80-%D0%B0%D0%B4%D0%B0%D0%BC-%D0%B1%D0%BB%D0%B0%D1%82%D0%BD%D0%B5%D1%80-%D1%82%D0%B5%D0%BE%D1%80%D0%B5%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8-%D0%BE%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8-%D0%BD%D0%B0/>, достъпно до 08.08.2024 г.
3. Морено, Дж., (1994), Основи на психодрамата, Изд. Фондация „Отворено общество“, София.
4. Simonet, G. (2009). Natures Sciences Sociétés, Le concept d'adaptation : polysémie interdisciplinaire et implication pour les changements climatiques. <https://www.nss-journal.org/articles/nss/abs/2009/04/nss9407/nss9407.html> достъпно до 27.07.2024 г.
5. Advanced theories in Psychodrama: new answers for our time, (2006), https://www.researchgate.net/profile/Michael-Wieser-4/publication/265506224_Advanced_theories_in_Psychodrama_new_answers_for_our_time/links/5b281c9f45851509895caf29/Advanced-theories-in-Psychodrama-new-answers-for-our-time.pdf достъпно до 20.08.2024 г.

Милена Анастасова Томова
Докторант в ДП „Организация и управление извън сферата на материалното производство (Социални дейности)”
Педагогически факултет,
ШУ „Епископ Константи Преславски”,
Катедра „Социални дейности”
e-mail: m.tomova@shu.bg

ПРИМЕРНО ТЕМАТИЧНО РАЗПРЕДЕЛЕНИЕ ПО ФИЗИЧЕСКО ВЪЗПИТАНИЕ И СПОРТ - ИЗБИРАЕМА ОБЛАСТ „БОЙНИ СПОРТОВЕ" (БОКС) ЗА ДЕВЕТИ КЛАС

Михаил П. Иванов

SAMPLE THEMATIC DISTRIBUTION IN PHYSICAL EDUCATION AND SPORTS - ELECTIVE AREA "COMBAT SPORTS" (BOXING) FOR NINTH GRADE

Mikhail P. Ivanov

Abstract: *In recent years, various options for modernizing and updating the Bulgarian education system have been constantly sought, as new curricula were introduced twice with different subjects with an emphasis on legal learning and greater selectivity from the studied material. This also applies to the new PE and Sport curricula with the inclusion of a number of sports in the elective content areas.*

Keywords: *boxing, elective content areas, combat sports.*

Ако човек се зарови в източниците на информация за бокса и потърси определение за този спорт, ще се сблъска с доста противоречиви мнения. "Боксът е достъпен и ефикасен спорт с малко на брой техники, лесен за изучаване и практикуване." С такава формулировка спортните среди подкрепят битките с кожените ръкавици за привличането им в олимпийското семейство в началото на ХХ век.

В енциклопедията Боксът е определен като спортната дисциплина, наситен с разнообразни по координация двигателни действия, ацикличен, нестандартен, скоростно-силов вид спортно единоборство. Среците в него се провеждат на ринг между двама съперници, като всеки се стреми да нанесе колкото се може повече точни удари с юмруци, облечени в специални ръкавици, и да получи колкото се може по-малко удари чрез защита с ръце или с придвижвания, но според строго определени правила." Същината на този спорт обаче едва ли се крие в сухите термини и определения. Те няма как да дадат ясна представа за истинската романтика на бокса. От древността до днес сражения, битки и дори цели войни са се решавали чрез двубои между лидерите на враждуващи групи, армии и дори цели държави. Истинският сблъсък на двама мъже, защитата на мъжката чест и его, дуелът между тях съпътства човечеството от Давид и Голиат, през Хектор и Ахил, дуелите на мускетарите до големите сблъсъци на днешния свят, решавани по един или друг начин чрез директно противопоставяне на двама души.

Като представител на този вечен сблъсък, боксът днес е нещо далеч повече от спорт. Той носи романтиката на древността и смисъла на мъжкото его. Преди два-три века джентълмените в Англия са защитавали честта си с двубои с вдигнати пестници, а днес често голите юмруци са оръжие за отбрана или нападение в уличните схватки на забързания ни живот.

Неправилно смятан за опасен, боксът всъщност е извън десетката на спортовете, носещи най-много контузии с практикуването си. Изследване на американските учени Ар Джей Маккъни и Пи Кей Русо доказва, че дори във футбола травмите са повече и по-опасни, отколкото в битките с кожените ръкавици.

Превърнат в забавление, хазарт и какво ли още не, в съвременния свят боксът е позагубил от онази си романтика, която носеше до средата на миналия век. Състезателите вече са машини за пари, а обществото ги използва за пример. Но няма има момче в света, което не мечтае като порасне да бъде силно като Мохамед Али, Майк

Тайсън или братята Кличко, а кой в днешно време не е чувал за легендарното послание на Али "Няма невъзможни неща"!

Вероятно примерът на Касиус Клей (б.а. рожденото име на Али) дава в сърцата на малчуганите по света жажда за живот, за успех и мъжество. Желание за спечелени битки, житейски победи и увереност.

През последните години благодарение на успехите на българските боксьори на световната сцена, се наблюдава засилен интерес сред подрастващите към този спорт. Именно това ни даде основание да изберем и темата на нашия дисертационен труд „Модел за обучение по бокс в избираема област „бойни спортове“ на ученици от първи гимназиален етап“.

В настоящия доклад ще представим разработеното от нас примерно тематично поурочно разпределение за обучение по бокс, което може да бъде реализирано в избираема област „Бойни спортове“ с ученици от IX клас (Таблица 1).

Според учебната програма по физическо възпитание и спорт за IX клас (общообразователна подготовка), обучението има за цел поставяне основата на специална спортна образованост. В обучението се включват специфични знания, двигателни умения и навици имащи връзка и с доброто здравно и функционално състояние на ученика. В обучението се включват допълнителни дейности и упражнения в подкрепа на здравното, функционалното и психическото състояние на ученика.

Образователните цели на учебната програма в IX клас са насочени към: - разширяване на теоретичните знания за техниката и тактиката на изучаваните движения, за тяхното въздействие и приложна стойност, до правилознанието на вида спорт/спортна дисциплина; - усъвършенстване и рационално изпълнение на техникотактическите умения и изграждане на специфичната за вида спорт двигателна работоспособност; - постигане на единство между общата и специалната физическа подготовка в процеса на самоусъвършенстването и формирането на индивидуален стил на живот; - формиране на критично отношение за положителното и отрицателното значение на нравствените черти на характера, изразяващи отношението на ученика към социалните задачи чрез спазване принципите и идеите на олимпизма.

Учебното съдържание е диференцирано по пол съобразно изучавания спорт или спортна дисциплина и гарантира включването в обучението и на ученици със специални образователни потребности. Двигателните навици и умения от предходните години продължават да се упражняват и усъвършенстват независимо от това, че не са посочени в основното учебно съдържание. Придобиването на теоретични знания се осъществява паралелно с овладяването на двигателните умения. Планирането на съответстващите учебни дейности за гарантиране изпълнението на учебната програма се осъществява при спазване на последователността на етапите на обучението в двигателно-познавателната дейност и отчитане на специфичните и характерни за региона климатични условия..

Препоръчително процентно разпределение на задължителните учебни часове за годината:

- за изучаване на задължителните области на учебното съдържание - 75%;
- за изучаване на избираемите области на учебното съдържание - 25%.

Таблица 1. Примерно поурочно разпределение за обучение по бокс в избираема област „Бойни спортове" на ученици - IX клас

№	Месец седмица	Час	Място на провеждане	Тема и основни задачи	Средства и методи на организация
1	2	3	4	5	6
1	IX-2	11.20	Физкултурен салон	Въведение. Инструктаж. Запознаване с кратка история на бокса в България.	Разказ, Беседа, Нагледен метод

				Тестове за оценка на ДК.	
2	IX-4	11.20	Физкултурен салон	Н.Р. на стоеж тип бойна стойка РДК: сила и силова издръжливост (Скачане на въже с два крака, Лицеви упори за време)	Групов метод, Повторен метод
3	IX-2	11.20	Физкултурен салон	Коремни преси за време, РДК скоростна и силова издръжливост (Скачане на въже с един крак)	Групов метод Повторен метод
4	X-4	11.20	Физкултурен салон	НР на стоеж тип бойна стойка с гард, З.У. на стоеж тип бойна стойка, РДК (Бърпита за време - 20 сек.)	Групов метод Повторен метод
5	X1-2	11.20	Физкултурен салон	З. Р. на стоеж тип бойна стойка с гард, З.У. на стоеж тип бойна стойка, РДК сила (Набирания)	Групов метод Повторен метод
6	XI-4	11.20	Физкултурен салон	Н.Р. на придвижване с нормален гард, З. У. на стоеж тип бойна стойка с гард, РДК сила (Скок от място)	Групов метод Повторен метод
7	XII-2	11.20	Физкултурен салон	З.Р. на придвижване с нормален гард, З. У. на стоеж тип бойна стойка с гард, РДК силова издръжливост (Скачане на въже с два крака)	Групов метод Повторен метод
8	XII-3	11.20	Физкултурен салон	З.У. на придвижване с нормален гард, З. У. на стоеж тип бойна стойка с гард, РДК (Бърпита за време-25 сек)	Групов метод Повторен метод
9	I-2	11.20	Физкултурен салон	Н.Р. на придвижване с обратен гард, З.У. на придвижване с нормален гард, РДК скоростна издръжливост (Совалка)	Групов метод Повторен метод
10	II-2	13.00	Физкултурен салон	З.Р. на придвижване с обратен гард, З.У. на придвижване с обратен гард. РДК скоростна и силова издръжливост (Скачане на въже е един крак)	Групов метод
11	II-4	13.00	Физкултурен салон	Н.Р. на уклони с тяло, З.У. на придвижване с обратен гард, РДК силова издръжливост (коремни преси за време - 30 сек)	Групов метод Повторен метод
12	III-2	13.00	Физкултурен салон	Н.Р. на кроше с удобна ръка З.Р. на уклони с тяло, РДК (Бърпита за време - 30 сек)	Групов метод Повторен метод
13	III-4	13.00	Физкултурен салон	З.Р. на кроше с удобна ръка, З.У. на уклони с тяло, РДК скоростна издръжливост (Совалка)	Групов метод Повторен метод
14	IV-2	13.00	Физкултурен салон	Н.Р. на кроше с неудобна ръка, З.У. на прав удар с удобна ръка, РДК сила (Набирания)	Групов метод Повторен метод
15	IV-4	13.00	Физкултурен салон	З.Р. на кроше с неудобна ръка, З.У. на прав удар с удобна ръка, РДК скоростна и силова издръжливост (Скачане на въже с един крак)	Групов метод Повторен метод
16	V-2	13.00	Физкултурен салон	З.У на кроше с двете ръце, РДК: сила и силова издръжливост (Скачане на въже с два крака, Лицеви упори)	Групов метод

17	V-4	13.00	Физкултурен салон	Учебна игра (спаринг), Оценка на техниката на изучените елементи	Игрови метод
18	VI-1	13.00	Физкултурен салон	Тестове за оценка на ДК	Посменен метод

ЗАКЛЮЧЕНИЕ:

В заключение можем да обобщим, че бокса като спорт може пълноценно да бъде включен като един от спортове в избираемата област на учебно съдържание „фитнес, единоборства и бойни спортове" в първи гимназиален етап (8-10 клас) по предмета „Физическо възпитание и спорт". Той позволява да се развиват ефективно и оптимално всички двигателни качества на учениците.

В учебните занятия по бокс могат да бъдат включени упражнения за бързина (удари във въздуха за време); сила (упражнения с тежести); скоростно-силова издръжливост (скачане на въже); ловкост (подхвърляне и ловене на топка) и мн. др. Всички те, съчетани с умелото регулиране на съотношението между средствата, с които ще осъществяваме задачите в различните етапи на учебния процес и при правилно научно обосновано планиране и съобразяване с индивидуалните особености и функционалните възможности на учениците неминуемо ще доведат до повишаване нивото на развитие на двигателните качества на обучаемите.

Представеното примерно поурочно разпределение по бокс, което може да бъде реализирано в избираема област „Бойни спортове" на ученици от IX клас в гимназиален етап на основна образователна степен, би попълнило липсата на подобна разработка за нуждите на учителите по физическо възпитание и спорт.

Целесъобразна е по-нататъшна апробация на поурочното разпределение в училищата за неговото усъвършенстване и оптимизиране

Литература:

1. Dzheroyan, G., N. Hudadov. Predserevnovatelynaya podgotovka bokserov, FiS, Moskva, 1971, str. 27-42.
2. Dyachkov, V.M., Uchebnik sportsmena, FiS, Moskva, 1964, IV glava.
3. Dyachkov, V.M., Usavarshenstvane tehnologicheskoto maystorstvo na sportistite, Sofia, 1976, str. 171.
4. Zimkin, N.V., Fiziologicheskaya karakteristika silam, bbistrote i vbinoslivosty, FiS, 1956, str. 149 5. Korobkov, A.V. Trudi IFKS, im Lenina, 1953, str.69.
5. Krestovnikov, A.N., Ocherki po fiziologia na fizicheskite uprazhnenia, Sofia, MiF, 1952, str. 266 7. Leptunov, S.P., Vrachebnie nablyudenia za sportsmenami v protsesse trenirovki, MiF, Sofia, 1954, str. 2.
6. Nikiforov, Yu.B., Viktorov, I.B., Postroenie i planirovanie trenirovke v bokse, FiS, Moskva, 1978. str.153.
7. Ozolin, N.G., Trenirovka na lekoatleta, Sofia, Fizkultura, 1951, str.49 10.Ruschukliev, I., Fiziologichni osnovi na sportnata trenirovka, Sofia,1973, str.122 11.Uhtomskiy, A. A, Fiziologia nervnoy sistemi, kn.1, 1952, str.262 12.Handzhiev, N., Silovata podgotovka v sportnata gimnastika, MiF, Sofia, 1970, str. 20 13.Yampolskaya, L.I Teoria i praktika fizicheskoy kulyturni, Moskva, 1952, 10, str. 733.

*Михаил Петков Иванов,
докторант в ДП „Методика на обучението по физическото възпитание и спорт"
Шуменски университет "Епископ Константин Преславски",
Педагогически факултет,
Катедра „ТМФВ и спорт“
e-mail: 2149080001@shu.bg*

ПРИМЕРНО ТЕМАТИЧНО РАЗПРЕДЕЛЕНИЕ ПО ФИЗИЧЕСКО ВЪЗПИТАНИЕ И СПОРТ-ИЗБИРАЕМА ОБЛАСТ „БОЙНИ СПОРТОВЕ" (БОКС) ЗА ДЕСЕТИ КЛАС

Михаил П. Иванов

SAMPLE THEMATIC DISTRIBUTION IN PHYSICAL EDUCATION AND SPORTS - ELECTIVE AREA "COMBAT SPORTS" (BOXING) FOR TENTH GRADE

Mikhail P. Ivanov

Abstract: *In recent years, various options for modernizing and updating the Bulgarian education system have been constantly sought, as new curricula were introduced twice with different subjects with an emphasis on legal learning and greater selectivity from the studied material. This also applies to the new PE and Sport curricula with the inclusion of a number of sports in the elective content areas.*

Keywords: *boxing, elective content areas, combat sports.*

В колективното, обременено от екшън културата съзнание всеки от бойните спортове се асоциира с бруталност, насилие и лоши момчета. Практикуващите бокс обаче не са нито престъпници, нито агресори, нито непременно бленуващи за световната купа шампиони.

В боксовите зали се проповядват ценности като уважение, смелост, тактическа мисъл, хитрост и кураж. И макар на пръв поглед боксът и изкуството да са диаметрално противоположни поприща (изкуството се опитва да извиси съзнанието, а боксът - директно да го рестартира), двете имат немалко общи неща. Затова не е чудно, че боксът се е превърнал във вдъхновител на много журналистически и литературни текстове, филми, пиеси, песни и визуални изкуства, а пък на боксовия мач е отредена свръхсимволика. Той става метафора за всичко противостоящо: борбата между идеали, идеи и ценности, а в определени исторически етапи - и между раси, класи и политики.

"Няма недостижими върхове - това е доказано отдавна", казва Пол Галико, американски новелист, започнал кариерата си като млад репортер в спортната секция на вестник *New York Daily News*. Като такъв през 1923 той се срещнал с шампиона тежка категория Джак Демпси, когото помолил за необичайна услуга. Бидейки новак в сферата на бойните спортове, Галико се опасявал, че не би могъл да напише нито ред за бокса с „дълбочина и разбиране“, без да е усетил преживяването от първа ръка. Ето защо Галико се обърнал към Демпси с желанието да се изправят един срещу друг на ринга. Единствената молба - шампионът да пощади тялото му и да го удря само в областта на главата. Последвал нокаут за по-малко от минута с един-единствен удар в носа, който журналистът описва като "ужасна експлозия в дълбините на черепа, последвана от ярка светлина, усещане за разкъсване на парчета, а след това - тъмнина".

Пол Галико е един от многото писатели, вкусили красотата на бойните спортове и по-конкретно - на бокса. Френският екзистенциалист (макар самият той многократно да е отричал тази си философия) Албер Камю е бил боксьор аматьор, преди да бъде покосен от туберкулоза и да му се наложи завинаги да се откаже от спорта. Норман Мейлър се е изправил пред боксьора в тежка категория Хосе Торес. Световноизвестен с романа си *Голите и мъртвите*, посветен на Втората световна война, двукратният носител на *Пулицър* Мейлър имал славата и на запален по бокса и насилието писател. През 1974 потеглил, заедно с Мохамед Али и Джордж Форман, към Киншаса, Заир, за да наблюдава боя за милиони долари, който впоследствие описва в книгата си *The Fight*.

Мъжкарят на американската литература Ърнест Хемингуей пък неуморно тормозел поета Езра Паунд да нахлузи ръкавици и да се боксира с двойно по-тежкия писател в Парижкия му апартамент. Боксът, както и сюжетите от разказите на Хемингуей, свързани с бикоборство, преднамерено описват вкоренената в мъжа кръвожадност, за която Хемингуей не просто отказвал да се извини, а напротив - допълнително преекспонира. Джек Демпси, който прекарал известно време в Париж през 20-те, обаче не оценява високо боксьорските умения на Хемингуей: "Имаше много американци в Париж и правехме спаринги с някои от тях. Но имаше и един приятел, с когото не бих се замесил. Това беше Хемингуей. Тогава беше на около 25, в добра форма, но аз умеех да "разчитам" хората, или поне мъжете, с голяма точност. Имах усещането, че Хемингуей, който действително вярваше, че може да се боксира, ще изскочи от своя ъгъл като луд. За да го спра, трябваше да го нараня, а аз не исках. Затова и не се боксирах с него". Джордж Плимътън обаче, в търсене на опит от "първа ръка", подобно на Галико, е заставал на противоположния ъгъл на ринга срещу бившия шампион Арчи Мур, който, разбира се, разкървал носа на писателя, а Артър Конан Дойл, наред с множеството истории, свързани пряко или косвено с бокса, направил и най-популярния си герой Шерлок Холмс аматьор в спорта.

"Всички велики поети е трябвало да бъдат боксьори", е казал Мохамед Али. "Вземете Кийтс и Шели например. Били са страхотни поети, но са умрели млади. Знаете ли защо? Защото не са тренирали." Али обаче е прав само за Шели. Джон Кийтс, едно от знаменитите пера на Романтизма, е бил ентузиазизиран уличен боксьор. Байрон (другата емблема на същата епоха) е тренирал с един от великите боксови шампиони на своето време. Поетът дори е правил спаринг в утрото преди погребението на собствената си майка, но не от жестокост или липса на емоция, а защото боксът е "балсам за духа". В своята стая в Кембридж Байрон е държал колаж от изрезки за най-великите боксьори по онова време. Бил е винаги добре дошъл в компанията на бившия шампион "Джентълмена" Джон Джаксън, когото наричал свой "телесен пастор и владетел". Байрон и Кийтс обаче не са били единствените поети, влюбени в бокса. Джон Клеър, Джон Хамилтън Рейнолдс и Томас Мур също споделяли страстта към прави, крошета и ъперкьти в подходяща комбинация.

През последните години благодарение на успехите на българските боксьори на световната сцена, се наблюдава засилен интерес сред подрастващите към този спорт. Именно това ни даде основание да изберем и темата на нашия дисертационен труд „Модел за обучение по бокс в избираема област „бойни спортове“ на ученици от първи гимназиален етап“.

В настоящия доклад ще представим разработеното от нас примерно тематично поурочно разпределение за обучение по бокс, което може да бъде реализирано в избираема област „Бойни спортове“ с ученици от X клас (Таблица 1).

Обучението в X клас продължава да бъде насочено към самоусъвършенстване на технико-тактическите умения и навици и развитието на тези двигателни качества, които имат непосредствена връзка със спецификата на вида спорт, спортната дисциплина или двигателната дейност, избрани от ученика. В обучението се включват двигателни задачи за усъвършенстване на физическата, техническата, тактическата, психологическата и теоретическата подготовка на ученика.

Образователните цели на учебната програма в X клас са насочен към: - адаптиране на организма към специфичната форма на работоспособност и нейната водеща роля за растежа на постиженията на ученика; - развиване и осигуряване на съответствие между нивото на специалната работоспособност и общите функционални възможности на организма; - ефективното изпълнение на индивидуалните технико-тактически знания и умения и прилагането им в комплицирани условия на учебната и социалната среда; - анализиране на ценностите и принципите на олимпизма като философия и социално

движение.

Учебното съдържание е диференцирано по пол съобразно изучавания спорт или спортна дисциплина и гарантира включването в обучението и на ученици със специални образователни потребности. Двигателни навици и умения от предходните години продължават да се упражняват и усъвършенстват независимо от това, че не са посочени в основното учебно съдържание. Придобиването на теоретични знания се осъществява паралелно с овладяването на двигателните умения. Планирането на съответстващите учебни дейности за гарантиране изпълнението на учебната програма се осъществява при спазване на последователността на етапите на обучението в двигателно-познавателната дейност и отчитане на специфичните и характерни за региона климатични условия.

Таблица 1. Примерно поурочно разпределение за обучение по бокс в избираема област „Бойни спортове" на ученици - X клас:

№	Месец седмица	Час	Място на провеждане	Тема и основни задачи	Средства и методи на организация
1	2	3	4	5	6
1	IX-2	11.20	Физкултурен салон	Въведение. Инструктаж. Запознаване с кратка история на бокса. Тестове за оценка на ДК.	Разказ, Беседа, Нагледен метод
2	IX-4	11.20	Физкултурен салон	Н.Р. на стоеж тип бойна стойка РДК: сила и силова издръжливост (Скачане на въже с два крака, Лицеви упори за време)	Групов метод, Повторен метод
3	IX-2	11.20	Физкултурен салон	Коремни преси за време, РДК скоростна и силова издръжливост (Скачане на въже с един крак)	Групов метод Повторен метод
4	X-4	11.20	Физкултурен салон	НР на стоеж тип бойна стойка с гард, З.У. на стоеж тип бойна стойка, РДК (Бърпита за време - 20 сек.)	Групов метод Повторен метод
5	XI-2	11.20	Физкултурен салон	З. Р. на стоеж тип бойна стойка с гард, З.У. на стоеж тип бойна стойка, РДК сила (Набирания)	Групов метод Повторен метод
6	XI-4	11.20	Физкултурен салон	Н.Р. на придвижване с нормален гард, З. У. на стоеж тип бойна стойка с гард, РДК сила (Скок от място)	Групов метод Повторен метод
7	XII-2	11.20	Физкултурен салон	З.Р. на придвижване с нормален гард, З. У. на стоеж тип бойна стойка с гард, РДК силова издръжливост (Скачане на въже с два крака)	Групов метод Повторен метод
8	XII-3	11.20	Физкултурен салон	З.У. на придвижване с нормален гард, З. У. на стоеж тип бойна стойка с гард, РДК (Бърпита за време-25 сек)	Групов метод Повторен метод
9	I-2	11.20	Физкултурен салон	Н.Р. на придвижване с обратен гард, З.У. на придвижване с нормален гард, РДК скоростна издръжливост (Совалка)	Групов метод Повторен метод
10	II-2	13.00	Физкултурен	З.Р. на придвижване с обратен	Групов метод

			салон	гард, З.У. на придвижване с обратен гард, РДК скоростна и силова издръжливост (Скачане на въже е един крак)	
11	II-4	13.00	Физкултурен салон	Н.Р. на уклони с тяло, З.У. на придвижване с обратен гард, РДК силова издръжливост (коремни преси за време – 30 сек.	Групов метод Повторен метод
12	III-2	13.00	Физкултурен салон	Н.Р. на ъперкът с удобна ръка З.Р. на уклони с тяло, РДК (Бърпита за време - 30 сек)	Групов метод Повторен метод
13	III-4	13.00	Физкултурен салон	З.Р. на ъперкът с удобна ръка, З.У. на уклони с тяло, РДК скоростна издръжливост (Совалка)	Групов метод Повторен метод
14	IV-2	13.00	Физкултурен салон	Н.Р. на ъперкът с неудобна ръка, З.У. на прав удар с удобна ръка, РДК сила (Набирания)	Групов метод Повторен метод
15	IV-4	13.00	Физкултурен салон	З.Р. на ъперкът с неудобна ръка, З.У. на прав удар с удобна ръка, РДК скоростна и силова издръжливост (Скачане на въже с един крак)	Групов метод Повторен метод
16	V-2	13.00	Физкултурен салон	З.У на ъперкът с двете ръце, РДК: сила и силова издръжливост (Скачане на въже с два крака, Лицеви упори)	Групов метод
17	V-4	13.00	Физкултурен салон	Учебна игра (спаринг), Оценка на техниката на изучените елементи	Игрови метод
18	VI-1	13.00	Физкултурен салон	Тестове за оценка на ДК	Посменен метод

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Боксът изисква изключителни технически умения, включително добра координация, бързина и издръжливост. Състезателите често използват стратегии за укриване на удари, контриране и нанасяне на по-точни удари. За да успеят в бокса те трябва да са в отлична физическа форма, с висока аеробна и анаеробна издръжливост, както и сила в горната част на тялото.

Боксът не е само спорт, но и предоставя възможности за развитие на характера, както и предлага физическа активност, което подобрява здравето и физическото състояние, растеж и развитие.

В заключение можем да обобщим, че бокса като спорт може пълноценно да бъде включен като един от спортове в избираемата област на учебно съдържание „фитнес, единоборства и бойни спортове" в първи гимназиален етап (8-10 клас) по предмета „Физическо възпитание и спорт". Той позволява да се развият ефективно и оптимално всички двигателни качества на учениците.

В учебните занятия по бокс могат да бъдат включени упражнения за бързина (удари във въздуха за време); сила (упражнения с тежести); скоростно-силова издръжливост (скачане на въже); ловкост (подхвърляне и ловене на топка) и мн. др. Всички те, съчетани с умелото регулиране на съотношението между средствата, с които ще осъществяваме задачите в различните етапи на учебния процес и при правилно научно обосновано планиране и съобразяване с индивидуалните особености и

функционалните възможности на учениците неминуемо ще доведат до повишаване нивото на развитие на двигателните качества на обучаемите.

Представеното примерно поурочно разпределение по бокс, което може да бъде реализирано в избираема област „Бойни спортове“ на ученици от IX клас в гимназиален етап на основна образователна степен, би попълнило липсата на подобна разработка за нуждите на учителите по физическо възпитание и спорт.

Целесъобразна е по-нататъшна апробация на поурочното разпределение в училищата за неговото усъвършенстване и оптимизиране

Литература:

1. Dzheroyan, G., N. Hudadov. Predserevnovatelynaya podgotovka bokserov, FiS, Moskva, 1971, str. 27-42.
2. Dyachkov, V.M., Uchebnik sportsmena, FiS, Moskva, 1964, IV glava.
3. Dyachkov, V.M., Usavarshenstvane tehnologicheskoto maystorstvo na sportistite, Sofia, 1976, str. 171.
4. Zimkin, N.V., Fiziologicheskaya harakteristika silam, bbistrote i vbinoslivosty, FiS, 1956, str. 149.
5. Korobkov, A.V. Trudi IFKS, im Lenina, 1953, str.69.
6. Krestovnikov, A.N., Ocherki po fiziologia na fizicheskite uprazhnenia, Sofia, MiF, 1952, str. 266.
7. Leptunov, S.P., Vrachebnie nablyudenia za sportsmenami v protsesse trenirovki, MiF, Sofia, 1954, str. 2.
8. Nikiforov, Yu.B., Viktorov, I.B., Postroenie i planirovanie trenirovke v bokse, FiS, Moskva, 1978. str.153.
9. Ozolin, N.G., Trenirovka na lekoatleta, Sofia, Fizkultura, 1951, str.49 Ю.Рuschukliev, I., Fiziologichni osnovi na sportnata trenirovka, Sofia,1973, str.122 1 I.Uhtomskiy, A. A, Fiziologia nervnoy sistemi, kn.1, 1952, str.262 12.Handzhiev, N., Silovata podgotovka v sportnata gimnastika, MiF, Sofia, 1970, str. 20 13.Yampolskaya, L.I Teoria i praktika fizicheskoy kulyturm, Moskva, 1952, 10, str. 733.

*Михаил Петков Иванов,
докторант в ДП „Методика на обучението по физическото възпитание и спорт“
Шуменски университет "Епископ Константин Преславски",
Педагогически факултет,
Катедра „ТМФВ и спорт“
e-mail: 2149080001@shu.bg*

РЕЛИГИОЗНИТЕ ИНСТИТУЦИИ В ПЕДАГОГИЧЕСКО ПРОСТРАНСТВО

Назиф Н. Расимов

RELIGIOUS INSTITUTIONS IN A PEDAGOGICAL SPACE

Nazif N. Rasimov

Abstract: *The text reflects the relationship between religious and pedagogical space, the problems and challenges that their relationships cause. For this purpose, the author focuses on the importance of religious institutions in the Balkans and more specifically in Bulgaria for the pedagogical space. This problem examined from both a historical and a contemporary perspective. In particular, attention paid to various aspects of the activities of Bulgarian religious institutions relating to the pedagogical space, especially those related to education.*

Keywords: *religious institutions, pedagogical space, religious education, educational programs, educational systems, Church.*

Участието на религиозните институции в педагогическото пространство е едновременно просветляващо и изключително полезно в изпълнения с предизвикателства и противоречия съвременен свят.

Изучаването на религията в публично финансирани училища се поддържа както от „вътрешни“, така и от „инструментални“ причини. Вътрешният аргумент твърди, че либералното образование трябва да обхваща всички уникални области на човешкия опит или „сфери на значение“.

Инструменталната обосновка предполага, че определено ниво на разбиране на религиите е от съществено значение за насърчване на сближаването и подобряването на различни аспекти в развитието на младите хора. като заедно с това поставя редица въпроси.

Балканският регион е известен със своето религиозно разнообразие. Докато държавата насърчава секуларизма, междурелигиозната динамика често води както до мирно съжителство, така и до напрежение. Тези напрежения понякога се преливат в образователната сфера, където спорни въпроси стават представянето и третирането на различни религиозни традиции.

През османската епоха ислямското образование оказва значително влияние върху християнските и еврейските общности на Балканите. Ислямските училища - медресета - играят доминираща роля в образователния пейзаж, като често засенчват местните християнски и еврейски образователни институции. Практикува се и концепцията за религиозна толерантност в образованието, позволявайки на християнските и еврейските ученици да получават образование в рамките на исляма, като същевременно запазват своята религиозна идентичност. Тази интеграция насърчава уникална среда, в която различни религиозни вярвания съжителстват и са уважавани, макар и под всеобхватното влияние на ислямското образование.

Интегрирането на религиозните изследвания в медресетата и местните училища по време на османския период е стратегически подход за осигуряване на разпространението на ислямските учения сред младежта. Медресетата не са просто религиозни институции, но и центрове за обучение, които предоставят цялостно образование, включително предмети като математика, астрономия и философия, заедно с ислямската юриспруденция и теология. Местните училища също възприемат

подобни учебни програми, макар и с по-силен акцент върху религиозното съдържание. Този холистичен подход към образованието подчертават важноста на религията и религиозните институции за педагогическото пространство на Балканите.

Възраждането на религиозното образование след Втората световна война бележи значителна промяна в подхода към религиозното обучение в училищата. Въпреки всеобхватната светска рамка, има нарастващо признание за културното и моралното значение на религиозните учения. През този период се наблюдава повишена толерантност към религиозното образование, макар и в контролиран и често допълнителен контекст. Религиозните групи започват да възстановяват своето присъствие и се предприемат инициативи за интегриране на религиозното образование в по-широката културна учебна програма. Подновеният фокус върху моралното и етичното образование, повлиян от религиозните ценности, има за цел да отговори на духовните нужди на учениците, като същевременно запази светския характер на държавната образователна система.

Социалистическото правителство, в усилията си да насърчи единна национална идентичност, се стреми да намали влиянието на религиозните институции върху обществения живот, включително образованието. Това допринася за прилагането на строги разпоредби, които или свеждат до минимум, или напълно изключват религиозните учения от учебната програма на държавните училища. Основната цел е да се насърчи светска държава, в която религията се смята за частен въпрос. Вследствие на това религиозното обучение често се пренася в домовете или в определени религиозни общности, ограничавайки обхвата и влиянието ѝ.

90-те години на XX век бележат началото на значителна трансформация в религиозното образование на Балканите, особено с възстановяването на религиозното обучение в държавните училища. В България тази промяна се официализира през 1997 г. с въвеждането на новия предмет „Религия“ в училищните програми. Този ход служи за реинтегрирането на религиозните принципи и знания в образователната рамка, обръщайки десетилетия на секуларизация, наложена по време на комунистическата епоха. Повторното въвеждане на религиозно образование се разглежда като средство за свързване на по-младите поколения с техните културни и духовни корени, като по този начин се укрепват националната идентичност и моралните ценности в посткомунистическия контекст.

Програмите за религиозно образование на Балканите показват значително разнообразие, което отразява сложната мозайка от религии и традиции в региона и е съобразено с доминиращата религиозна демография на всяка нация. В предимно православни християнски страни като Гърция и Сърбия учебната програма набляга на ученията и традициите на източното православие. В страни със значително мюсюлманско население, като Босна и Херцеговина и Албания, ислямските изследвания са по-видни в образователната програма. Тези програми са призвани да допринесат за по-доброто разбиране на ролята на религията и религиозните институции в педагогическото пространство.

За целта обаче са необходими такива образователни предпоставки като признаване на еднаква стойност на всеки индивид; способност за съпричастност към другите за изграждане на взаимно доверие и разбирателство; ангажиране в съвместно обучение, което приветства участието на всички традиции; осигуряване на безопасна образователна среда, която насърчава изразяването без страх от осъждане или подигравка. Това сочи проектът REDCo, който има за цел да улови освен необходимостта от вслушване в гласовете на младите хора, но и да подчертае различни инициативи, свързани с религията, образованието и младежта в рамките на програмата „Религия и общество“ [6].

Религиозните институции в България действат като центрове на идеологическа съпротива и опазване на културата, като вдъхновяват и мобилизират населението към национално значими цели. Структурите на православната църква, дълбоко вкоренени в българските земи, представляват непрекъснатата нишка в живота на българите, която спомага за поддържането на техните културни стремежи сред политическите сътресения [4].

Българските религиозни институции допринасят значително за образованието и грамотността чрез създаването на духовни училища и манастири. Монашеските училища са центрове на образованието, предлагайки среда, в която могат да процъфтяват както светските, така и религиозните знания. Предоставяйки достъп до образование, тези институции дават на хората знанията и уменията, необходими за личен и обществен напредък.

Основна роля за повишаване на грамотността по време на османското владичество има създаването на духовни училища по българските земи. Тези институции, известни като килийни училища, са свързани основно с църкви, манастири и религиозни центрове. Така те се превръщат в жизненоважни центрове за обучение и грамотност.

Първоначално тези училища се фокусират върху религиозното обучение, карайки учениците да четат и пишат чрез изучаване на религиозни текстове. Този подход не само насърчава грамотността, но също така позволява запазването и предаването на културни и религиозни ценности между поколенията. Тъй като търсенето на образование нараства, тези училища постепенно се развиват, като проправят пътя за развитието на начални училища с по-научнообосновани и практически насочени учебни програми [5]. Влиянието на тези религиозни училища се простира отвъд обикновената грамотност, тъй като те са инструмент за създаване на образовано население сред предизвикателна социално-политическа среда.

Въздействието на православното християнство върху образователните програми в България е дълбоко, оформяйки програмата и методите на обучение в тези религиозни училища. Православната църква поддържа силно присъствие в българските територии, осигурявайки приемственост на образователните и културните практики, въпреки липсата на суверенна българска държава [1]. Влиянието на църквата е очевидно в учебната програма, която включва религиозна доктрина, църковнославянски език и византийски културни елементи. Това съответствие с православните християнски учения осигурява чувство за национална идентичност и духовна основа за учениците.

Значителен е приносът на религиозните институции за опазване на българската култура и в частност българския език, особено в периодите, когато държавните структури са отслабени или липсващи. Чрез образователните практики те гарантират, че българският език остава средство за обучение и комуникация в рамките на религиозните училища, насърчавайки чувството за единство и идентичност сред българите [1].

Църквата има решаваща роля за поддържането на калиграфската традиция и опазването на старинните книги, които са жизненоважни за поддържането на българското съзнание. Устойчивостта на тези религиозни институции срещу външен натиск и опити за културна асимилация подчертава значението им за оформянето и поддържането на българската национална идентичност.

Ключово е значението на религиозните институции в България за сътрудничеството с държавните образователни системи и светските училища на Балканския полуостров. Такива сътрудничества се развиват, за да отговорят на съвременните образователни потребности като гарантират, че религиозните институции допринасят значително за рамката на светското образование. Интегрирането на религиозни гледни точки в рамките на светските образователни

системи спомага за насърчаването на по-холистична учебна среда, която е от полза за учениците като предоставя различни гледни точки и етични съображения.

Балансирането на религиозните учения със съвременните образователни изисквания представлява едновременно предизвикателства и възможности за българските религиозни институции. С развитието на обществото образователните системи трябва да се адаптират, за да включат нови методологии и съдържание, които отразяват съвременните ценности и знания. Българските, Исторически фокусирани върху запазването на православната вяра и традиции, сега религиозни институции трябва да намерят начини да интегрират тези учения със съвременните педагогически практики. Това налага актуализиране на учебните програми, за да включват критично мислене, дигитална грамотност и културно съзнание, като същевременно запазват същността на религиозното обучение. Предизвикателството се крие в постигането на баланс, който зачита религиозното наследство, като същевременно приема напредъка в образованието.

Въпреки историческия натиск от страна на ислямските институции, българската православна вяра остава стожер на българската идентичност, подчертавайки устойчивостта и адаптивността на нейните религиозни институции. Но за да се справят със секуларизацията и промяната на ценностите в образователна сфера тези институции следва да се ангажират със съвременните обществени проблеми и да демонстрират продължаващата уместност на религиозните учения за справяне с морални и етични дилеми като насърчаването на диалога между религиозните и светските общности и подчертаването на ролята на религията в етичните дискусии. Оттук функцията на всички религиозни институции в България за подпомагане на моралното и етичното образование в различните религиозни общности.

Потенциалът за партньорство с международни образователни организации представлява обещаващ път за българските религиозни институции, които се стремят да разширят влиянието си в педагогическото пространство. Сътрудничеството с глобални образователни органи може да подобри качеството и обхвата на религиозното образование, като въведе иновативни методи и перспективи на преподаване. Тези партньорства могат да осигурят достъп до ресурси, обучение и мрежи, които укрепват способността на институциите да се адаптират към съвременните образователни изисквания. Например, ангажирането с международни организации може да улесни обмена на идеи и най-добри практики, обогатявайки образователния опит за учениците, като същевременно засилва ангажимента на институциите към тяхното религиозно наследство. Докато българските религиозни институции изследват тези възможности, те се позиционират като динамични участници в глобалния образователен пейзаж, насърчавайки межкултурното разбиране и сътрудничество.

В заключение може да отбележим, че религиозните институции допринасят за оформянето на педагогическо пространство на Балканския полуостров и в частност в България като тяхното участие в съвременните условия поставя редица въпроси.

Един основен проблем е дебатът за отделянето на църквата от държавата, особено в светските общества, където на религиозното обучение в държавните училища се гледа със скептицизъм. Подобно образование може да размие границите между религиозната индоктринация и академичното обучение, потенциално нарушавайки свободата на вярата на учениците. Освен това съществуват логистични предизвикателства, като необходимостта от подходящо обучени учители и създаването на балансиран учебни програми, които зачитат разнообразния религиозен произход на учениците. Тези въпроси подчертават продължаващото напрежение между традицията и модерността относно мястото на религиозните институции в педагогическото пространство.

Литература:

1. Българските училища В: <https://www.podkrepa-obrazovanie.com/bg/homepage/79-all-languages/1454->
2. Калвин, Ж. Институти на християнската религия. Книга 1, С., 2005.
3. Коев, Т. Кратък исторически преглед на Българската православна църква В: https://www.pravoslaviето.com/history/BPC_istoricheski_pregled.htm.
4. Матанов, Х. Църква и културен живот след падането на България под османска власт (XV в.) В: <https://istorianasveta.eu/>
5. Развитие на новобългарската просвета В: <https://bulgarianhistory.org/razvitie-na-novobylgarskata-prosveta/>.
6. Jackson, R., ed. 2012. Religion, education, dialogue and conflict: Perspectives on religious education research. London.

Назиф Назифов Расимов
Докторант в ДП „Социална педагогика“
ШУ „Епископ Константин Преславски“
Педагогически факултет
Катедра „Специална и социална педагогика“
e-mail: nazif79@abv.bg

СОЦИАЛНАТА ДЕЙНОСТ НА МЮСЮЛМАНСКОТО ИЗПОВЕДАНИЕ В РЕГИОНА НА РАЙОННО МЮФТИЙСТВО – ГР.ТЪРГОВИЩЕ

Назиф Н. Расимов

THE SOCIAL ACTIVITY OF THE MUSLIM CONFESSION IN THE REGION OF THE DISTRICT MUFTISM - TARGOVISHTE

Nazif N. Rasimov

Abstract: *The text reflects the relationship between religious and social space. Starting from the general aspects of this problem, we go through the interrelationships between a specific religious denomination, such as the Muslim faith, and its social aspects, its manifestations in Bulgaria. The text concentrates on the social activity and its manifestations of the community and institutions of the Muslim faith in the region of the city of Targovishte.*

Keywords: *Mercy, Charity, Muslim religion, Muftiship.*

Единственият човешки прогрес, чиято безкрайност е гарантирана за Андре Спонвил е моралният прогрес. Гаранцията идва от способността на човека да бъде по-човечен, отколкото е. Както посочва мислителят той е „човечен, но никога в достатъчна степен“ [10, 11]. Този иманентен, вечен недостиг на човечност обрича човека навееки да бъде морално отговорен, а централната роля на Другия в много днешни философски теории придобива цялото свое значение. Основание за отговорността Ханс Йонас вижда в необходимостта от грижа на живото в своята уязвимост.

Йонас е убеден, че да носиш отговорност означава, че всяка способност е и задължение. В съвременното общество притежаването на мощ е в пряка връзка с осъзнаването императивите за действие и дълга.

Когато биват схванати като две измерения на единната история или като две страни на милосърдието опозицията *socius* и ближен според Рикьор се оказва мнима. Въпросът, който възниква, кой всъщност е мой ближен, ни поставя пред проблема за мита на обществения живот. Защото съвременното общество е свят без ближен, чийто порок се състои в липсата на милосърдие.

Мечтата за ближния става маргинална за едно технизирано общество и едно пророческо очакване самото то да способства за разрушаването си.

Като се излиза от предпоставката, че всички хора имат право на щастие равнището на хуманизация на обществото е отразено в благотворителността. Самоцелната благотворителност може да доведе до развращаващо въздействие както върху тези, които я осъществяват, така и върху тези, които приемат милостинята. Ако не се проявява с необходимия такт и доброжелателство, води до афиширане на различни възможности на първата група и на личностното съзнание за собствената нищожност на втората група.

Опитът в социалното служене на религиозните институти е много положителен и поучителен. Макар формите и методите при милосърдната конфесионална дейност да преминават изпитанията на вековете и да оправдават себе си в различните социални общества, не винаги се ползват от вниманието на светските социални работници. Отличителната особеност на конфесионалното социално служене, е че то е стабилна основа за разбиране и обосноваване на милосърдието, което се разглежда като любов към ближния, а работата за бедстващите и страдащите хора като служене на Бога.

В съвременната социална работа на религиозните институции е важно да се подчертаят най-ефективните форми и направления в практикуването на милосърдието.

Главно Мюфтийство в България, отчитайки своята социална функция в обществото, развива целогодишно масирана социална политика, която цели да мотивира тези, които имат възможност да протегнат ръка за помощ на нуждаещите се. В тази си дейност институцията често изпълнява функциите на мост. Инициативите са насочени към всички нуждаещи се, независимо от техните потребности, убеждения и етнос.

От 2012 г. Отдел „Социален“ на Главно Мюфтийство разработва проект за подпомагане на сираци. В рамките на проекта всяка година през месец ноември Мюсюлманско изповедание обявява и провежда Седмица на сираците в цялата страна, в която набира помощи и средства, които се даряват на сираците в домовете за сираци в България. Инициативата се осъществява с активна и усърдна работа на районните мюфтийства и джамиите в цялата страна.

В нашето съвремие социалната дейност се свързва с неправителствени организации, пропускаяки факта, че тя е тясно свързана с вярата на хората.

Всевишният Аллах повелява: *„И дават храна – въпреки, че и те я обичат – на нуждаещ се и на сирак, и на пленник.“* [ел.Инсан – човекът 76:8].

„Не те ли намери Той сирак и не те ли приюти ?

И те намери в заблуда, а после те напъти към Себе си.

И те намери в бедност, а после те направи заможен.

Така, че не огорчавай след това сирака!

И не отпъждай (укорявай) умоляващия искащия) нещо.“ [Сура ад – Духа – Утрото – 94:6 – 10]

Абу Хурайра: „Който се грижи за сирака, независимо дали е роднина или чужд, ще бъде с мен в рая ето като тези двата. Показалеца и средния си пръст.“ [Муслим]

Да се намери лек на проблемите, да бъдат нахранени и облечени всички нуждаещи се хора е дълг цялото общество. Изпълнението на тези задачи е наш неотменен човешки дълг. Пратеникът на Аллах казва:

„Не е от нас, който легне сит, знаейки, че съседът му е гладен.“

Мюсюлманско изповедание – Районно Мюфтийство град Търговище подава ръка на изпадналите в нужда хора, без оглед на религията, пол или етнос. Защото ислямът е превърнал на верска система за подпомагане на бедните, самотните, сираците, и изпадналите и ги е приел като необходимост – условие, за да се нарече някой човек мюсюлманин.

За целта през 2016 г. бе открит Благотворителен център „Диергам“ с цел социално подпомагане към Районно Мюфтийство град Търговище. Сираците, които се подпомагат през 2017 г. бяха двама, а през 2023г. са над тридесет. Организирант се благотворителни базари в централната джамия в гр. Търговище, срещи с деца – сираци и техните родители с цел духовна и морална подкрепа. Друга важна социална дейност на мюсюлманско изповедание на Районно Мюфтийство Търговище е раздаването на курбанско месо по време на Курбан байрам на нуждаещите се. При тази дейност се създават екипи, които участват от коленето на курбана до раздаването на месото. Работи се съвместно с кметствата на общината. Получаваме списъци на нуждаещите се хора, организира се транспорта, доставя се месото по домовете им. Общият брой раздадени курбани от периода 2018 – 2023 г. са над 2000 домакинства. Ифтарите и хуманитарните пакети са важни социални дейности на Районно Мюфтийство град Търговище.

Месец Рамазан е един от свещените месеци за мюсюлманите. Всевишният Аллах е повелил: „Рамадан е месецът, през който беше низпослан Коранът за напътствие на хората и с ясни знаещи от напътствието и разграничението. Който от вас стане свидетел

за този месец, да говее през него, а който е болен или на път да се издължи в други дни.“ [Сура Бахара – 2:185].

В месец Рамазан започна низпосланието на Свещения Коран, който изведе човечеството от тъмнините на невежеството към светлината на вярата. През този месец се спазва оруч (говеене, пости) и в него се намира нощта „Кадир“, която е по-превъзходна от хиляда месеца.

Това е месец на търпението, чиято награда е дженет. Той е месец на взаимопомощ и добротворство. В него се увеличава препитанието на вярващите и те биват облагодетелствани. Рамазан е месец, чието начало е милост, средата – опрощение, а краят е освобождение от джехенема (пъкала). Рамазан е месецът, който съдържа определено много мъдрости, доста индивидуални и социални ползи. Човек, който определено време пости, въздържайки се от ядене, пиене и интимни задръжки придобива нравствени качества като: издражливост, убеденост, благодарност, устойчивост и търпеливост. Говеейки определено време той разбира стойността на благодатта, с която го е дарил Аллах. Това е състояние на размисъл и каква е причината да помогнеш на бедните, а всичко това довежда до милосърдие и съчувствие. Рамазан е месецът на благодатта, милостта, на многократното извинение и опрощение. Месецът, който събира всички на трапезата за да осигури храна. Дават се ифтари. Мюсюлманското изповедание чрез Районно мюфтийство град Търговище за периода 2020 – 2021 г. организира ифтар за над 500 души.

За последните три години се раздадоха хуманитарни пакети за 1500 – 2000 семейства. Освен това се организира социална кампания за две семейства, които по време на пожар загубиха цялата си покъщнина. Тук се включиха - Генерално консулство на Република Турция от Бургас, Главно мюфтийство, колегите от други Районни мюфтийства, и частни дарители.

За подпомагане на нуждаещите се - над 30 семейства се осигуриха дърва за огрев, а други 11 домакинства бяха подпомогнати с парични средства.

Също така ежемесечно се организират мероприятия с имамите от района, прави се молебен за дъжд и се провеждат социални педагогически дейности.

Всевишният натоварва вярващите с отговорността да оповестят „какво ти бе низпослано от твоя Господ!...“ [Сура Маида – 5:6]. А тя се обобщава в думата с арабски произход „иршад“ – означаваща просвещение. Основната цел на Районно мюфтийство град Търговище е социално и духовно подпомагане на обществото в района.

В ислямската религия свещените (неприкосновени) месеци са четири. Всевишният Аллах повелява: „В тези месеци не угнетявайте себе си и се сражавайте със съдружаващите, както и те всички се сражават с вас! И знайте, че Аллах е с богобоязливите!“ [Сура Тауба –Покаянието, 9.36].

Естествено, извършването на грехове е забранено по всяко време, но Аллах ни обръща вниманието, че през тези месеци греховете са още по-тежки и се наказват повече, отколкото през другото време. Също така добрите дела, които правим през това време се награждават повече. Боевете са забранени през тези месеци, освен ако са отговор на агресия. Според преданието в Ашура като десетия ден от месец Мухаррам, корабът на Нух (библейският Ной) засяда на планината ал – Джудда. След като хората слизат от ковчега, те събират малкото продукти, които са им останали, и ги сготвят заедно. Днес не само сунитите, но и шиите готвят такава гозба, въпреки, че произходът ѝ в шиизма е по-различен. Храната включва много и различни подправки, като на различни места рецептата е различна. В България тя е позната като ашура, аш, ашер.

Според ислямската традиция на този ден пророците Нух и Сулейман (библейският Соломон) постят. Пророкът Муса също пости по случай спасяването на израилтяните от фараона, традиция, която е продължена от пророка Мохамед.

Шиитите свързват празника със смъртта на Хюсеин ибн Али (синът на Али ибн Абу Талиб и внук на Мохамед). Денят е от особена важност и всяка година на лобното му място в град Кербала има специално място за поклонение. Според тяхната традиция ашура се готви, защото при битка в Кербала храната на Хюсеин ибн Али и неговите хора не била достатъчна и са били принудени да смесят продуктите, с които разполагат.

В България мотивите за приготвяне на ашура сред сунитите и шиитите са смесени, като някои свързват празника с засядането на Ноевия ковчег, а други свързват със смъртта на Хюсеин ибн Али. Мюсюлманското изповедание и Районните мюфтийства в Североизточна България раздават традиционната гозба ашура и се организира празнична вечеря. Присъстват представители и на други вероизповедания. Целта на тази вечеря символизира братските чувства с другите вероизповедания в България.

Пратеникът на Аллах изтъква, че посещението на болен е едно от основните задължения на вярващите към своите събратя вярващи. Той насърчава посещаването не само на болните мюсюлмани, но и боледуващите немюсюлмани, защото както посочва „който посети един болен, той ще получи Аллаховата благодат“ или “Когато посетиш болен, поискай да се помоли за теб, защото неговата молитва (на болния) е като молитва на мелякетата (ангели). В тази връзка Районно мюфтийство град Шумен от няколко години посещава болница за психични заболявания в с. Черни връх, община Смядово, област Шумен. Основната цел на посещенията е да бъдат до тях, да ги окуражават, да им се вдъхнат частица вяра и да не се чувстват самотни. Всеки болен изпитва необходимост от близък човек, приятел до себе си. Пратеникът на Аллах казва: „Когато влезете при някой болен пожелайте му здраве и дълъг живот, с което да го успокоите. Защото по този начин ще му подейства приятно на душата.“

Най-ценното нещо за човека е здравето. „Съществуват две блага, чиято ценност не се осъзнава от хората – здравето и свободното време.“

Както е известно COVID-19 е силно заразно заболяване. Всеки от нас носи отговорност за намаляване на разпространението на вируса и трябва да предприеме предпазни мерки. При това трябва да предпазим както себе си, така и хората около нас. Мюсюлманско изповедание - Районно мюфтийство град Търговище - подпомогна болницата с предпазни маски.

Пратеникът на Аллах казва: „Който върви по пътя на знанието Аллах му облекчава пътя за дженнета (рая).“

Науката е светлина за нашите очи. Повелята за търсене на наука включва от люлката до гроба. Чрез нея се може да се опознае Всевишният. Грижата за децата не включва само отговорност за осигуряване на храна и дрехи. Родителите и настойниците са длъжни да упражняват постоянен контрол и да се грижат за умственото, физическото и морално възпитание. За тази цел Мюсюлманско изповедание и Районните мюфтийства организират:

- Летни Коран курсове – да се научат да четат Корана, да се запознаят по отблизо с религията, да израснат като хора познаващи моралните и материалните ценности;
- Национална кампания „Месец за подпомагане на ислямското образование“ - подпомагат се ученици и студенти като им се осигуряват стипендии (Районно мюфтийство Шумен).

Ибн Сина (Авицена) утвърждава, че хората ги украсяват само такива постъпки, които не се извършват по принуда или за извличане на полза (бидейки дори и добро име или нечия благодарност), а в името на доброто, което носят.

Всяка от посочените форми на църковна социална работа имат своите предимства и при определени условия да доведе до духовни и практически успехи, а могат да проявят и недостатъци. Но ако социалната дейност не е част от религиозния живот, всеки опит за организиране на социална работа отвън ще имат временни резултати, които по-скоро ще деформират литургичното общностно съзнание. Вярващите ще

продължат да се възприемат единствено като обект на пастирско обгрижване от страна на религиозната общност.

Литература:

1. Мюсюлманско изповедание – Главно мюфтийство, Бюлетин 2016.
2. Мандатен отчет на В.И.Д., Районен Мюфтия на гр. Търговище – 2016 – 2021 г.
3. Мандатен отчет /доклад на Главния Мюфтия (2016 – 2021г.).
4. grandmufti.bg – "В защита на бедните и сираците"; "Свещеният месец Рамазан"; Посещение на болни.
5. islambulgaria.blogstop.com - "За жалостта към сираците, момичетата, всички слаби, бедняци и пострадали, за доброто отношение, съчувствие и снизхождение към тях, както и за покровителствата им".
7. Дирекция по Вероизповеданията Турция /Главно Мюфтийство на Мюсюлманите в РБългария, "Коран и превод на български език" – Анкара, 2017 г.
8. bg.wikipedia.org – Ашура.
9. Sponvil, A.-K. Maluk traktat na golemite dobrodeteli. (Small treatise great of the great virtues). Sofiya.

*Назиф Назифов Расимов
Докторант в ДП „Социална педагогика“
ШУ „Епископ Константин Преславски“
Педагогически факултет
Катедра „Специална и социална педагогика“
e-mail: nazif79@abv.bg*

МНЕНИЕ НА ТРЕНЬОРИ НА СТУДЕНТСКИ ОТБОРИ ОТНОСНО ТАКТИКАТА НА ИГРАТА БАСКЕТБОЛ

Росен Д. Иванов, Янко В. Янков

OPINION OF COACHES OF STUDENT TEAMS REGARDING BASKETBALL GAME TACTICS

Rosen D. Ivanov, Yanko V. Yankov

Abstract: *Educational and training and sports-competitive activities have strategic and tactical aspects. They are determined by the scale of the sports competition. The opinion of coaches about the general and specific factors of tactics provides a guarantee for the achievement of an effective training result.*

Keywords: *tactics, student teams, basketball.*

ВЪВЕДЕНИЕ

Баскетболът е отборна игра, при която особено важно е колективното взаимодействие на основата на творческото мислене. Затова съществен се явява подборът на играчите, които трябва да проявяват не само физически качества, но да притежават и интелектуални възможности за усвояване и развитие на специфични тактически умения. Изявата на двигателните възможности изисква вече специална, строго диференцирана подготовка, пригодена към изискванията и спецификата на баскетболната игра. Пред участниците в баскетболната игра винаги стои изискването към способността творчески да преработват получаваната информация и да създават и осъществяват конкретни печеливши действия. В тактическите действия на състезателите се реализира творческият аспект на проблемното и оперативното мислене, което е от решаващо значение за победата в състезанието.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Отличителна черта на съвременното нападение в баскетбола е неговата опростеност и бързина на провеждане. В него участватравнопоставено всичките играчи на терена. Те изпълняват широк кръг от индивидуални и групови действия в разнообразни отборни нападения, които са резултат на индивидуала, групова и отборна тактика [4].

Според Ц. Цанков (2020) под понятието *тактика* в спортната наука се е наложило определението: творческото и целесъобразно избиране и прилагане на средствата, способите и формите за най-ефективна борба с противника в условията на състезанието. Глобалната стратегия изучава общите закономерности на подготовката в главните насоки за воденето на състезателната борба.

Тактическата подготовка е от особено значение, когато предстои участие в състезание. За тази цел се провежда предварително спортно разузнаване. Набелязват се всички слаби и силни страни на съперника. Изучават се условията за провеждане на състезанието/ жребий, място, особености на залата и съоръженията, график/. Тогава се пристъпва към изготвянето на тактически план за действие. Той включва тактически замисъл и тактически действия. Набляга се на затвърждаване и усъвършенстване на способности, средства и форми на игра, които се очаква да бъдат най-ефективни [2].

Спортната подготовка на студентите от отборите по баскетбол е многопластов педагогически процес, чрез който трябва да се осигурят подобрение и усъвършенстване

на баскетболни, физически, психически и социални умения. Това изисква от треньорите на студентските отбори да осигурят качествена подготовка, при която всички участници да разкрият своите баскетболни възможности и да подобрят спортните си резултати в сравнително кратък период от време [1].

МЕТОДИКА

Целта на изследването е да се проучат някои страни на тактическата подготовка по баскетбол, през погледа на спортни педагози, водещи студентски отбори с помощта на социологическо проучване.

Анкетата е проведена измежду 15 треньори по баскетбол, от които 8 жени /53,3%/ и 7 мъже /46,7%/ на възраст между 32 и 59 годишна възраст.

АНАЛИЗ

Преди всичко е невъзможно с помощта на анкета да бъдат обхванати толкова много и разнообразни възлови въпроси за тактическата подготовка по баскетбол. Без да претендираме за изчерпателност ще направим опит да обобщим получените резултати и мнението на треньорите.

На първият въпрос, отнасящ се за необходимата подготовка за мач 73% от анкетираните отговарят, че тактическите действия и в нападение и в защита са от голяма важност за спечелване на определена среща, а 27% от тях смятат че зависи от конкретния противник. Фиг. 1

Фиг. 1

На следващият въпрос по-голямата част от анкетираните /87%/ смятат, че отборните тактически действия имат най-голяма важност при подготовката. (фиг. 2) По 7% от анкетираните са отбелязали, че индивидуалните тактически действия и съответно всички видове тактически действия са важни за подготовката на студентите.

Въпрос номер три е свързан с важността на действията в защита като са посочени определени аспекти и стратегии в играта. Най-голям процент анкетираните /27%/ са посочили, че е от голяма важност защитниците да не позволят безпрепятствена и точна стрелба към кош. По 20% от гласувалите смятат за важно съответно: да се наруши начина на играта на нападателите и възпрепятстване на осъществяването на действия предварително замислени от нападателите/комбинации/ и да не се допусне бърз преход от задно в предно поле. Също отчитаме, че 20% смятат, че е необходимо защитниците да забавят придвижването на топката към собствения кош. По 7% от

анкетираните считат за важно опита да се отнеме топката от защитника и да се създадат добри възможности за овладяването на топката под собствения кош. Фиг. 3

Фиг. 2

Фиг. 3

Според 40% от участниците тактиката срещу играч на едно подаване е от ключово значение за добрата защита, онагледено на фиг. 4. При останалите 3 отговора процентното съотношение е равно /20%/ за важността при защитата на две или повече

подавания от топката, на пресичащ играч и при овладяване на отскочила топка в защита.

Фиг. 4

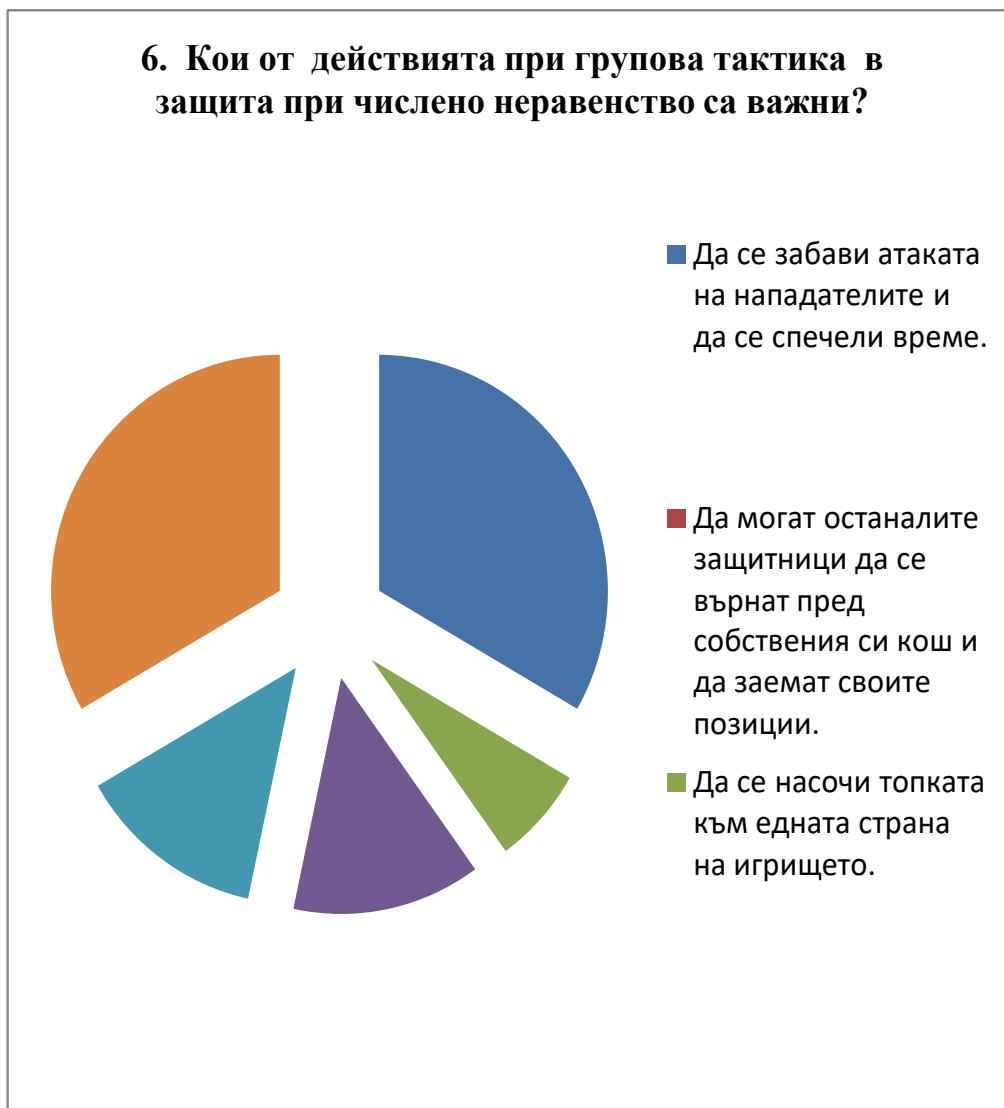
На въпроса, касаещ индивидуалните тактически действия в защита виждаме, че голям брой от запитаните участници /67%/ смятат, че ИТД в защита срещу играч с топка, всички изброени са от голямо значение. 20% от участниците смятат, че от голямата важност е защитата срещу стрелящ играч и 13% считат за важно тактическите действия срещу дриблиращ такъв.

фиг. 5

Въпросът (фиг. 6) свързан с тактическите действия в защита при числено неравенство дава следния резултат - по 33% от анкетираните са отговорили, че е важно да се забави атаката и да се спечели време за останалите защитници; да се предизвикат прибързани и неточни подавания между нападателите. 13% смятат, че е важно да се предизвика далечна стрелба в коша, която сама по себе е по-трудно успешна. 13% от

запитаните също отдават важност на това дриблиращия нападател да се спре далеч от коша, а с най-малък процент - 7% виждаме гласували за това топката да се насочи към едната страна на игрището с цел да се ограничи разстоянието на защитниците от топката.

Фиг. 6

Организираните действия между двама или трима играчи в защита определяме като групови. Най- често такива взаимодействия възникват при бързите преходи от нападение в защита, когато част от играчите не са успели своевременно да заемат места в защитната система. Най-често при тази ситуация защитниците действат при числено неравенство/двама – срещу трима, трима – срещу четирима и др.

При въпрос номер 7 разпределението на отговори е по голямо, като в най-голям процент - 40% виждаме важността на затварянето на коридор при групова тактика в защита. С по 20% процента от гласовете виждаме подредени съответно: посрещане на играч при атаката; противодействието срещу заслони и дублиране. Това е представено на фиг. 7.

фиг. 7

Изграждането на отборна защита има своите основни принципи:

- защитниците да владеят добре индивидуалните сръчности и похвати;
- да имат знания и умения за противодействие на разнообразните нападателни способности и средства;
- да вземат правилни тактически решения;
- да си оказват взаимопомощ;
- да говорят помежду за навременни действия;
- да имат желание да играят в защита.

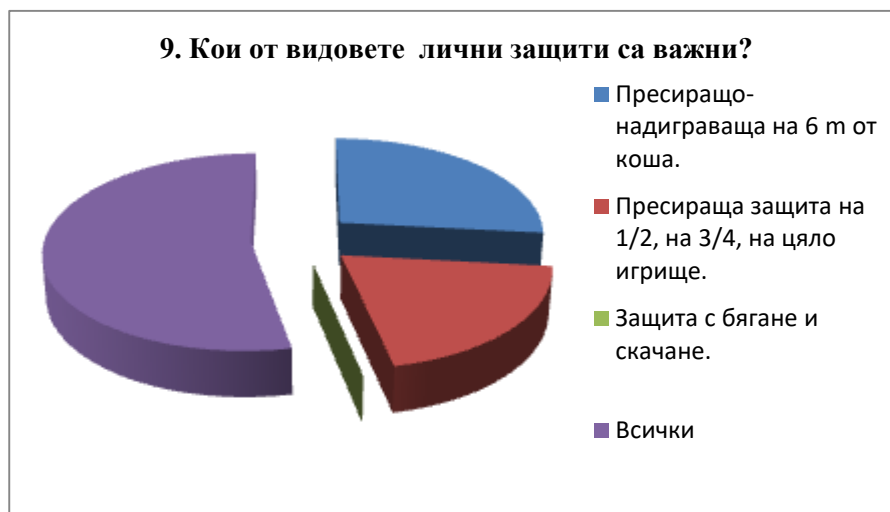
Отборните действия в защита се изграждат на три принципа: личен, зонен и смесен.

Следващият въпрос е свързан с познатите ни типове защиты в баскетболната игра. Като най-голям процент от запитаните /67%/ отчитат, че всички защиты в баскетбола са важни. 34% са заложили на отделните като 27% от тях смятат за важна смесената защита, а 7% личната защита. (фиг. 8)

фиг. 8

При личната защита всеки защитник пази лично/персонално/ определен противников играч. Тази защита дава възможност разпределението да се прави въз основа ръста и качествата/технически и физически/, както на защитника, така и на нападателя. Въпрос номер девет е свързан с познатите ни лични защити в баскетбола, като голям брой от участниците 53% смятат, че всички видове лични защити са важни. 27% са заложили на пресиращо - надигравача на 6m от коша, а 20% на пресиращата защита на $\frac{1}{2}$, $\frac{3}{4}$ и на цяло игрище.

Фиг. 9

При зоновата защита всеки състезател защитава определена част от игралното поле /зона/ и отговаря за действията на противниковите играчи, намиращи се в тази зона.

Основен принцип при нея е състезателите да се намират винаги между топката и коша. Вниманието е насочено най-вече към топката и зоната, която трябва да се защитава. Фигуративно казано, зоновата защита прилича на слънчоглед, който винаги

е обърнат към слънцето /в случая към топката/. На следващият въпрос сме потърсили мнение относно важността на действията при зонава защита. Най-много от анкетиранияте 29% смятат, че е от ключово срещу нападателят с топка да има винаги защитник, който да не позволява да бъде преодолян и да препятства всяка стрелба. 18% смятат, че е важно защитата да запазва своята формация, колкото може по-дълго в една атака. С по 12% виждаме важността да не се разрешават пробиви между защитниците и по крайната линия; защитниците да са разположени според техните възможности и тези на нападателите. Разстоянията между защитниците да са относително постоянни независимо къде се намира топката. С по-малък процент остават останалите отговори.

Защита при особени положения имаме - когато отборът е поставен да решава определени защитни задачи, когато изостава или води в резултата.

Последният въпрос е свързан със защитата при особени ситуации и важността им. 33% смятат, че важността при защита в случай на водене в резултата е по-голяма. Малко по-малко от анкетиранияте смятат, че е важно съответно при изоставане в резултата. А с по 13% от гласовете виждаме останалите възможни отговори. Фиг. 10

Фиг. 10

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Анкетното проучване отразява мнението на преподаватели водещи студентски отбори по баскетбол за отношението към тактическата им подготовка. Според отговорите - този вид подготовка е от съществено значение за спечелване на баскетболен мач.

Можем да обобщим, че усъвършенстването на средствата и методите за развиване на тактическите умения на баскетболистите дава резултат по време на тренировъчен процес и по време на състезания.

Анкетата е под форма на Гугъл-формуляр:

<https://forms.gle/KXS8REgHzFoQw7VP9>

Литература:

1. Пелтекова, И. (2014) Спортна подготовка по баскетбол на студентски отбори, София, Университетско издателство „Св. К. Охридски“, ISBN 978-954-07-3680-8.
2. Симеонова, Т. (2023) Баскетбол и методика, Шумен, УИ „Епископ Константин Преславски“, ISBN 978-619-201-692-0.
3. Цанков, Ц. (2020), Многогодишна подготовка на баскетболистки, София, изд. Найс АН ЕООД, ISBN 978-954-8587-29-7.
4. Цветков, В. и кол. (2005) Баскетбол. София, изд. Тип топ ПРЕС, ISBN-13: 978-954-8964-75-3.

*Росен Димитров Иванов, докторант
Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“,
Педагогически факултет
Катедра „ТМФВ и спорт“
e-mail: rosivanov22@gmail.com*

*Янко Василев Янков, старши преподавател д-р
Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“,
Педагогически факултет
Катедра „ТМФВ и спорт“
e-mail: y.yankov@shu.bg*

АНАЛИЗ НА СЪСТЕЗТЕЛНАТА ЕФЕКТИВНОСТ НА БАСКЕТБОЛЕН КЛУБ „ШУМЕН“ – СЕЗОН 2023/2024 ГОДИНА – НАЦИОНАЛНА БАСКЕТБОЛНА ЛИГА – МЪЖЕ

Светослав С. Маджаров, Янко В. Янков

ANALYSIS OF THE COMPETITIVE EFFICIENCY OF "SHOUMEN" BASKETBALL CLUB - SEASON 2023/2024 - NATIONAL BASKETBALL LEAGUE - MEN

Svetoslav S. Madjarov, Yanko V. Yankov

Abstract: For many years, the competitive efficiency of teams has been the subject of research by basketball specialists. The complex collective nature of sports games greatly complicates the training process of competitors. Continuous monitoring of game activity allows coaches to gain real insight into the state of their teams.

Keywords: basketball, statistics, game actions.

ВЪВЕДЕНИЕ

Организираните действия на баскетболния отбор, на група играчи или отделни състезатели за водене на играта се явяват предмет на тактиката. Това е творческо прилагане на средства, способности и форми в нападение и защита за постигане на победа. Когато основните технически похвати се разглеждат от гледна точка на биомеханиката на движението, те са съставна част на техниката. Когато същите тези похвати се използват за решаване на конкретна игрова ситуация, те стават средство на тактиката. Когато тези средства се прилагат в организирани групови или отборни действия, те се явяват способности за водене на играта. Умелото прилагане на техническите прийоми в тактически замисъл на играта определя игровата ефективност на отбора.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Баскетболът е колективна игра и постигането на очакваните резултати е свързано с обединяването на играчите към общата цел. Изграждането на коректни взаимоотношения в представителния отбор по баскетбол е свързано с определяне на основните параметри за провеждане на учебно-тренировъчния процес. Обикновено при спортните игри почти всяка година съставът на отборите се променя (Илиева, И, 2012).

Според колектив от водещи специалисти в баскетбола (Църова, Р., Църров, Клечков, 2013) перманентното проследяване и оценка на състоянието на подготвеност на състезателите и отборите, позволява да бъдат направени своевременни корекции в програмите за подготовка, за бъде усъвършенстван учебно-тренировъчния процес и повишено нивото на специфичната работоспособност на баскетболистите.

Мнението на Ирен Пелтекова (2012) е, че обучението по баскетбол изисква задълбочена работа във всички страни от спортната подготовка. Именно това налага дългогодишна и последователна работа на треньори и състезатели.

Цел на настоящето изследване е да се направи анализ и оценка на състезателната активност на баскетболистите от БК „Шумен“ при участието им в първенството на А група – мъже за сезон 2023/24 година.

МЕТОДИКА

Наблюдението е проведено в периода 2023 г. – 2024 г.

Предмет на изследването са показателите на игрова дейност на състезателите на баскетболен клуб „Шумен“.

Обект на изследване е игровата ефективност на баскетболистите.

В началото на състезателния сезон са картотекирани 15 състезатели от които в игра влизат 14. За тези състезатели е събрана информация по показателите – стрелба, борби, асистенции, лични нарушения, грешки, отнети топки, блокиране.

За реализиране на задачите на изследването използваме следните методи:

- ✚ наблюдение и запис на игровата дейност;
- ✚ обзорно проучване на статистическите протоколи от изиграните срещи.

Резултатите са подложени на математико – статистическа обработка.

АНАЛИЗ НА РЕЗУЛТАТИТЕ

В таблица № 1 са систематизирани показателите за стрелба за две точки, за три точки и стрелба от линията за наказателен удар. В общо изиграните 34 двубоя баскетболистите са постигнали 2873 точки или средно на мач са отбелязвали по 85.

От тук можем да направим анализ на количествените и качествени показатели на стрелбата в коша.

Таблица 1

№	Показатели	Опити общо	+	%	Опити средно	+	%
1.	Стрелба 2 т.	1471	794	53,98	43	23	54,00
2.	Стрелба 3 т.	906	279	30,79	27	8	30,80
3.	Нак. удари	650	448	68,92	19	13	68,90

Както се вижда активността при стрелбата от зоната за 2 точки е много по-голяма от тази от линията за 3 точки и от наказателната линия (съответно 794 сполучливи шута за 2 точки, 448 от наказателни удари и 279 точки от тройки).

За интерпретиране на показателите и направата на анализ на точковата ефективност са от значение както количествените така и качествените стойности.

Успеваемостта при стрелбата от близко и средно разстояние (2 точки) е 53,98 % , спрямо 30,79 % успешни стрелби от далечно разстояние (3 точки).

Единодушно е мнението на спортните педагози и треньори, че наказателния удар е не само начин за постигане на точки, но и средство за психологическо въздействие върху съперника. Според Т. Симеонова (2022143) безспорен факт е, че наказателните удари са много важни за успеха в състезанието. От наказателни удари се постигат между 25 - 30 % от точките в една баскетболна среща. Невъзможността за системни тренировки на целия отбор, е довело именно до индивидуални такива, е дало отражение при стрелбата от наказателната линия, която е най- успешна за отбора. От таблицата № 1 виждаме, че 68,92% от наказателните удари са сполучливи, като от 19 опита средно на мач – 13 са били точните попадения.

На фиг. 1 е онагледено състоянието на борбите за наблюдавания период на отбора общо и осреднено.

За отбелязване е, че от всички регистрирани борби в подкошието баскетболистите са се справяли значително по-добре в защита, като средно на мач те са овладявали 26 топки в защита, а в нападение средно по 11. Независимо от по-високата ефективност в борбата под коша в защита състезателите от БК „Шумен“ са допуснали да им вкарат 1860 точки.

Фиг. 1

В таблица № 2 са представени показателите асистенции, лични нарушения, грешки, отнети точки, блокиране, като цяло и средно на двубой.

Таблица 2

№	Показатели	общо	средно
1.	Асистенции	543	16
2.	Лични нарушения	657	19
3.	Грешки	497	15
4.	Отнети точки	265	8
5.	Блокиране	90	3

От тук можем да отбележим, че твърде голям е броя на грешките - 497 - средно 15 на мач, както и средно отбора е допускал по 19 лични нарушения, което е рефлектирало върху игровия потенциал (доказателство е, че са спечелени едва 7 от изиграните 22 мача в редовният сезон).

Анализирайки данните от таблицата забелязваме, че баскетболистите освен индивидуалния си потенциал, както вече коментирахме по-горе (наказателни удари) се доверявали на съиграчите си при групови действия в нападение. Като доказателство за това са средно 16 -те завършващи подавания при двубой и като цяло 543 асистенции за игровия сезон.

Ниските стойности на отнетите точки - 265 и блокиране - 90 или като средно съответно 8 отнемания и 3 блока са израз на игрова ефективност на отбора при играта в защита, която трябва да бъде подобрена.

Индивидуалната игрова ефективност е установена на базата на резултатите на състезателите на отбора на „Шумен“ по време на всички изиграни от тях мачове през сезон 2023-2024. От картотекираните 16 играча участие в първенството са регистрирали всички 16 баскетболиста. Отчитаме, че повече от 30 игрови минути средно имат трима играча - Б. Камерън (38,2 минути за 21 двубоя), И. Тонев (34,5 минути - 17 мача) и Д. Ролинс (32,7 в 34 мача). Други двама играчи на отбора имат значителен принос и получават значителни минути на терена през този сезон - Карим Мане (29,5 минути в 11 мача) и Уйлфрид Ликей (27.4 минути в 28 срещи). От местните шуменски състезатели най - голямо доверие от треньора имат Баръш Мустафа (17,9 минути/26 срещи) и капитана на отбора Никола Николов (15,7/30 срещи). Независимо, че не са играли

пълноценно през сезона двама баскетболисти на „Шумен“ са сред водещите реализатори в първенството – Браян Камерън със своите 21,4 точки средно на мач в 21 срещи заема втората позиция, а Карим Мане с 20 точки в 11 срещи е на 6 място в реализаторската листа в Националната баскетболна лига. Същите двама състезатели за сред водещите в класацията за най-добри подавачи в лигата, съответно Камерън с 5,7 и Мане с 5,6 асистенции средно на мач. Още един баскетболист на клуба попада в топ 5 на престижно подреждане в Лигата. Джъстин Кохайда завършва първенството със средно 10,2 овладени топки под двата коша в 33 изиграни срещи, което му отрежда 2 място сред най-добрите борци в първенството. Независимо, че в класациите – топ 5 за сезона на НБЛ – мъже отбора има много класирани (Камерън – 2 реализатор с 21,4 точки; Мане – втори по коефициент с 23,6; Кохайда – 2 по борби) и Камерън, Ликей и Кохайда бяха обявявани за играчи на кръговете отбора на Шумен завърши на 7 място в сезон 2023/24 в Национална баскетболна лига мъже.

По статистически игрови коефициенти отбора заема 6 място – 3044, а 90 е средния коефициент за състава, по който е на 5 място.

ИЗВОДИ

Най-голям процент точкова ефективност състезателите на БК „Шумен“ са постигнали от наказателни удари. Стрелбата от средно (2 точки) разстояние има среден, а от далечно (3 точки) разстояние, нисък процент на ефективност.

Благодарение на високия игрови индивидуален коефициент, класиране в топ 5 по показатели, най-добър играч на кръга на отделни баскетболисти представянето на отбора е изпълнило целите си и „Шумен“ е взел участие в плейофите на първенството след прекъсване от повече от 20 години.

Ограничения брой състезатели взели участие в мачовете на отбора и неравностойните смени по постове води до слаба игрова ефективност и постигане на седмо място, което завоюва в шампионата.

ПРЕПОРЪКИ

При подготовка за участие в следващия сезон, да вземат участие в учебно-тренировъчния процес баскетболисти от подрастващите формации на клуба, да се използват местни млади таланти и да не прекъсва връзката между поколенията.

Литература:

1. Илиева, И. Определяне на основните параметри за провеждане на учебно-тренировъчния процес по баскетбол с представителния отбор на Русенски университет „Ангел Кънчев“, НАУЧНИ ТРУДОВЕ НА РУСЕНСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ - 2012, том 51, серия 8.2.
2. Пелтекова, И. (2012). Методика за обучение по баскетбол в условията на университетското образование, Автореферат, София.
3. Симеонова, Т. (2022). Техника и антиципация в баскетбола на ученици 8. – 10. клас. Шумен, УИ „Епископ К. Преславски“. с. 1-302, ISBN: 978-619-201-679-1.
4. Църова, Р., Цървов, Кр., Клечков, П. Анализ и оценка на спортната подготвеност на националния отбор по баскетбол – кадети-16, Спорт и наука, с. 204, изв. брой 3, София, 2013.

Светослав Сашев Маджаров
Учител в СУ „Трайко Симеонов“ Шумен
e-mail: swetlio86@abv.bg

Янко Василев Янков, старши преподавател д-р
Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“,
Педагогически факултет,
Катедра „ТМФВ и спорт“
e-mail: y.yankov@shu.bg

ПРИМЕРЕН КОМПЛЕКС УПРАЖНЕНИЯ ПО ГИМНАСТИКА С УРЕДИ ПОД МУЗИКАЛЕН СЪПРОВОД ЗА ТРЕТИ КЛАС

Симона П. Маркова

EXAMPLE COMPLEX OF GYMNASTICS EXERCISES WITH APPARATUS UNDER MUSICAL ACCOMPANIMENT FOR THIRD GRADE

Simona P. Markova

Abstract: *This report provides us with information about gymnastics curricula for third-grade students, as well as a sample model for inserting appropriate musical accompaniment into gymnastics, so that it is "rhythmic gymnastics" and especially interesting and leading for kids who are just entering their adulthood.*

Keywords: *third grade education, kids, students, gymnastics, rhythmic gymnastics, hoop, music.*

Играта, танца, физическите упражнения и музиката при подрастващите спомага за тяхното каляване физически, умствено, емоционално, психически. В учебния процес тя е необходимост освен за възпитание и изграждане на различни качества в детето, така и за освобождаване от натрупалото се напрежение – било от други учебни материали, както и от взаимоотношения между съученици и близки. Многократните повторения, които видовете игри предлагат способстват за изграждане на добри трайни двигателни навици, за сърдечно-съдовата система, дихателната система, висока и ниска активност, сръчност, активизация на мисловната дейност, подобрява се кръвоснабдяването на организма и снабдяването му с кислород; повишават се съпротивителните сили на тялото, както и още куп други ползи.

Музиката е неотлъчна част от образованието на детето още от ранна детска възраст. Още от яслата и детската градина, то се учи да чува, вижда и докосва, да различава цветовете; да изпълнява, това което му се задава. Децата са както се казва като „попивателни гъби“ и нищо, което е добро и може да им се предаде не е излишно. Така и е добре да се запази този темп, с който те са започнали да израстват и да навлизат в света. Разбира се някои деца имат по-развито чувство за усет откъм музика, откъм бързина в действията, откъм изпълнение и др. Затова считам, че е важно да се надгражда с каквото е по силите на всеки един от нас участващ в процеса на образованието към учениците от всяка една възраст.

Съвременното училище недооценява значението на танца като жанр и на танцувалността като характеристика на голяма част от музикалната литература в музикално-образователната практика. Не се използват достатъчно и адекватно възможностите на танца, не се обръща внимание към мястото му за формирането на музикалната култура на ученика (3).

Това провокира и определянето на целта на нашият доклад, а именно създаването на примерен комплекс от упражнения за един учебен час по ФВС за трети клас, обединяващ музиката и общоразвиващи упражнения от основната гимнастика с уреди. Това съчетание, което изпълняват децата наричаме „ритмична гимнастика“. Така развиваме в учениците усет за ритъм и такт, като се надяваме, че ще провокираме в тях по-голямо желание за участие в урока по гимнастика, като едновременно с това провокираме развитието на умения и двигателни качества свързани с координация, работа в екип и др.

Днес, благодарение на средствата за информация, танцувалната музика се превръща в най-разпространения и популярен вид музикално изкуство, който навлиза твърде широко и в масовата музикална култура (1).

Гимнастиката заема особено място в системата на физическото възпитание. Гимнастическите средства са в голяма степен достъпни за всички възрастови групи и са основа за изграждането на сложни двигателно-координационни комплекси, за формиране на правилно телодържание, за развиване на двигателни и психологически качества (4).

Кратко представяне на учебната програма по гимнастика за ученици от трети клас приети в министерство на образованието е следното:

Обучението по физическо възпитание и спорт в III клас е насочено към насърчаване на устойчивото развитие на личността на ученика, към структурното изграждане и функционалното усъвършенстване на организма и формиране на социалнозначими качества за социална интеграция.

Образователните цели на учебната програма в III клас са насочени към:

- разширяване на обема от знания за използването и приложението на физическите упражнения в подкрепа на хармоничното развитие и здравословния начин на живот;
- затвърждаване на двигателни знания и умения чрез развиване на усещанията и възприятията на ученика за пространство и време;
- подобряване на физическата дееспособност чрез повишаване на анаеробните възможности на организма;
- познаване, разбиране и изпълняване на основни технически елементи от отборните спортове футбол, хандбал и баскетбол;
- стимулиране на волевото преодоляване на трудностите в социалната среда;
- развиване на волевите качества на личността решителност, смелост, инициативност - формиране на социално отговорно поведение чрез спазване на правилата на спортната дейност и принципите на олимпизма. Учебното съдържание е диференцирано по пол съобразно спецификата на изучавания спорт или спортна дисциплина и гарантира включването в обучението и на ученици със специални образователни потребности. Двигателните навици и умения от предходните години продължават да се упражняват и усъвършенстват независимо от това, че не са посочени в основното учебно съдържание.

Таблица 1. Учебно съдържание на програма за ученици от трети клас – основна ГИМНАСТИКА

<p>Гимнастика Основна гимнастика Строеви упражнения и фигурни придвижвания</p> <ul style="list-style-type: none"> • Престрояване на място без промяна на посоката – от 1 в 2 редици • Обръщане на място с маршировка • Придвижване на зигзаг <p>Общоразвиващи упражнения с и без уред</p> <ul style="list-style-type: none"> • Упражнения по двойки • Самостоятелно изпълнени упражнения <p>Приложни упражнения</p> <ul style="list-style-type: none"> • теглене • противодействие чрез тласкане и бутане <p>Скокови упражнения</p> <ul style="list-style-type: none"> • Отскачане и приземяване от ниско на високо • Скок в дълбочина <p>Дейности за АФВ: Строеви, общоразвиващи упражнения и упражнения с изправителен характер</p>	<p>Разпознава и изпълнява команди за разреждане и съгъстяване на строя. Изпълнява престрояване от една в две редици и обратно на място. Изпълнява команди за обръщане с маршировка на място наляво, надясно и кръгом. Изпълнява фигурно придвижване на зигзаг в една колона.</p> <p>Изпълнява комплекси от общоразвиващи упражнения по двойки без уред. Изпълнява с музикален съпровод комплекси от общоразвиващи упражнения на 2 и 4 бройки с уред – рингче, обръч.</p> <p>Изпълнява теглене по двойки и групово с хват за ръце или помощта на тояжка и въже. Изпълнява тласкане и бутане по двойки в различни положения - стоеж, клек „петлов бой“ и др.</p> <p>Изпълнява отскачане от пода и приземяване на различни по височина уреди – постелка, части от скрин, гимнастическа пейка. Изпълнява скок в дълбочина от високо на ниско.</p> <p>Изпълнява упражнения съобразно индивидуалните възможности за участие на лица с увреждания.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • разреждане • съгъстяване • престрояване • зигзаг <ul style="list-style-type: none"> • упражнения по двойки <ul style="list-style-type: none"> • теглене • противодействие • тласкане
--	---	---

Придобиването на теоретични знания се осъществява паралелно с овладяването на двигателните умения. Планирането на учебните дейности за гарантиране изпълнението на учебната програма се осъществява при спазване последователността на етапите на обучението в двигателно-познавателната дейност и отчитане на специфичните и характерни за региона климатични условия.

Очаквани резултати от обучението в края на трети клас в часовете по гимнастика са:

Ученика разпознава и изпълнява общоразвиващи, строеви, приложни и скокови упражнения от основната гимнастика и упражнения на земя, гимнастическа стена и гимнастическа пейка в спортната гимнастика. Изпълнява „Самоковско хоро“ и „Седенчица“.

Изпълнява гимнастически упражнения и танцови елементи съобразно на индивидуалните възможности за участие на лица с увреждания (2).

Нашият примерен комплекс от упражнения за час по ФВС с ученици от трети клас е следния:

В началото на урока подготвяме организма на учениците в рамките на 8-10 мин. – обход на салона, тичане, високо повдигнато коляно, подбедрица напред, подбедрица назад, тичане. Разреждане – две ръце разстояние. Кръгово движение дясно рамо напред, ляво рамо напред, двете рамена напред. И назад – дясно рамо, ляво рамо, двете рамена. Кръгово движение дясна ръка напред, лява ръка напред, двете напред. И назад – дясна ръка, лява ръка, двете ръце.

Примерни общоразвиващи упражнения с и без уред:

Необходими пособия – ринг.

Място на провеждане – физкултурен салон.

Музикален съпровод – правилно подбрана музика 8 тактово отброяване.

Учениците са разположени в две редици шахматно построяване, така че да имат видимост към учителя. Той е с лице към учениците.

Времетраене на аеробната гимнастика – 15 мин.

Съкращения:

Изходно положение – и.п.

Дясна ръка – д.р.

Лява ръка – л.р.

Десен крак – д.к.

Ляв крак – л.к.

С маршировка:

*1

И.п. стоеж - ринг в д.р. ръце прибрани до тялото.

1-2 Д.р напред пред гърди с ринг.

3-4 Л.р напред пред гърди.

5-6 Д.р. връщане в и.п.

7-8 Л.р. връщане в и.п.

Повторяемост 4 пъти:

*1.1.

И.п. стоеж - ринг в д.р. ръце прибрани до тялото.

С тичане:

1-д.р. с ринг пред гърди

2-л.р пред гърди

3-д.р връщане в и.п.

4-л.р връщане в и.п.

5-8 – повторяемост на първите четири

С маршировка:

*2

И.п. стоеж - ринг в д.р. ръце прибрани до тялото.

1-2 – д.р. напред пред гърди

3-4 – л.р. напред пред гърди

5-6 – д.р. в страни

7-8 – л.р. в страни

1-2 – д.р. пред гърди

3-4 – л.р пред гърди - двете ръце държат ринга

5-6 – ръце до горе

7-8 – ръце в и.п.

Повторяемост 4 пъти.

С тичане:

*2.2.

И.п. стоеж - ринг в д.р. ръце прибрани до тялото.

1 – д.р. напред пред гърди

2 – л.р. напред пред гърди

3 – д.р. в страни

4 – л.р. в страни

5 – д.р. пред гърди

6 – л.р пред гърди - двете ръце държат ринга

7 – ръце до горе

8 – ръце в и.п.

Повторяемост 8 пъти

С маршировка:

*3

И.п. – стоеж – ръце до тялото, ринг в д.р.

1-2 -д.р. с ринг пред гърди

3-4 – л.р. пред гърди

5-8 – две ръце с хват на ринга от гърди нагоре до над глава

1-8 – спускане две ръце с ринг пред тялото до и.п.

Повторяемост 4 пъти

С тичане:

*3.3.

И.п. – стоеж – ръце до тялото, рин в д.р

1 - д.р. с ринг пред гърди

2 – л.р пред гърди

3 – 4 - две ръце с хват на ринга от гърди нагоре до над глава

5 – 8 - спускане две ръце с ринг пред тялото до и.п.

Повторяемост 8 пъти

Изпълняване на първа, втора и трета осморки (1.1.; 2.2.; 3.3.)– повторяемост.

С тичане:

*4

И.п. стоеж – ринг в двете ръце долу пред тялото

1-4 – движение на ръце с ринг от дясно до горе до над глава

5-8 – движение на ръце в ляво от над глава до и.п.

1-4 – движение на ръце с ринг от ляво до горе до над глава

5-8 – движение на ръце с ринг в дясно от над глава до и.п.

Повторяемост 4 пъти

Изпълняване на първа, втора, трета и четвърта осморки (1.1.; 2.2.; 3.3.; 4) – повторяемост.

Общоразвиващи упражнения:

Продължителност 10 мин.

Необходими пособия – тренировъчна постелка за упражнения и ринг.

Работи се в екип – децата са разпределени по двойки.

*1 – двойките деца са с гръб залепени едно за друго – при сигнал ринга се подава в ляво и съответно другото дете поема ринга от дясно. Детето, което е получило ринга го подава през ляво в дясно. Повторяемост.

*2 – двойките деца са с гръб едно-друго в разкراчен стоеж – при сигнал ринга се подава от над глава и се поема от над глава и се подава съответно обратно между крака и се поема от между крака.

*3 - Децата са разпределени по двойки. Всяко едно държи крачетата на другото – коремни преси 15бр.

Смяна на детето – коремни преси 15 бр.

Повторяемост – 3 серии.

*4 – планкове – две деца използват една постелка.

Заклучителна част:

Времетраене: 5 мин.

Необходими пособия: няма

Успокоителна игра: бедното котенце

В заключение може да се каже, че според нас:

- Музиката е неповторимо средство, което подпомага физическото развитие на децата от начален етап на основна образователна степен по един уникален начин.
- Музиката в съчетание с разнообразни гимнастически упражнения оказва благоприятно влияние върху развитието на координацията на децата и техния усет за ритъм.

- С помощта на музиката мисловната дейност на децата също се стимулира по един недостъпен за останалите физически упражнения начин.
- Считаме, че предложения от нас примерен комплекс от упражнения би разнообразил уроците по гимнастика за трети клас, като с негова помощ се изпълняват гимнастическите упражнения по един по-забавен за учениците начин.

Литература:

1. Златкова, Л. Танцът и танцувалността в урока по музика – Университетско издателство „Епископ Константин Преславски“ – стр. 17.
2. https://www.mon.bg/nfs/2023/09/up_3kl_fvs_07092023.pdf
3. Златкова, Л. Танцът и танцувалността в урока по музика – Университетско издателство „Епископ Константин Преславски“ – стр. 8.
4. Цончева, К. Научни трудове на Русенски университет 2011, том 50, стр. 142.

*Симона Пламенова Маркова, докторант,
Шуменски университет “Епископ Константин Преславски”,
Педагогически факултет,
Катедра „ТМФВ и спорт“
e-mail: s.marinova@shu.bg*